

सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको बाह्रबिसे नगरपालिकामा वडा नं. ४ र ९ मा पर्ने
सिन्धु नदीको खण्ड 'क' को बगर क्षेत्रबाट दिगो रूपमा ढुङ्गा, गिट्टी तथा
सिन्धु नदीको खण्ड 'क' को बगर क्षेत्रबाट दिगो रूपमा ढुङ्गा, गिट्टी तथा
सिन्धु नदीको खण्ड 'क' को बगर क्षेत्रबाट दिगो रूपमा ढुङ्गा, गिट्टी तथा

प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षणको मस्यौदा प्रतिवेदन
Draft Initial Environmental Exmination (IEE) Report

पेश गर्ने निकाय:
जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक
३ नं प्रदेश, नेपाल

प्रस्तावक:
बाह्रबिसे नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बाह्रबिसे, सिन्धुपाल्चोक

असार, २०७५

विषयसूची

कार्यकारी सारांश

अध्याय एक १

१ परिचय १

१.१ प्रस्तावको नाम १

१.२ प्रस्तावको नाम र ठेगाना १

१.३ IEE प्रतिवेदन तयार पार्ने संस्था १

१.४ प्रस्तावको पृष्ठभूमि १

१.५ IEE को उद्देश्य २

अध्याय दुई ३

२ प्रस्तावको सामान्य परिचय ३

२.१ प्रस्तावको प्रकार ३

२.२ प्रस्तावको प्रमुख विशेषताहरू ३

२.३ प्रस्तावको विवरण ४

२.४ प्रस्ताव क्षेत्रमा ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको दिगो उत्खनन/संकलन ५

अध्याय तीन ९

३ अध्ययन विधि ९

३.१ प्रकाशित/उपलब्ध जानकारी र तथ्याङ्कको पुनरावलोकन एवं संश्लेषण ९

३.२ फिल्ड सर्भे एवं प्रस्ताव क्षेत्र अवलोकन ९

३.३ सार्वजनिक सूचना, सार्वजनिक सुनुवाई एवं सिफारिस पत्रहरू ९

३.४ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रभावहरूको पहिचान/अनुमान/मुल्याङ्कन, प्रभाव न्युनिकरण विधिहरूको पहिचान सुझाव एवं प्रतिवेदन तयारी १०

अध्याय चार ११

४ विधान, नीति, कानुनी व्यवस्था निर्देशिका, मापदण्ड एवं सम्मेलनहरूको पुनरावलोकन ११

४.१ वातावरण सम्बन्धित नीति ११

४.२ वनक्षेत्रको नीति २०४६ ११

४.३ सान्दर्भिक ऐन तथा नियमहरू १२

४.४ निर्देशिका तथा दिग्दर्शनहरू १३

४.५ ढुङ्गा, गिट्टी बालुवा तथा मिस्कट संकलन सम्बन्धमा सर्वोच्चको निर्णय १४

अध्याय पाँच २०

५ वस्तुगत वातावरणीय अवस्थाको बयान २०

५.१	भौतिक वातावरण.....	२१
५.२	जैविक वातावरण	२२
५.३	सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरण.....	२२
अध्याय छ.....		२५
६	प्रस्तावक कार्यान्वयनका विकल्पहरु.....	२५
६.१	प्रस्तावक कार्यान्वयन नगर्ने.....	२५
६.२	प्रस्तावकका विकल्पहरु.....	२५
अध्याय सात.....		२७
७	प्रभाव पहिचान, अनुमान एवं मुल्याङ्कन.....	२७
७.१	अनुकूल प्रभाव	२७
७.२	प्रतिकूल प्रभाव.....	२७
अध्याय आठ.....		३६
८	प्रभाव बढोत्तीकरण एवं न्युनिकरण गर्ने उपायहरु.....	३६
८.१	प्रभाव न्युनीकरणका उपायहरु.....	३६
अध्याय नौ.....		४३
९	वातावरणीय व्यवस्थापन योजना	४३
९.१	वातावरणीय व्यवस्थापनका लागि जिम्मेवार निकायहरु.....	४३
अध्याय दश.....		५०
१०	निष्कर्ष.....	५०

अनुसूची

अनुसूची १ : स्वीकृत कार्यसूचीको छयाँप्रती

अनुसूची २ : प्रस्तावित क्षेत्रका नक्शाहरु

अनुसूची ३ : सार्वजनिक सुचनाटाँस/सार्वजनिक सुनुवाइको मुचुल्का तथा सिफारिस पत्र

अनुसूची ४ : संकलन क्षेत्रका सन्दर्भ तस्वीरहरु

कार्यकारी सारांश

परिचय

यस प्रारम्भिक वातावरण परिक्षण (IEE) प्रतिवेदनले नेपालको सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको बाह्रबिसे नगरपालिका क्षेत्रमा पर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'क' को विभिन्न वगर क्षेत्रबाट दिगो रूपमा ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको संकलन/उत्खनन् गर्दा पर्न जाने प्रभावहरूको मूल्यांकन गर्दछ। यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य नै नदी नियन्त्रण गर्नका लागि नदीले थुपारेको ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा निकाल्दा स्थानिय वातावरणमा पर्न जाने प्रभावहरूको पहिचान गर्नु हो। यस कार्य गर्दा स्थानीय वातावरणमा केही सकारात्मक तथा केही नकारात्मक प्रभावहरू पर्न जाने छन्। यस अध्ययन प्रतिवेदनले सकारात्मक प्रभावहरूलाई प्रोत्साहित गर्ने तथा नकारात्मक प्रभावहरूलाई न्यूनिकरण गर्न उचित परामर्श दिएको छ।

नेपाल सरकारको विद्यमान वातावरण संरक्षण ऐन २०५३ तथा वातावरण संरक्षण नियमावली, २०५४ अनुसार कुनै पनि नदीबाट ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा निकाली निकासी गर्नु पूर्व उक्त प्रस्तावको प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण (IEE) अथवा वातावरण प्रभाव मूल्यांकन (EIA) गर्नु पर्ने हुन्छ। यस प्रस्तावमा दैनिक २४० घनमिटर मात्र नदीले थुपारेको ढुङ्गा, गिट्टी र बालुवा निकालीने हुँदा र नदी क्षेत्र संरक्षित राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा तिनका मध्यवर्ती क्षेत्र तथा उच्च हिमाली क्षेत्रमा नपर्ने हुँदा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण (IEE) गरिएको छ।

विद्यमान वातावरणीय अवस्था

भौतिक वातावरण

प्रस्तावित क्षेत्र सिन्धुपाल्चोक जिल्ला प्रदेश नं ३ मा पर्दछ। ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा संकलन तथा उत्खनन गरिने भोटेकोशी नदी बाह्रमासे नदीमा पर्दछ। भोटेकोशी नदी तिब्बतमा उत्पत्ति भएर नेपाल प्रवेश गर्ने नदी हो। यो नदी सप्तकोशी नदीको सहायक नदी पनि हो। पहाडी खोंच हुँदै बग्ने यो नदीको तेज बहावका कारण यो नदी विद्युत उत्पादन तथा राफिटङका लागि अत्यन्तै प्रशिद्ध छ। भोटेकोशी नदीको खण्ड 'क' प्रस्तावित क्षेत्रको सरदर उंचाइ भने समुद्री सतह देखि ८१६ मि. रहेको छ। ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा संकलन गरिने क्षेत्रहरू पहाडी क्षेत्रहरूमा पर्दछन्। प्रस्तावित संकलन क्षेत्रहरूका नजिकका क्षेत्रहरूमा पहिरो जाने, बाढीले कटानि गर्ने जस्ता जोखिमयुक्त स्थानहरू रहेका छन् भने अधिकतम भु-उपयोग पर्ति जग्गा र बुट्ट्यान क्षेत्र रहेका छन्।

जैविक वातावरण

ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा संकलन क्षेत्र कुनै संरक्षित क्षेत्र, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा जैविक महत्वको संवेदनशील क्षेत्र भित्र पर्दैन। प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष प्रभाव क्षेत्रमा चिलाउने, सिसौ, सिमल, लगायत वनस्पतिहरू पाइन्छन्। फ्याउरो, बादर, सर्प, भ्यागुता, गगटो, काग, परेवा लगायतका जीव यस क्षेत्रमा पाइन्छन्। यस क्षेत्रमा कुनै दुर्लभ वनस्पति तथा दुर्लभ जीवजन्तु नभएको हुँदा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्यले यी जन्तुहरू संकटमा पर्ने छैन।

सामाजिक तथा धार्मिक वातावरण

साविकका घोरथलीको वार्ड नं. १ देखि ४, कर्थली, बाह्रबिसे, गाती, घुम्थाड, मानेश्वरा र राम्चे गा.वि.स. गा.वि.स. हालको बाह्रबिसे नगरपालिका बनेको हो । राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसार साविकका गा.वि.स.को कुल जनसंख्या २५,५३५ रहेको छ जसमा पुरुष संख्या १२,९०४ र महिला संख्या १३,६३१ रहेको पाइन्छ । यस नगरपालिकाको घर परिवार संख्या ६२२५ रहेको छ जसमा औषत परिवार ४.१० रहेको पाइन्छ । अधिकांश मानिसहरु कृषि पेशामा आश्रित छन् । जिविकोपार्जनको लागि यस क्षेत्रका मानिसहरुले व्यापार, व्यवसाय, सरकारी सेवा, तथा वैदेशिक राजगारका अवसरलाई पनि अवलम्बन गरेको पाइन्छ । मुख्य बजार क्षेत्रमा व्यवसायमा लागेका व्यवसायीहरु पसल, होटल र घरेलु व्यापार आदिमा लागेको पाइन्छ । बाह्रबिसे न.पा. वासीहरुले खाना पकाउन मुख्य रूपमा दाउराको प्रयोग गरेका छन् भने केही घरहरुमा एलपी ग्यास, मट्टीतेल, बिजुली र वायोग्यास प्रयोग भएको पाइन्छ । यस क्षेत्रका वासीहरुले खानेपानीको लागि मुख्यस्रोतको रूपमा धारा तथा पाइप रहेको छ । त्यसैगरी मुलधाराको पानी पनि प्रयोग हुने गरेको पाइयो । उच्च प्रभाव क्षेत्रमा कुनै पनि धार्मिक, सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थलहरु पर्दैन ।

वातावरणीय प्रभावहरु

सकारात्मक प्रभाव

मुख्यतः प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा नदीले थुपारेको ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा जस्ता नदीजन्य पदार्थले नदीको सतह बढाउने, नदीले धार फेर्ने र दैविक प्रकोप निम्त्याउने जस्ता विपत्तिहरुको रोकथाम हुन्छ । यसको अलवा प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट नगरपालिकाको करको दायरा बढेर राजश्व स्रोतमा वृद्धि हुन गई स्थानीयस्तरमा सेवा प्रवाह गर्न सहज हुनेछ । आयोजना कार्यान्वयनले स्थानीयबासीलाई रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्छ । प्रस्ताव कार्यान्वयन हुंदा स्थानिय श्रमशक्ति खपत हुनेछ । यसबाट स्थानीयबासीले आफ्नो दैनिक आवश्यकताका वस्तुहरुको परिपूर्ति गरी आफ्नो जिवनस्तरमा परिवर्तन ल्याउने छन् ।

नकारात्मक प्रभाव

ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन गर्दा तोकिएको परीमाण भन्दा बढी र अव्यवस्थित ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन गर्नाले नदीले आफ्नो प्राकृतिक वहाव परिवर्तन गरी नदी किनार कटान र वाढी निम्त्याउन सक्नेछ । साथै, पुल नजिकै जथाभावी ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्य गरेमा पुल भाँसिन सक्दछ । नदीजन्य पदार्थ ओसार प्रसार गर्दा बाटो बिग्रनुका साथै धुलो धुवाँको कारणले स्थास्थ्यमा प्रतिकूल असर पर्न सक्छ । यस बाहेक प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा अन्य कुनै नकारात्मक प्रभाव पर्नेछैनन् ।

प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरु

ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्यमा संलग्न कामदारबाट स्थानीय वन तथा वातावरणमा हुन सक्ने नकारात्मक क्रियाकलापहरुको न्यूनीकरणको लागि संकलन कार्य दिउँसोमा मात्र संचालन गर्न अनुमति दिइनेछ । वर्षाको समयमा नदीबाट संकलन गर्न दिइने छैन ।

ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्य गर्दा धुलो उत्सर्जन हुन्छ । त्यसैगरी ढुवानी साधनहरुको आवागमनले पनि पर्याप्त धुलो उत्सर्जन हुन्छ । यसको न्यूनीकरणको लागि ढुवानी साधनमा सामग्री लोड गरिसकेपछि त्रिपालले ढाक्ने व्यवस्था मिलाईने छ ।

ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको संकलन/उत्खनन गर्दा कामदारहरूलाई चोटपटक लाग्न सक्छ। धुलोको कारणले स्वास-प्रस्वास र आँखाका रोगहरू लाग्न सक्छन। ढुवानी साधनहरूको आवत जावतले आकस्मिक दुर्घटनाको सम्भावना पनि त्यतिकै रहन्छ। यस्ता प्रकृतिका प्रतिकूल असर न्यूनीकरण गर्न कामदारहरूलाई स्वास्थ्य तथा सुरक्षाका आधारभूत ज्ञान र औषधि उपचारको लागि प्राथमिक उपचारका सामग्रीहरू जस्तै बेटाडिन, व्याण्डेज प्याड, टेप आदि उपलब्ध गराइने छ।

प्रभाव न्यूनीकरणका लागि गरिने कृयाकलाप र बजेट

वातावरणीय प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्नका लागि अवलम्बन गरिएका कृयाकलापको कार्यान्वयन पक्ष महत्वपूर्ण हुनेछ। वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण सम्बन्धि अनुगमन गरिने कृयाकलाप, नदी किनार कटान, पहुचमार्ग मर्मत तथा निर्माण र वाढी एवं अन्य जल उत्पन्न प्रकोपको न्यूनीकरणका लागि जम्मा रु. १५,९०,००० अनुमानित गरिएको छ।

वातावरणीय व्यवस्थापन योजना

प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा यसबाट हुन सक्ने सकारात्मक प्रभावलाई अधिकतम गर्न तथा नकारात्मक प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न त्यस्ता उपायहरूको पहिचान गरी तिनीहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि आवश्यक मानविय श्रोत र बजेट समेतको व्यवस्था गर्न सिफारीस गरिएको छ। यसका लागि सम्बन्धित निकायले अनुगमन व्यवस्थापन योजना बनाई आधार-रेखा, नियमपालन, प्रभाव अनुगमन प्रक्रियालाई सशक्त गरिए मात्र उत्खनन् कार्य दिगो र वातावरणमैत्री हुन सक्नेछ।

निश्कर्ष

प्रस्ताव कार्यान्वयनको चरणमा दैनिक २४० घनमिटर मात्र नदीजन्य वस्तुको संकलन गरिने हुँदा ठूलो क्षति हुने वा अपेक्षाकृत धेरै प्रतिकूल प्रभावहरू पर्ने स्थिति देखिदैन। प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरूलाई कार्यान्वयन गरी नियमितरूपमा अनुगमन गर्दा वातावरण मैत्री प्रस्ताव कार्यान्वयन हुनेछ।

विकल्पहरूको विश्लेषणमा यो प्रस्तावमा सुझाईएका न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गर्दै न्यूनीकरणका कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन गरी ती उपायहरूको अनुगमनको सुनिश्चितता गरी उपरोक्त अनुसारका ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा जस्ता श्रोत संकलन तथा बिक्री वितरण गर्न जिल्लाको योजना कार्यान्वयन गर्न, यो प्रस्ताव कार्यान्वयनका लागि सिफारिस गर्न सकिने स्पष्ट रूपमा देखिएकोले स्विकृतिका लागि प्रस्ताव गरिएको छ। साथै प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण मात्र गरे पुग्ने र वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्न आवश्यक नरहेको देखिएको छ।

अध्याय एक

१ परिचय

१.१ पुस्तकको नाम

सिन्धुपाल्कोट जिल्लाको जाईकिस नगरपालिका क्षेत्रमा पर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'क' को विभिन्न वनर क्षेत्रबाट दिगो रूपमा दृष्ट, मिट्टी तथा बाबुवाको संरक्षण/उत्खनन पूर्व प्राथमिक वातावरण परिक्षण गर्नु हो। भोटेकोशी नदीको खण्ड 'क' भनेको कलेरी गाउँपालिका र जाईकिस न.पा.को सिमाना जुने बाट जाईकिस पक्की पुल सम्म साथै त्रिपुरा कुल्दी गाउँपालिका र जाईकिस न.पा.को सिमाना सुनकोशी नदी र भोटेकोशी नदीको संगम स्थल देखि माथि जाईकिस पक्की पुल सम्मलाई लिएएको छ।

१.२ पुस्तकको नाम र ट्रेमना

श्री जाईकिस नगरपालिका कार्यालय, सिन्धुपाल्कोट

फोन नं. ०११ ४६२१००३

Email: batubabioemun@gmail.com

Website: www.batubabioemun.gov.np

१.३ IEE प्रतिवेदन तयार गर्ने संस्था

सुष्मोन्न इन्जिनियरिङ्ग कन्सल्टेन्टिङ्ग प्रा.लि कार्यालय

फोन नं. ०११ ४६२११००

अध्ययन टोली

वातावरणविद्	:	डा. निराला अधिकारी
वातावरण इन्जिनियर	:	निर्मल बाबु अर्याल
सु-वासीविद्	:	विमाल शर्मा
समाजशास्त्री	:	किशोर भट्टराई
निरक्षारी	:	तिलक थापा

१.४ पुस्तकको पृष्ठभूमि

सिन्धुपाल्कोट जिल्ला भएर बग्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'क' नदी वनर क्षेत्रमा विभिन्न किसिमका निर्माण सामग्री जम्ने दृष्ट, मिट्टी तथा बाबुवाको उपलब्ध हुँदै आइरहेका छन्। यी निर्माण सामग्रीहरूको दिगो एवं वातावरणमैत्री संरक्षण तथा प्रयोगले स्थायीरूप दुबानीकर्ता, संरक्षणकर्ता तथा निर्माण क्षेत्रमा काम गर्ने ज्यामी मजदूरहरूको जीवन स्तरमा वृद्धि हुनुको साथै घर तथा बाटो निर्माणको सामग्रीको (दृष्ट, मिट्टी, बाबुवाको) उपलब्धतामा वृद्धि हुनेछ।

सर्भिको समयमा सिन्धुपाल्कोट जिल्लाको यस जाईकिस नगरपालिका भएर बग्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'क' नदीले दृष्ट, मिट्टी, बाबुवा तथा नदीजन्म पदार्थ क्षरण गर्दछ। यी सामग्री नदीको वनरमा क्षरणबाट नदीको बहाव घेरिन जाने तथा प्रकोप निर्मितने सम्भावना हुन्छ। साथसाथै यी क्षरणका सामग्री निर्माण कार्यमा ज्यादै उपयोगी हुन्छन्। जनसंख्या वृद्धि र शहरीकरण र सडक निर्माणको गतिलाई हेर्दा सिन्धुपाल्कोट जिल्लामा निर्माण सामग्रीको माग बढि रहेको छ। सम्बन्धित निगरणले यी सामग्रीको दिगो एवं वातावरणमैत्री संरक्षण/उत्खनन गर्ने योजना बनाएको छ जसले गर्दा स्थायीरूप साथै निर्माण सामग्री उपलब्ध हुनेछ साथै प्रकोप न्युनिकरण पनि हुनेछ। यसबाट सम्बन्धित निगरणलाई राजस्व संरक्षण गर्नेमा सघाउ पुग्ने र जिल्लाको आय श्रोतमा वृद्धि हुने देखिन्छ। वातावरण संरक्षण ऐन २०४३ र नियमावली २०४४ अनुसार, प्रति दिन २५० छन मि. (संसीधन २०७३) सम्म दृष्ट, मिट्टी, तथा बाबुवा

निकाल्ने अवस्थामा खोला तथा नदीहरुलाई प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण गरिनु पर्ने भएकोले यो कार्य अगाडी बढाइएको छ ।

१.५ IEE को उद्देश्य

सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको भोटेकोशी नदीको वगरक्षेत्रबाट ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको संकलन/उत्खनन् गर्दा स्थानीय जैविक, भौतिक, रासायनिक तथा सामाजिक-सांस्कृतिक वातावरणमा पर्ने असरहरुबारे लेखाजोखा गरी दिगो रूपमा जिल्ला भित्रको उक्त नदीको वगरक्षेत्रहरुबाट ढुङ्गा, गिट्टी, तथा बालुवा संकलनमा टेवा पुर्याउन प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण (IEE) को प्रमुख उद्देश्य रहेको छ । अन्य विशिष्ट उद्देश्यहरु निम्नानुसार रहेका छन् :

- प्रस्ताव क्षेत्र एवं प्रभावित क्षेत्रको भौतिक, जैविक, सामाजिक/आर्थिक तथा सामाजिक वातावरणको लिखत तयार पार्ने ।
- प्रस्ताव क्षेत्र वरिपरि वसोबास गर्ने बासिन्दाहरुको राय सुझाव समेत संकलन गरि परियोजनालाई वातावरण मैत्री बनाउने ।
- प्रस्ताव कार्यान्वयनका कारणले वातावरणमा देखिन सक्ने सम्पूर्ण सकारात्मक तथा नकारात्मक असरहरु पहिल्याउने ।
- प्रस्तावको प्रभावहरु पहिचान, समीक्षा एवं वर्गीकरण गर्ने ।
- दिगो संकलन विधि कार्यान्वयनका लागि सिफारिस गर्ने ।
- प्रतिकूल प्रभावलाई न्युनिकरण गर्ने र अनुकूल प्रभावलाई अधिकतम गर्ने उपायहरु अवलम्बन गर्न सुझाव दिने ।
- प्रस्तावित क्षेत्रको प्रस्ताव कार्यान्वयनका लागि अनुगमन विधि तय गर्ने ।
- वातावरणिय व्यवस्थापन योजना स्पष्ट पार्ने ।
- प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने सक्ने प्रभावका सम्बन्धमा जानकारी गराई उचित निर्णय लिन निर्णयकर्तालाई सघाउ पुऱ्याउने ।

अध्याय दुई

२ प्रस्तावको सामान्य परिचय

२.१ प्रस्तावको प्रकार

यो प्रस्ताव सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको बाह्रबिसे नगरपालिका क्षेत्रमा पर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'क' को विभिन्न बगर क्षेत्रबाट गरिने ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको दिगो एवं वातावरणमैत्री संकलन तथा उत्खनन कार्यका लागि गरिएको हो ।

२.२ प्रस्तावको प्रमुख विशेषताहरू

तालिका न.२.१ : प्रस्तावको प्रमुख विशेषताहरू

१.	प्रस्तावको नाम: सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको बाह्रबिसे नगरपालिका वडा नं ४ र ९ मा पर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'क' को विभिन्न बगर क्षेत्रबाट दिगो र वातावरण मैत्री रूपले ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा (नदीजन्य पदार्थ) उत्खनन तथा संकलन गर्ने कार्यको प्रारम्भिक वातावरण परिक्षण अध्ययन ।	
२.	प्रस्तावको अवस्थिति:	
	प्रदेश नं:	३
	जिल्ला :	सिन्धुपाल्चोक
	नगरपालिका/गाउँपालिका	बाह्रबिसे नगरपालिका
३.	भौगोलिक/हावापानी प्रकृति एवं विवरण :	
	नदीको नाम र प्रकार:	भोटेकोशी नदी (बाह्रमासे नदी)
	भूवर्ण: Terrain	पहाड
	माटो Soil	खुकुलो उर्वरा
	उचाई (समुद्र सतह माथिको)	८१६ मि. सम्म
	हावापानी Climate	उच्च-उष्ण (Upper-Tropical)
४.	संकलन/उत्खनन कार्य, स्थल र प्रकृया:	
	संकलन/उत्खनन क्षेत्र	भोटेकोशी नदीको खण्ड 'क' - (वलेकी गाउँपालिका र बाह्रबिसे न.पा को सिमाना जुरे बाट बाह्रबिसे पक्की पुल सम्म साथै त्रिपुरा सुन्दरी गाउँपालिका र बाह्रबिसे न.पा को सिमाना सुनकोशी नदी र भोटेकोशी नदीको संगम स्थल देखि माथि बाह्रबिसे पक्की पुल सम्म)
	आक्षंश	२७. ४७' देखि २७. ४८' उत्तरी आक्षंश
	देशान्तर	८५. ५३' देखि ८५. ५८' पूर्वी देशान्तर
	संकलन/उत्खनन विधि	हाते औजर प्रयोग गरि उत्खनन गरिने छ

संकलन/उत्खनन् कार्यमा प्रयोग हुने सामग्री वा मेशीनरी	संकलन/उत्खनन् कार्यमा डोजर, स्क्याभेटर, लोडर जस्ता मेशिन उपकरणहरु प्रयोग गर्न नपाउने र संकलन/उत्खनन् कार्यका लागि हाते औजार जस्तै खन्ती, बेल्चा, आदि प्रयोग गरेर गरिने छ र ढुवानी को लागि ट्रक तथा ट्रक्टरको प्रयोग गरिने छ ।
दैनिक/वार्षिक संकलन/उत्खननको परिमाण	दैनिक २४० घ.मि. , वार्षिक ६५,०२५ घ.मि.
संकलन /उत्खनन् गरीने अबधि	असोज १ गते देखि जेठ मसान्त सम्म (असार, श्रावण र भाद्रमा संकलन गर्नु पर्ने भएमा सम्बन्धित निकायको स्वीकृत लिएर मात्र संकलन तथा उत्खनन् गर्ने)
संकलन/उत्खनन गरिने सामग्रीहरु :	ढुङ्गा, गिट्टी, र बालुवा
प्रस्तावत अर्न्तगतका कार्यहरु :	संकलन, उत्खनन तथा ढुवानी र प्रभाव न्युनिकरणहरुको कार्यान्वयन
प्रभावित गाँउपालिका / नगरपालिका	बाह्रबिसे नगरपालिका
५. IEE प्रतिवेदनको वैधानिकता :	IEE प्रतिवेदन स्वीकृत भएको २ वर्ष सम्म

२.३ प्रस्तावको विवरण

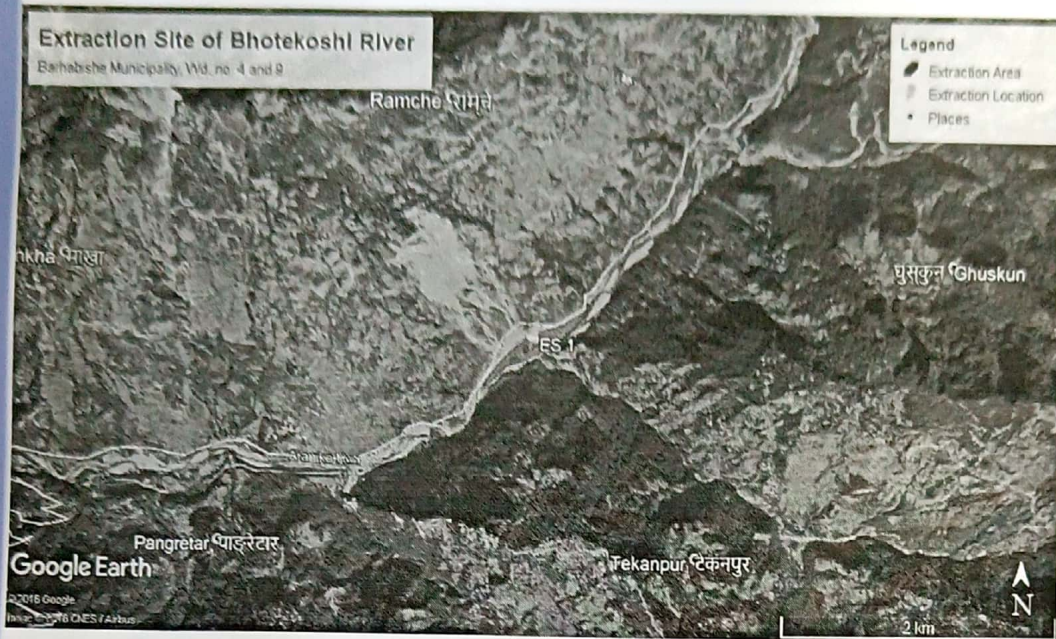
२.३.१ प्रस्तावको उद्देश्य

ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा जस्ता प्राकृतिक श्रोतहरुको संकलन/उत्खनन् कार्यका निम्न उद्देश्यहरु रहेका छन् ।

- पानीको कारणले हुने प्रकोपहरु जस्तै बाढी, भु-क्षय तथा नदी किनार कटान आदि न्युन गर्ने ।
- ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको संकलन तथा उत्खनन् कार्यलाई दिगो एवं वातावरण मैत्री बनाउने ।
- रोजगारीका अवसरहरुको श्रृजना गरि राष्ट्रिय आय बृद्धि गर्न सघाउ पुर्याउने ।
- स्थानीयश्रोतको सदुपयोग गर्ने ।
- स्थानीयश्रोत संकलन र सदुपयोगको वैधानिक पद्धति कायम गर्ने ।
- स्थानिय बासीहरुलाई रोजगारमा बढि प्राथमिकता दिने ।
- प्रभावित क्षेत्रमा आएको आय आर्जनबाट विकास निर्माणका कार्यहरुलाई बढि प्राथमिकता दिने ।

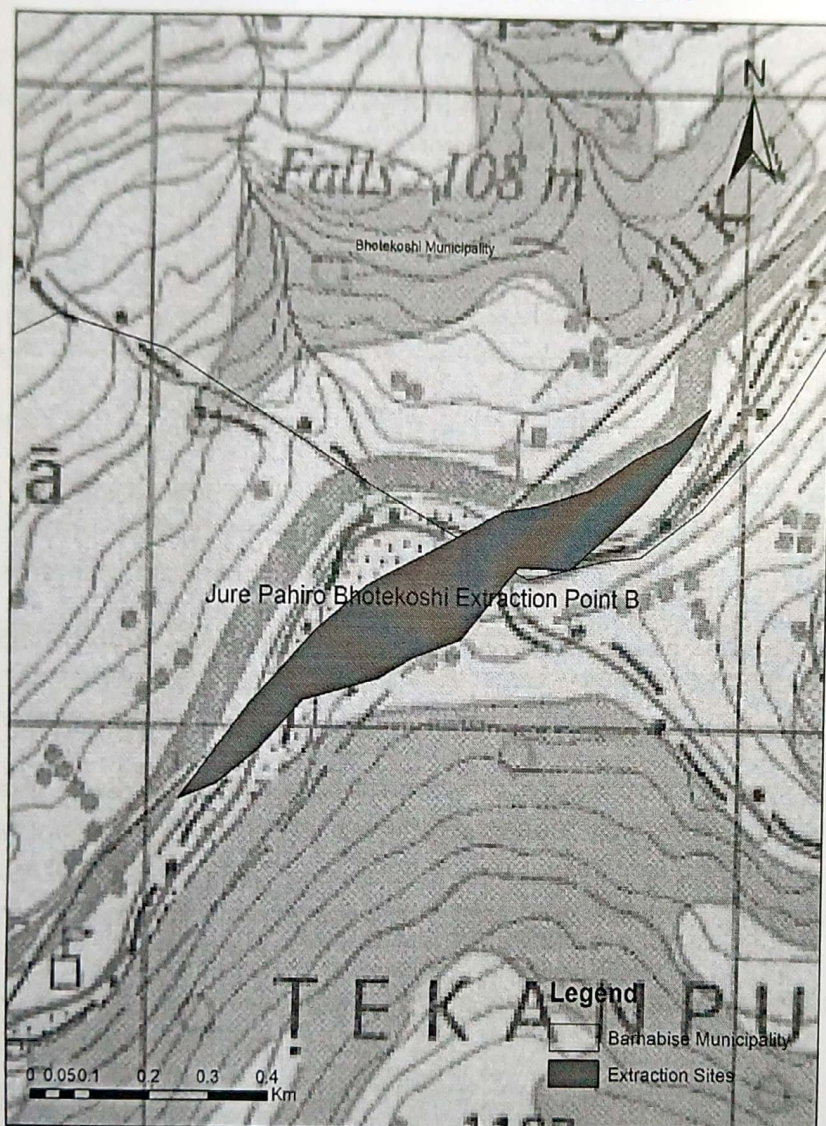
२.३.२ प्रस्ताव क्षेत्रको अवस्थिति

प्रस्ताव क्षेत्र सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको बाह्रबिसे नगरपालिका क्षेत्रमा पर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'क' को वगरक्षेत्रमा पर्दछ । प्रस्ताव क्षेत्रको आक्षंश, देशान्तर, संकलन/उत्खनन स्थल, उक्त स्थालमा जाने नजिकको पहुचमार्ग उल्लेख गरिएको छ साथै संकलन/उत्खनन क्षेत्रलाई Location Map/Google नक्शामा देखाईएको छ ।

तस्विर: गुगल नक्सा (भोटेकोशी नदीको खण्ड क नदी उत्खनन् क्षेत्र)

Location of Extraction Site

तस्विरः टोपो नक्सा (भोटेकोशी नदीको खण्ड क नदी उत्खनन् क्षेत्र)

२.३.३ प्रस्तावित क्षेत्रमा यातायातको पहुच

ढुङ्गा, गिटी तथा बालुवा संकलन/उत्खनन गर्ने प्रस्तावित क्षेत्रहरु भोटेकोशी नदीको खण्ड 'क' अरनिको राजमार्गबाट नजिकै पर्दछन् । ढुङ्गा, गिटी तथा बालुवा संकलन/उत्खनन गर्नकालागि पहुचमार्ग निर्माण गरिएको छ । उक्त संकलन/उत्खनन स्थलमा जान पहुचमार्ग कच्ची बाटो रहेको छ । यस बाटोमा ढुवानीका साधन जस्तै ट्र्याक्टरहरु राम्ररी चलन सक्दछन् ।

२.३.४ प्रस्तावको क्षेत्र निर्धारण

सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको बाह्रबिसे नगरपालिका क्षेत्रमा पर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'क' नदीको विभिन्न बगरबाट ढुंगा गिटी, बालुवा उत्खनन/संकलन क्षेत्र रहेको छ । यस बाट वार्षिक ६३,९९० घ.मि. उत्खनन र ढुवानी गर्न सिफारीस गरिन्छ ।

उच्च प्रभाव क्षेत्र

यो क्षेत्रमा ढुङ्गा, गिटी तथा बालुवा संकलन तथा उत्खनन गरिने स्थल पर्दछ । संकलन तथा उत्खनन गरिने स्थलबाट ५० देखि १५० मी. सम्म पर्ने वरपरका क्षेत्र तथा सडकलाई उच्च प्रभाव क्षेत्रमा राखिइएको छ ।

न्यून प्रभाव क्षेत्र

सामाजिक तथा आर्थिक दृष्टिकोणबाट न्यून प्रभाव क्षेत्रको निर्धारण गरिएको छ । प्रस्तावित क्षेत्रको वरपरका २ कि. मि. वा ०.५ घण्टाको हिड्ने दूरी (बसोबासको आधारमा निर्धारण गरिने) सम्म सामाजिक तथा आर्थिक विवरण संकलन तथा विश्लेषण गरिएको छ ।

२.३.५ संकलन/उत्खनन र ढुवानी (कार्य र विधि)

प्रस्तावित नदी तथा खोलाबाट दिगो रुपमा ढुङ्गा, गिटी तथा बालुवाको संकलन/उत्खनन गर्दा मुख्यतया निम्न तरिकाहरु अवलम्बन गरिने छ :

- निर्दीष्ट क्षेत्रबाट ढुङ्गा, गिटी, बालुवाको संकलन/उत्खनन कार्य स्थानिय जनशक्तिबाट हात र हाते औजारहरु जस्तै साबेल, हथौडा, कोदालो, गैति, आदिबाट गरिने, ठुला ठुला मेशिनरी औजार, डोजर, ब्याकहो आदि प्रयोग निषेध गर्ने ।
- नदीजन्य पदार्थ संकलन/उत्खनन कार्यमा संलग्न जनशक्तिलाई समाज तथा बातावरणमा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभाव बारे सचेत गराईने ।
- यस प्रतिवेदनले तोकिएको स्थानबाट मात्र ढुङ्गा, गिटी तथा बालुवा र मिस्कटको संकलन/उत्खनन गर्ने तोकिएको दैनिक परिमाण भन्दा बढी उत्खनन नगर्ने ।
- ढुवानीको हकमा ट्र्याक्टर, टिपरहरु प्रयोग गर्ने ।
- वातावरणीय हिसाबले संवेदनशील क्षेत्रहरु जस्तै कल्भर्ट, कुलो, खानेपानीको मुहान तथा कुवा र पहिरो क्षेत्र आदि भएको स्थान वरिपरिबाट श्रोत बस्तु संकलन/उत्खनन नगर्ने, त्यस्ता संवेदनशील क्षेत्रहरुबाट ५० मिटर परबाट मात्र उत्खनन गर्ने ।
- विद्यमान नियम अनुसार पुल क्षेत्रको ५०० मि. नदीको माथि र तल सम्म उत्खनन नगर्ने, त्यस्ता क्षेत्रको उत्खनन बारेमा होर्डिङ्ग वा अन्य सूचना प्रदायक उपाय अवलम्बन गर्ने ।
- नदी कटान हुन सक्ने स्थान वा कमजोर भुअवस्थिति भएको स्थानमा ग्याबियन वालको निर्माण गर्ने ।
- नदीमा पानी भैरहेको वा बगिरहेको क्षेत्रबाट श्रोत ननिकाल्ने ।
- नदीको धार परिवर्तन हुने गरी श्रोत संकलन नगर्ने ।
- नदीको पानीको सतहभन्दा गहिरो हुने गरी श्रोत उत्खनन नगर्ने ।

- उपरोक्त श्रोतहरू संकलनकार्य गर्दा समय, परिमाण आदि सबै उपलब्ध विषयलाई गम्भीरताका साथ हेरी त्यस सम्बन्धमा संकलनकर्ता, ठेकेदार र कामदारलाई तालिम दिई संकलन गरिने छ। त्यसरी संकलनगर्दा निस्केका उप-उत्पादन (प्रयोग नहुने हरुलाई उचित व्यवस्थापन गरिने छ।

२.४ प्रस्ताव क्षेत्रमा ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको दिगो उत्खनन/संकलन

प्रस्तावित क्षेत्रमा वर्षेनि आउने बाढीले बगाएर ल्याएको ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा थुप्रिएर रहन्छन् र यी बागाएर ल्याएका नदीजन्य पदार्थलाई उत्खनन र ढुवानी गर्दा नदीले आफ्नो बाहाव परिवर्तन गर्दैन र नदीको आफ्नो गन्तव्य यथा स्थितिमा रहन्छ त्यसैले प्रस्तावित क्षेत्रमा ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा निकाल्दा वर्षेनि नदीले बगाएर ल्याएका नदी जन्य पदार्थहरू मात्र निकाल्नु पर्नेछ, जसले गर्दा यस नदीको नदीजन्य पदार्थको उत्खनन/संकलन दिगो रूपमा गर्न सकिन्छ।

उत्खनन कार्यलाई वातावरण मैत्री र दिगो बनाउनको लागि समष्टिमा तपशिल बमोजिमका नियमहरू पालना गर्नु जरुरी देखिन्छ।

- नदीको सतह भन्दा गहिरो हुने गरी नदीजन्य पदार्थ निकाल्न नदिने।
- नदीको धार नै परिवर्तन हुने गरी श्रोत संकलन नगर्ने।
- नदीको पानीको सतहभन्दा गहिरो हुने गरी नदी किनारबाट श्रोत उत्खनन नगर्ने।

२.४.१ संकलन/उत्खनन गरिने परिमाणको आंकलन

प्रभावित क्षेत्रमा स्थलगत अध्ययन गरेर निम्न तरिकाले ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा उत्खनन र ढुवानी गरिने छ। यसरी घनमिटर निकाल्दा लम्बाई, चौडाई, गहिराई लाई गुणन गरेर निकालिएको हो। मौजूदा परिणामको लगभग ६५ प्रतिशत मात्र उपयोग तथा उत्खनन योग्य रहेको छ।

तालिका न.२.३: संकलन/उत्खनन गरिने परिमाणको आंकलन

संकलन/उत्खनन स्थल	लम्बाई (मि.)	औसत चौडाई (मि.)	क्षेत्रफल	औसत गहिराई (मि.)	मौजूदा परिमाण (घ.मि.)	उत्खनन गर्न योग्य परिमाण प्रतिशत	उत्खनन गर्न सकिने परिमाण (घ.मि.)	समुद्री उचाई	आक्षेप/देशान्तर
भोटेकोशी नदी, बाह्रबिसे न.पा, वडा नं ४ र ९									
स्थान १, जुरे पहिरो	९००	८५	७६५००	१	७६५००	८५	६५,०२५	८१६	27°45'50.28"N 85°52'33.78"E
जम्मा					७६५००		६५,०२५		

नदिजन्य पदार्थ	जम्मा
दैनिक उत्खनन सिफरिस गरिएको (क्यू.मि.)	२४०
वार्षिक उत्खनन सिफरिस गरिएको (क्यू.मि.)	६५,०२५
वार्षिक उत्खनन सिफरिस गरिएको (क्यू.फुट.)	२२,९६,३३२
राजश्व (प्रति वर्ष) प्रति क्यू. फुट (प्रदेश सरकारको नियम नआएको र स्थानिय तहको नियम/निर्णय अनुसार परिवर्तन हुन सक्ने)	रु. ४
कुल राजश्व (प्रति वर्ष)	रु. ९१,८५,३२७

अध्याय तीन

३ अध्ययन विधि

यस प्रभावित क्षेत्रको प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण अध्ययन गर्दा वातावरण संरक्षण ऐन २०५३ तथा वातावरण संरक्षण नियमावली २०५४ (२०६४ संसोधन सहित) मा व्यवस्था भएका प्रकृयाहरूको अनुशरण गरी प्रारम्भिक वातावरण परिक्षणका लागि प्रस्तावित क्षेत्रमा गएर त्यहाँका स्थानिय बासीन्दाहरू, पदाधिकारी, बुद्धिजिविहरू, राजनितिक दलका प्रतिनिधिहरूसंग दुझा, गिट्टी, बालुवा निकाल्दा वातावरणमा पर्नजाने असरवारे छलफल गरेर वातावरणीय अवस्थाको अध्ययन गरिएको छ। यसको अध्ययन गर्दा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण विधिका निम्न सैद्धान्तिक पक्षहरूको प्रयोग गरिएको छ।

३.१ प्रकाशित/उपलब्ध जानकारी र तथ्याङ्कको पुनरावलोकन एवं संश्लेषण

बाह्रबिसे नगरपालिका क्षेत्रमा पर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'क' को प्रारम्भिक वातावरण परिक्षण गर्दा यस क्षेत्रको भौगोलिक अवस्था, भु उपयोगको स्थिति जस्ता भौतिक वातावरणसंग सम्बन्धित जानकारी प्राप्त गर्न टोपोग्राफी नक्सा, नगरपालिका तथा जि.स.स. प्रोफाइलहरूको प्रयोग गरिएको छ। त्यसै गरि जैविक वातावरण सम्बन्धित जानकारी जिल्ला वन कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक कार्यालयबाट प्राप्त दस्तावेजहरूबाट प्रयोग गरिएको छ। सामाजिक आर्थिक अवस्था संग सम्बन्धित जानकारीका लागि जिल्ला वन कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक, जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक, जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय, सिन्धुपाल्चोकबाट प्रकाशित प्रकाशनहरू, नक्साहरू तथा उपलब्ध तथ्यांकहरूको साथै वैधानिक र कानुनी नीति, ऐन, नियम, निर्देशिकाहरूको अध्ययन गरीएको छ।

३.२ फिल्ड सर्भे एवं प्रस्ताव क्षेत्र अवलोकन

यस प्रारम्भिक वातावरण परिक्षणको उद्देश्यहरू पुरा गर्नका लागि जानकारी संकलनको विभिन्न तरिकाहरू जस्तै स्थलगत भ्रमण, समुह छलफल, घरघुरी सर्भेक्षण समेत गरिएको थियो। प्रस्तावित क्षेत्रको भौतिक तथा जैविक वातावरणीय जानकारीहरू उच्च प्रभाव क्षेत्र तथा मध्यम प्रभाव क्षेत्रबाट संकलन गरि विश्लेषण गरिएको छ। आर्थिक सामाजिक जानकारी प्रस्तावित क्षेत्रको संकलन गरि विश्लेषण गरिएको छ।

फिल्ड सर्भे तथा प्रस्ताव क्षेत्र अवलोकन क्रममा स्थानिय व्यक्ति, नगरपालिका पदाधिकारी तथा वडा प्रतिनिधिहरूसंगको अन्तरवार्ता, परामर्श बैठक, विषय विज्ञको स्थलगत भ्रमण आदि विधिहरूको प्रयोग गरिएको थियो।

३.३ सार्वजनिक सूचना, सार्वजनिक सुनुवाई एवं सिफारिस पत्रहरू

सार्वजनिक सूचना

वातावरण संरक्षण नियमावली, २०५४, अनुसूची १ को (इ) खानी क्षेत्र शीर्षकको विषय नं. २ (घ) बमोजिम सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको भोटेकोशी नदीको खण्ड 'क' को प्रारम्भिक वातावरण परिक्षण तयार गर्दा सरोकारवालाहरूको राय सुझाव हासिल गर्न मिति २०७५/२/२७ गते "अभियान" राष्ट्रिय दैनिकमा सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरिएको थियो। त्यसपछि प्रस्ताव कार्यन्वयनका बारेमा आफ्ना बिचार, राय सुझाव प्रस्तुत गर्न १५ दिनभित्र उपलब्ध गर्न अनुरोध गर्दै योजना क्षेत्र वरपरका विद्यालय तथा वडा कार्यालयमा सार्वजनिक सूचना टाँस गरिएको थियो। साथै वडा नं. ४ र ९ मा सार्वजनिक सुनुवाई गरिएको थियो सो को माइन्ट अनुसूचि ३ मा राखिएको छ।

३.४ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रभावहरूको पहिचान/अनुमान/मुल्याङ्कन, प्रभाव न्युनिकरण विधिहरूको पहिचान सुझाव एवं प्रतिवेदन तयारी

वातावरण सम्बन्धि विभिन्न पक्षहरू बिचको आन्तरिक सम्बन्धको पहिचान गरि विश्लेषण गर्नका लागि विभिन्न बिषय विज्ञहरू सम्मिलित टोलीले छलफल गरेको थियो । वातावरणीय प्रभावको पहिचान र यसका संभावित न्युनिकरण तथा बढोत्तिकरणका उपायहरू बारे र वातावरणीय अनुगमन योजनाको तयारीको बारेमा टोलीले सामुहिक निर्णय गरेको थियो । त्यस क्षेत्रको भौतिक, जैविक, आर्थिक सामाजिक तथा साँस्कृतिक वातावरण बारे स्थलगत तथ्यांक संकलन गरि वातावरण संरक्षण नियमावली २०५४ अनुसार न्युनिकरणका उपाय तथा अनुगमन योजना समेत प्रस्तुत गरिएको छ । कुनै पनि काम गर्दा त्यसका सकारात्मक र नकारात्मक असरहरू पर्दछन् यसरी ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा निकाल्दा विभिन्न किसिमका सामाजिक, आर्थिक, भौतिक, साँस्कृतिक प्रभावहरू पर्दछन् ।

४ विधान, नीति, कानुनी व्यवस्था निर्देशिका, मापदण्ड एवं सम्मेलनहरूको पुनरावलोकन

बिद्यमान सान्दर्भिक नीति तथा कार्यनीतिहरू

नेपालको संविधान

नेपालको संविधान, २०७२ ले प्रत्येक व्यक्तिलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्ने हक हुनेछ भनी धारा ३० अन्तर्गत स्वच्छ वातावरणको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ। त्यस्तै धारा ५१ को उपधारा छ मा राज्यका नीतिहरू अन्तर्गत प्राकृतिक श्रोतको संरक्षण, संवर्धन र उपयोगका सम्बन्धमा विभिन्न नीतिहरू अवलम्बन यस संविधानले गरेको छ। उपधारा छ (१) अनुसार राष्ट्रिय हित अनुकूल तथा अन्तरपुस्ता समन्वयको मान्यतालाई आत्मसात गर्दै देशमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधनको संरक्षण, संवर्धन र वातावरण अनुकूल दिगो रूपमा उपयोग गर्ने र स्थानीय समुदायलाई प्राथमिकता र अग्रधिकार दिँदै प्राप्त प्रतिफलहरूको न्यायोचित वितरण गर्ने नीति राज्यले अवलम्बन गर्ने छ। उपधारा छ (४) अनुसार राज्यले जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण र नदीको व्यवस्थापन गर्दै दिगो र भरपर्दो सिंचाइको विकास गर्ने नीति लिएको छ। उपधारा छ (५) अनुसार जनसाधारणमा वातावरणीय स्वच्छता सम्बन्धी चेतना बढाई औद्योगिक एवं भौतिक विकासबाट वातावरणमा पर्न सक्ने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्दै वन, वन्यजन्तु, पक्षी, वनस्पति तथा जैविक विविधताको संरक्षण, संवर्धन र दिगो उपयोग लाई राज्यले प्राथमिकता दिने छ। प्रकृति, वातावरण वा जैविक विविधतामाथि नकारात्मक असर परेको वा पर्न सक्ने अवस्थामा नकारात्मक वातावरणीय प्रभाव निर्मूल वा न्यून गर्ने उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्ने नीति राज्यले लिएको छ।

यस्तै, प्रस्तावनाको कार्यान्वयनमा वातावरणीय अध्ययन गर्नु गराउनु संविधानले परिकल्पित प्रकृति र प्राकृतिक श्रोतको संरक्षण तथा सम्बर्द्धनको सुनिश्चित गराउने सिद्ध कार्यविधि हो।

४.१ वातावरण सम्बन्धित नीति

नेपाल सरकारले विकास आयोजना तथा उद्योग स्थापना गर्दा वातावरणमा पर्न सक्ने असरहरूलाई ध्यानमा राखी छैटौँ योजना अवधि (२०३७-२०४२) देखि नै वातावरण संरक्षणमा सजगता देखाउँदै केही चुनिएका आयोजना तथा कार्यक्रमहरू संचालन गर्न वातावरणीय अध्ययनको आवश्यकता औल्याएको थियो।

यो नीतिलाई सातौँ योजना अवधिमा (२०४२-२०४७) केही विस्तार गरी ठुला आयोजना तथा कार्यक्रमहरू संचालन गर्दा वातावरणीय अध्ययनको आवश्यकतामा जोड दिइएको थियो। तर वातावरण संरक्षण र त्यसको सुनिश्चितताका लागि नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ मा पहिलो पटक व्यवस्था भए पछि आठौँ योजना (२०४९-२०५४) ले यसलाई अझ सुदृढ गर्न वातावरणीय अध्ययनका लागि एक राष्ट्रिय पद्धति स्थापनाको सोच राख्दै सडक, जलविधुत, उद्योग, सिंचाई, खानेपानी तथा ढलनिकास जस्ता ठूला आयोजनाको लागि वातावरणीय अध्ययन गर्नु पर्ने कुरामा जोड दियो।

४.२ वनक्षेत्रको नीति २०४६

वर्तमान वन सम्बन्धि नीतिहरू वन विकास गुरु योजना, २०४६ (Master Plan for the Forestry Sector 1989) हाल सम्म प्रमुख दस्तावेजको रूपमा रहेको छ। यसमा दीर्घकालीन र अल्पकालीन उद्देश्यहरूका साथै प्रमुख प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रम र टेवामुलक कार्यक्रम गरी दुई किसिमका कार्यक्रमहरूको व्यवस्था गरेको छ। दीर्घकालीन उद्देश्य अन्तर्गत जनसाधारणको आधारभूत आवश्यकता काठ, दाउरा, डालेघांस र अन्य वन पैदावार सहज रूपमा उपलब्ध गराउने, परिस्थितिक्रिय प्रणाली र वंशाणु श्रोतको संरक्षण तथा वन व्यवस्थापन, वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूको विकास गरी राष्ट्रिय तथा स्थानीय अर्थतन्त्रमा योगदान गर्ने, रोजगारी तथा आयस्रोतको अवसर तयार गर्ने रहेको छ। यसका प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रमहरूमा सामुदायिक वन तथा नीति वन, राष्ट्रिय वन तथा कबुलियति वनका अतिरिक्त वन पारिस्थितिक्रिय प्रणाली र वंशाणु श्रोत संरक्षण रहेको देखिन्छ।

नेपाल सरकारको वन क्षेत्रमा कार्यान्वयन संरचना (Implementation Mechanism) को रूपमा गैह्रकाष्ठ वन पैदावार र औषधिजन्य तथा सुगन्धित वनस्पति (NTFPs & MAOs) को संरक्षण व्यवस्थापन र खेती शुरु गर्ने तथा जैविक विविधता अभिलेखिकरण (Biodiversity Registration) आदि कुराहरुलाई उठाईएका छन् भने यसलाई प्रमुख कार्यनीतिका रूपमा अगाडी बढाईएको छ ।

जडिबुटी तथा गैह्र काष्ठ वन पैदावार विकास नीति २०६१, जैविक विविधता सम्बन्धि रणनीति २०५० पनि मुख्य सान्दर्भिक नीतिका रूपमा रहेका छन् ।

सहस्राब्दि विकास लक्ष्य (Millennium Development Goal) का आठ लक्ष्य मध्ये वातावरणीय स्वच्छताको सुनिश्चिता र अति विपन्नताको उन्मुलन (Ensure Environment Sustainability & Eradicate Extreme Poor Hunger) भनी जिविकोपार्जन र वातावरण सन्तुलनलाई जोड दिईएको छ । चालु तिन बर्षिय अन्तरिम योजनाले गरिवी निवारण र वन श्रोत्र (Forest Resources) को दीगो संरक्षणलाई अंगिकार गरेको छ । यसैले विद्यमान वन नीतिले गैह्रकाष्ठ वन पैदावारको संरक्षण र व्यवस्थापनामा जोड दिएको छ ।

४.३ सान्दर्भिक ऐन तथा नियमहरु

४.३.१ वातावरण संरक्षण ऐन २०५३ र वातावरण संरक्षण नियमावली २०५४

विकास आयोजना तथा कार्यक्रमहरु संचालन गर्दा वातावरणीय पक्षलाई समावेश गर्नुपर्ने अवधारण अनुरूप नेपाल सरकारद्वारा वातावरण संरक्षण ऐन २०५३ तथा वातावरण संरक्षण नियमावली २०५४ (संशोधन) जारीभै सकेको छ । उक्त ऐनको दफा ३ र ४ मा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण/वातावरण प्रभाव मुल्यांकन (IEE/EIA) गर्नु पर्ने प्रस्तावहरु र प्रस्ताव स्विकृत नगराई कार्यान्वयन गर्न नहुने व्यवस्था गरिनुका साथै यस प्रस्ताव सन्दर्भमा वातावरण संरक्षण नियमावली २०५४ को नियम ३ संग सम्बन्धित अनुसूचि १ (अ) को दफा १४ मा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण गर्नु पर्ने उल्लेख भएको छ । सोही नियमावलीको परिच्छेद २ नियम ७ संग सम्बन्धित अनुसूचि ५ मा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदन तयार गर्दा खुलाउनु पर्ने कुराहरु उल्लेख गरिएको छ । उक्त नियमावलीमा अन्य व्यवस्थाका अतिरिक्त प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण गर्नु पूर्व सम्बन्धित निकायबाट सोको कार्यसूची स्वीकृत गराउनुपर्ने प्रावधान समेत रहेको छ ।

४.३.२ वन सम्बन्धि ऐन तथा नियमहरु

वन जंगलको संरक्षण गरी वातावरणको प्रबर्धन गर्न र वन पैदावारको समुचित सदुपयोग गरी जनताको आधारभुत आवश्यकता परिपूर्ति गर्न नेपाल सरकारको वन ऐन २०४९ र वन नियमावली २०५१ जारी गरेको छ । सोही ऐनको दफा २० र २१ मा सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको दिगो व्यवस्थापनका लागि कार्ययोजना तयार गरी स्वीकृत गर्नु पर्ने तथा कार्ययोजनाले निर्दिष्ट गरेको बाहेक अन्य कुनै पनि कार्य गर्न गराउन नपाईने कानुनी प्रावधान रहेको छ । सोही ऐनको दफा २२ मा सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको वन पैदावारको स्वामित्व तथा बिक्री वितरण गर्ने व्यवस्था गरेको पाईन्छ । ऐनको उक्त दफाहरुलाई वन नियमावली २०५१ को परिच्छेद २ मा थप स्पष्ट पारेको छ । जसमा वन व्यवस्थापन कार्ययोजनामा समावेश हुनुपर्ने कुराहरु, वनपैदावार संकलन गर्दा अपनाउनु पर्ने तरिका, बिक्री, व्यवस्थापन, निकासी गर्ने अवधि तथा कस्तो अवस्थामा वन पैदावार संकलन र बिक्री गर्न नपाईने आदि उल्लेख गरेको छ ।

यसका अतिरिक्त वन ऐन २०४९ को परिच्छेद १३ को दफा ६८ ले कुनै राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजना संचालन गर्दा वातावरणमा उल्लेख प्रतिकूल असर नपर्ने भएमा र वन क्षेत्र प्रयोग गर्नु बाहेक अन्य विकल्प नभएमा नेपाल सरकारले राष्ट्रिय वन प्रयोग गर्न दिन सक्ने प्रावधान गर्दै वन नियमावलीको नियम ६५ले यस्तो आयोजना संचालन गर्दा कसैलाई हानी नोक्सनी पुग्न गएमा सम्बन्धित आयोजनाले क्षतिपूर्ति दिनु पर्ने प्रावधान गरी जनसाधारणको मौलिक हकको सुरक्षको प्रत्याभुति दिएको छ ।

४.३.३ भु तथा जलाधार संरक्षण ऐन २०३९ तथा नियमावली २०४२

भु तथा जलाधार संरक्षण ऐन २०३९ तथा भु तथा जलाधार संरक्षण नियमावली २०४२ मा जलाधार क्षेत्रहरूमा भु-क्षय तथा बाढी पहिरोको प्रकोपलाई नियन्त्रण तथा न्युनीकरण गर्न विभिन्न प्रावधानहरू समावेश गरिएको छ ।

४.३.४ जलश्रोत ऐन सम्बन्धि ऐन तथा नियमहरू

जलश्रोत ऐन २०४९ र नियमावली २०४९ मा पानीको कारणले भुक्षय, बाढी तथा पहिरो हुन गई जमिनको क्षति हुने कुराको साथै जल प्रदुषण पनि बढ्ने हुनाले वातावरणमा पर्ने यस्ता दुष्प्रभावहरूको न्युनीकरणका प्रावधानहरू उल्लेख गरीएका छन् । ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको संकलन/उत्खनन् कार्यले बसोबास क्षेत्रमा पर्ने वातावरणीय प्रभावहरूको न्युनीकरण गर्न प्रस्तावको वातावरणीय विश्लेषण गरी प्रभाव नियन्त्रण र सुरक्षाका उपायहरू अवलम्बन गर्न प्रस्तावकलाई अनिवार्य गरिएको छ ।

४.३.५ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ उपदफा २ घ(छ) बमोजिम नगरपालिका वा नगरपालिकाले आफ्ना क्षेत्रभित्रका नदी नालाको ढुंगा, गिट्टी, बालुवा, माटो, स्लेट, खरीढुङ्गा आदि प्राकृतिक एवं खानीजन्य वस्तुको बिक्री तथा निकासी शुल्क दस्तुर सङ्कलन गर्न सक्ने कानुनी प्रावधान रहेको छ । वातावरण संरक्षण तथा व्यवस्थापनका लागि स्थानीय निकायका वातावरण शाखा पुर्णरूपले जिम्मेवार रहने छन् भन्ने समेतको व्यवस्था रहेको छ ।

४.४ निर्देशिका तथा दिग्दर्शनहरू

४.४.१ राष्ट्रिय वातावरणीय प्रभाव मुल्याङ्कन निर्देशिका २०५०

नेपाल सरकारले आठौं योजनाको नीति कार्यन्वयनमा सहयोग पुगोस भन्नाको लागि वातावरण संरक्षण ऐन र वातावरण संरक्षण नियमावली ल्याउनु अगाडी नै एक राष्ट्रिय वातावरणीय प्रभाव मुल्याङ्कन निर्देशिका २०५० लागु गरिसकेको छ । यो निर्देशिकाले अध्ययनको क्रममा जनसहभागिता जुटाउनु पर्ने, आवश्यक सुचनाहरूको संकलन गर्ने, विवादका विषयहरूको गम्भिरताको मुल्याङ्कन गर्ने र वातावरणीय अध्ययनको लागि विषयहरूको प्राथमिकताक्रम निर्धारण गर्ने कुराहरूलाई प्राथमिकताक्रम निर्धारण गर्ने कुराहरूलाई प्रष्ट रूपमा जोड दिएकोछ । त्यसै गरी वातावरणीय योजना तर्जुमा निर्देशिका २०५५ र वातावरणीय प्रभाव मुल्याङ्कन निर्देशिका २०६२ समेत जारी भएको पाईन्छ । यसका साथै मन्त्री परिषदको मिति २०६६/१२/१७ को निर्णय तथा व्यवस्थापिका संसद, प्राकृतिक श्रोत साधन समितिको निर्देशनले ढङ्गु, गिट्टी, बालुवा संकलन सम्बन्धि जिल्लागत रूपमा एकीकृत कार्य योजना बनाउने, विशेषज्ञ टोलीबाट संकलन गर्न हुने वा नहुने भन्ने क्षेत्रको पहिचान गर्ने, जिल्ला अनुगमन तथा समन्वय समितिले Environment Strategic Assessment गर्ने रणनीति बनाउने आदि उल्लेख गरेको पाईन्छ ।

४.४.२ वन ऐन २०४९ तथा वन नियमावली २०५१

नेपाल सरकारले वन ऐन २०४९ तथा वन नियमावली २०५१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी वन क्षेत्रको लागि प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षणको कार्यसूची तथा प्रतिवेदन दिग्दर्शन २०६१, वन पैदवार (काठ र दाउरा) संकलन र बिक्री वितरण निर्देशिका २०५७ र वन पैदवार बिक्री वितरण निर्देशिका २०६० लागु गरेको छ । साथै सामुदायीक वन विकास कार्यक्रमको मार्गदर्शन २०५८ (संसोधन सहित) र सामुदायीक वन श्रोत सर्भेक्षण मार्गदर्शन २०६१ मा सरकारद्वारा व्यवस्थित वन सामुदायीक वनको रूपमा वन उपभोक्ता समुहलाई हस्तान्तरण गर्दा अपनाउनु पर्ने प्रकृयाका बारेमा उल्लेख गरिएको छ ।

४.४.३ अन्तराष्ट्रिय कानून तथा सम्भौता

साथि उल्लेख गरेका ऐन नियमका अतिरिक्त नेपाल पक्ष भएका वातावरण सम्बन्धि केही अन्तराष्ट्रिय कानूनहरूलाई प्रस्ताव कार्यान्वयनका लागि प्रारम्भिक वातावरण परिक्षणका क्रममा ध्यान दिनु पर्ने जरुरी देखिन्छ । नेपालले हस्ताक्षर

तथा अनुमोदन गरेका अन्तराष्ट्रिय स्तरका विभिन्न सन्धि वा महासन्धिहरूमा महत्वपूर्ण दस्तावेजको रूपमा रहेका छन् । यस्ता अन्तराष्ट्रिय सन्धि तथा वा महासन्धिहरू दक्षिण पूर्वी एशिया तथा प्रशान्त क्षेत्रको लागि त्रिभुवा संरक्षण सम्झौता (Plant protection Agreement for SouthEast Asia and Pacific, February (27,1956,Rome), जैविक विविधता सम्बन्धि महासन्धि (Convention n Biological Diversity, June (5, 1992,Rio De Jenerio),संकटापन्न जंगली वनस्पति तथा जीव जन्तुका प्रजातीको अन्तराष्ट्रिय व्यापार सम्बन्धि (CITES Convention on international Trade in Endangered Species or Wild Flora and Founa, March (3,1973, Washington) जल पंक्षिको बसोबास जस्ता अन्तराष्ट्रिय महत्वका सिमसार सम्बन्धि महासन्धि वा रामसार महासन्धि (Convention on Wetlands or international importance, February(2,1971), विश्व सांस्कृतिक तथा प्राकृतिक सम्पदा संरक्षण सम्बन्धि महासन्धि (November-23,1972, Paris), अन्तराष्ट्रिय ट्रपिकल (Tropical) काष्ठ सम्झौता आदि प्रमुख छन् । यी महासन्धिहरूले प्राकृतिकोत व्यवस्थापन तथा जीव र वनस्पति संरक्षणको सुनिश्चिताबाट वातावरण संरक्षण गर्न आवश्यक प्रावधानको व्याख्या गरेका छन् ।

४.५ ढुङ्गा, गिटी बालुवा तथा मिस्कट संकलन सम्बन्धमा सर्वोच्चको निर्णय

प्राकृतिक स्रोत र साधनको बचाउ गर्नका लागि जिल्ला बारा सपही गा.वि.स वडा नं ९ घर भै हाल काठमाण्डौ जिल्ला काठमाण्डौ महानगरपालिका वडा नं ३२ अनामनगर बस्ने अधिवक्ता नारायण प्रसाद देवकोटाले सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा दायर गर्नुभएको रिट निवेदनको सुनुवाईको सन्दर्भमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६७श्रावण २१ गते एउटा महत्वपूर्ण आदेश जारी भएको छ । सो आदेशमा अन्य कुराको अतिरिक्त खास गरी देहायका कुराहरू उल्लेख गरिएका छन् :-

१. ढुङ्गा, बालुवा आदी प्राकृतिक स्रोत हुन् । प्राकृतिक स्रोत Public Trust Doctrine अनुसार कुनै व्यक्तिको Ownership मा हुन सक्दैन । प्राकृतिक स्रोत सबै नेपालीको Common Benefits र सार्वजनिक हित हुने काममा मात्र प्रयोग हुन सक्दछ ।
२. प्राकृतिक स्रोतको संकलन तथा उत्खनन प्रयोग आदी गर्दा विद्यमान प्रचलित कानून अनुसारवातावरणमा कुनै प्रकारको प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी मात्र गर्नुपर्नेछ ।
३. कानूनी व्यवस्था अनुसार कुनै योजना, आयोजना वा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा प्रस्ताव तयार गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यस्तो प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणीय प्रभाव र परिक्षण मूल्यांकन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसरी वातावरणीय प्रभाव र परिमाण मूल्यांकन गर्नु भनेको वातावरणलाई असर पार्ने नपार्ने र पार्ने भए त्यस्तो प्रभावलाई हटाउने वा कम गर्ने अध्ययन र मूल्यांकन हो । वातावरण संरक्षण नियमावलीको व्यवस्था अनुसार वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्दा सार्वजनिक सूचना जारी गरी गाउँ विकास समिति वा नगरपालिका वा त्यस क्षेत्रको स्कूल, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी तथा सरोकारवाला व्यक्ति वा संस्थाबाट सुझाव लिने र उनीहरूको सुझाव अनुरूप प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने वा नहुने सम्बन्धमा स्थानीय जनता वा निकायको विशेष भूमिका हुने देखिन्छ । यस्तो कानूनी व्यवस्था नै Defective देखिन्छ । यो व्यवस्था फौजदारी मुद्दामा सर्जमिन गर्ने र सर्जमिनका भरमा कसैलाई दोषी नठहर्‍याउने व्यवस्था सरह हो । वातावरण प्रदुषण हुने वा नहुने भन्ने कार्य उल्लेखित निकायका व्यक्तिहरूले दिएको व्यक्तिगत विचार र रायले यकिन र निर्धारण गर्ने विषय होईन । वातावरण प्रदुषण हुने वा नहुने भन्ने कुरा सम्बन्धीत आयोजनाको प्रस्ताव प्राप्त भएपछि नेपाल सरकारको आफ्नो वा कुनै निष्पक्ष विशेषज्ञ जस्तै भू-गर्भ विद्, भुगोल विद्, भौतिक शास्त्री, रसायन शास्त्री, वातावरण विशेषज्ञ, जलस्रोत विशेषज्ञ, वन, वन्यजन्तु विशेषज्ञ, तथा अन्य विशेषज्ञ तथा अर्थशास्त्री सहित रहेको टोलीले प्रस्तावको सन्दर्भमा प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने स्थलको वैज्ञानिक अध्ययन विश्लेषण गरी प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरण प्रदुषण हुने वा नहुने यकिन हुने विशुद्ध प्राविधिक विषय हो । तर विद्यमान कानूनी व्यवस्था हेर्दा प्रस्तावक आफैले सार्वजनिक सूचना जारी गरी

उल्लेखित व्यक्ति र संस्थाहरूको विरोध वा समर्थनमा प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा प्रदुषण हुने वा नहुने Determine (निर्धारण) हुने कानूनी व्यवस्था नै अव्यवहारीक, अनुपयुक्त र त्रुटीपूर्ण देखिन्छ।

४. अब यस्ता उद्योग सञ्चालन गर्ने इजाजत दिनु अगाडी सरकार आफैले विशेषज्ञ टोलिद्वारा उद्योग स्थापना गर्न इच्छुक प्रस्तावको प्रस्तावमा Field visit समेत गराई प्रतिवेदन लिई सरकारले गठन गरेको टोलिले दिएको राय अनुसार कति हदसम्म ढुङ्गा, रोडा, बालुवा भिक्न दिंदा वातावरणीय सन्तुलन विग्रदैन हेरी त्यति हदसम्म मात्र रोडा, ढुङ्गा भिक्न अनुमति दिनु। त्यसरी वैज्ञानिक आधारमा उत्खनन गर्ने कुरा निर्धारण गरी त्यही हद ननाघ्ने गरी मात्र इजाजत दिने, त्यसको अनुगमन गर्ने र इजाजत अवधि समाप्त भएपछि सो क्षेत्रलाई उद्योग स्थापना गर्नेले नै यथास्थितिमा ल्याउने शर्त तोक्नु।

५. प्रस्ताव कार्यान्वयनमा उद्योग विभागले दर्ता गरी स्वीकृति दिएपछि माथि उल्लेखित विशेषज्ञ सम्मिलित टोलीबाट Monitor हुने कानूनी व्यवस्था नै देखिएन। उद्योग सञ्चालन भएपछि विशेषज्ञले नियमित पानीको ककउभिलिने, आवाज कतिको प्रदुषण भयो जाँच पर्ने। आवाजले वनजंगल / Flora and Fauna र वन्यजन्तुलाई कति प्रभाव पार्यो हेर्ने। उद्योग सञ्चालन गर्दावन क्षेत्र हेरियो हेरिएन सो केही देखिएन। वायुमण्डलमा धुवाँ र धुलोले कति प्रदुषण गर्‍यो गरेन, Raw Material बालुवा, रोडा, ढुङ्गा कति उत्खनन गर्‍यो सो पनि हेर्ने आदी केही हुने गरेको देखिएन। तसर्थ यि सबै कुरा उद्योग सञ्चालन कै अवस्थामा नियमित रूपमा विशेषज्ञ टोलीको गठन गरी अनिवार्य Monitor गर्नु।

६. निवेदकको अर्को मुख्य माग ट्रकको क्षमता भन्दा बढी बालुवा, रोडा र ढुङ्गा लोड(Load)गरी त्यस्ता Over Loaded ट्रकले सडक तथा पुललाई क्षति पुऱ्याएको कारण यसलाई रोकी पाउँ भन्ने रहेको छ। सो माग जायज माग हो। ठेकेदार वा उद्योगको मालिकल Overloaded भएको सवारी साधन चलाएकोले सार्वजनिक सडक क्षति गरी त्यसको मर्मतको लागि करदातामा नाजायज भार पार्न हुँदैन। त्यस कारण निम्नानुसार गर्नु :-

(क) यस प्रकार ट्रकमा रोडा, ढुङ्गा, बालुवा Overloaded गरी चलाउने कार्यलाई रोक्नको लागि प्रहरी परिचालन गर्नु।

(ख) जनताको कर तिरेको पैसाले बनेको सडक सबैको साझा सम्पत्ति हो। यस्तो सम्पत्ति रोडा, ढुङ्गा उद्योग सञ्चालन गर्ने केही सिमित व्यक्तिहरूको मात्र आर्थिक फाइदाको लागि चलाएको Overloaded सवारी साधनको प्रयोगले हुन गएको सडकको क्षतिको मर्मत गर्न जनतालाई पुनः करको भार बोकाउन हुँदैन। तसर्थ यस्ता रोडा, ढुङ्गा बोकेको सवारी साधनको कारण सडक पुल विग्रन हुँदैन। उद्योग क्षेत्रबाट माल बोकेको Truck मुल सडकमा निस्कनु अघि Truck को भारी तौलने यन्त्र उद्योग सञ्चालन कर्ताको खर्चमा जडान गर्ने व्यवस्था मिलाई Truck को क्षमता अनुसारको माल मात्र छाड्नु।

(ग) यस्तो साझा सम्पत्तिको सडक तथा पुलमा कसैको व्यक्तिगत फाइदाको लागि सो को क्षमता र स्वयं सवारी साधनको क्षमता भन्दा बढी Overloaded सवारी साधन चलाउँदा सडक र पुलको क्षति हुने उल्लेखित कारणहरूले गर्दा त्यस्ता Overloaded सवारी साधन चलाउन नदिन नेपाल प्रहरीलाई कडा निर्देशन दिनु। साथै त्यस्ता सवारी साधनको Weight जाँच गर्न सडकका मुख्य मुख्य ठाउँमा जाँच यन्त्र राखी जाँच गर्ने व्यवस्था मिलाई जाँचपास हुने सवारी साधनलाई मात्र सडकमा प्रवेश दिने व्यवस्था मिलाउनु।

निवेदकको माग बालुवा, रोडा, ढुङ्गा भारत निकासी रोकी पाउँ भन्ने पनि छ। मिसिल हेर्दा नेपाल र भारतसंग भएको सन्धि अनुसार भारत निकासी गरिएको भन्ने देखिन्छ। प्राकृतिक स्रोत प्रकृतिले प्रयोग कै लागि दिएको हो।

त्यसकारण राष्ट्र निर्माण र आर्थिक विकासमा प्राकृतिकस्रोतको प्रयोग गरेर वा प्राकृतिक स्रोत निकाल्दा वरपरका अन्य क्षेत्र, वस्ती, सडक, पानीकोमुहान, वन, वन्यजन्तु, प्राचिन स्मारक आदीलाई प्रतिकुल असर पर्ने भए त्यसलाई रोक्नुपर्छ। तसर्थ हाललाई रोडा, ढुङ्गा, बालुवा विदेश निकासी गर्ने कार्य रोकी यस अदालतको आदेश अनुसार गठित प्राविधिक समितिले तत्तत् उद्योगबाट बालुवा, रोडा, ढुङ्गा निकाल्न सक्ने क्षमता, आर्थिक लगायत वातावरणीय दृष्टिले सम्भव छ भन्ने प्रतिवेदन दिएमा सो प्रतिवेदन अनुसारमात्र निकासी गर्न दिनु।

(घ) यस आदेशको प्रयोजनको लागि नेपाल सरकारको सम्बन्धीत निकायको संयोजकत्वमा देहाय बमोजिमको समिति गठन गर्नु :-

१. वातावरण मन्त्रालयको वा वातावरण मन्त्रालयले तोकेको वातावरणविद् संयोजक,
२. भूगर्भ शास्त्री,
३. माइनिङ इन्जिनियर,
४. उद्योग विभागको प्रतिनिधि,
५. स्थानीय निकायको प्रतिनिधि र
६. नेपाल सरकारले तोकेको अन्य सदस्य तथा वातावरणविद् भएको एकसमिति गठन गर्नु।

(ङ) दर्ता नभई संचालन भएको र इजाजत अवधि नाघेका उद्योगहरू तुरुन्त बन्द गर्नु।

(च) दर्ता भई अवधि ननाघेको सञ्चालनमा रहेको उद्योगले प्रदुषण गरे नगरेको, उद्योग सञ्चालन गर्ने अनुमति दिएको क्षेत्रमा बालुवा, रोडा, ढुङ्गाको Exploitation क्षमता अर्थातमात्रा अब कति हो ? यकिन गर्ने। यदि अब अरु वढी उत्खनन् गर्दा वातावरणीय र भौगोलिक क्षति पुग्ने भएमा त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित उद्योग बन्द गर्नु। तर अहिले नै वातावरण प्रदुषण गरिरहेको देखिएमा वा उत्खनन् गर्दा वातावरणलाई प्रतिकुल असर पार्छ भन्ने तुरुन्त बन्द गर्नु।

(छ) अब उप्रान्त उद्योग स्थापनाको अनुमति दिदा प्रस्तावकले पेश गरेको प्रस्तावमा संलग्न वातावरण प्रभाव मूल्यांकनलाई यस आदेश अनुसार गठित समितिले पनि आफुले अध्ययन गरी दिएको राय र प्रतिवेदन अनुसार मात्र अनुमति प्रदान गर्नु।

(ज) बालुवा, रोडा, ढुङ्गा प्राकृतिक स्रोत भएको कारण Public Trust Doctrine र संविधानकोधारा ३३ (क) अनुसार प्राकृतिक स्रोत राज्यको स्वामित्वको सार्वजनिक सम्पत्ति हो। यस्तो सम्पत्तिमा कुनै एक ठेकेदारले Nominal राजस्व बुझाएको भरमा कारोबार गरी ठेकेदारलाई नाजायज फाईदा हुनु हुँदैन। प्राकृतिक स्रोत उत्खनन् पछि जमिनलाई यथास्थितिमा छाड्न पर्ने गरी नेपाल पेट्रोलियम ऐन र खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन अनुरूप सरकारलाई हुने फाईदाको आधारमा मात्र ठेक्का दिनु।

(झ) यस आदेश अनुसार गठित विशेषज्ञ समितिको राय प्रतिवेदन र सुझाव अनुसार मात्र बालुवा, रोडा, ढुङ्गा, कसर उद्योग सञ्चालन गर्ने अनुमति दिनु र उक्त समितिको राय प्रतिवेदन सुझाव नआउन्जेल ढुङ्गा र रोडा उद्योगलाई इजाजत नदिनु।

(ज) प्राकृतिक स्रोतको अधिकतम सदुपयोग र प्राकृतिक स्रोतको उत्खनन् एवं विकास गर्दा हुने प्रदुषण नियन्त्रणमा वातावरण सम्बन्धी ऐन, नियम ज्यादै अपर्याप्त देखियो। यसमा सुधार गर्नु।

(ट) प्रदुषणमुक्त र स्वच्छ वातावरण प्रत्येक नागरिकको मौलिक हक हो। आजको विश्व वातावरण सचेत (Conscious) विश्व हो। दोस्रो विश्वयुद्ध पछि औद्योगिककरणमा दौडको विश्वले गरेको कोइला, पेट्रोल, डिजेल आदीको खपतले गर्दा प्रदुषण बढेको कारण औद्योगिक राष्ट्रमा सवारी र यातायातको साधनमा विद्युत प्रयोग र कोइलाको सट्टा Nuclear Energy तर्फ केन्द्रित छ। नेपालमा पनि प्रदुषणको आफ्नै समस्या छ। नेपालमा औद्योगिक विकासको कारण भन्दा पनि जथाभावी उद्योग सञ्चालनको कारण प्रदुषण बढेको छ। नेपालको वातावरण संरक्षण सम्बन्धी कानून ज्यादै अपुरो देखिन्छ। प्रदुषण रोकथामको नजरमा सरकार Licencing Regime मा सीमित छ।

उद्योग स्थापना गर्न चाहने प्रस्तावकले स्थानिय जनता र निकायहरूसंग सोधी उनीहरूले उद्योग स्थापना गर्न हुन्छ भनेको व्यक्तिगत रायका आधारमा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन पारित हुने र त्यही आधारमा सरकारले इजाजत दिने गरिन्छ। वातावरणीय प्रदुषण भन्नाले ध्वनि प्रदुषण, वायुमण्डलमा धुलो र धुँवाको प्रदुषण, पानीको मुहानहरूमा मानवीय कार्यले गर्दा प्रदुषण, भूक्षय तथा वनविनास, वन क्षेत्रमा धुलो, धुँवा र आवाजको प्रवेशले वन जंगलमा भएको शान्तिको खलबलीले चराचुरुङ्गी र जनावरमा पर्ने क्षती आदी पर्दछन्।

यसै गरि वातावरण संरक्षण सम्बन्धी कानून पनि वातावरण प्रदुषणको रोकथाम र नियन्त्रणमा प्रभावकारी हुन सक्ने प्रकृतिको हुनुपर्छ। तर नेपालको वातावरण संरक्षण सम्बन्धी कानूनले सरकारलाई Licencing भूमिकामा सीमित राखेको देखिन्छ। सो कानूनले आजको वातावरण समस्यालाई Cope गर्न सक्दैन। वातावरण सम्बन्धी कानूनमा आवश्यक संशोधन भई Self Contained Act, नहुन्जेल र सरकारी निकायहरू Monitor गर्न Well equipped Well Trained नहुन्जेल यस अदालतले असाधारण अधिकार अन्तर्गत Active Role खेल्नुपर्ने हुन्छ। अदालतले आफ्नो सवैधानिक भूमिका निर्वाह गर्न यस अदालतमा एक वातावरण इजलासको (Environmental Bench) गठन गर्ने व्यवस्था हुन आवश्यक छ। त्यसैले वातावरण इजलास (Environmental Bench) को गठन गर्न कानूनी व्यवस्था हुनु पर्ने तर्फ सम्माननीय प्रधान न्यायाधिश ज्यूलाई जानकारी गराउनु।

मन्त्रिपरिषद, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिका निर्णय-२०७०/०२/२१

मन्त्रिपरिषद, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितीको २०७०/२/२१ गतेका बैठकबाट गठित उपसमितिबाट दुङ्गा, गिठ्टी तथा बालुवा समेतको व्यवस्थापनका सन्दर्भमा महत्वपुण निर्णय भएको छ। सो तय भएको निर्णयहरूबाट अन्य कुराको अतिरिक्त खास गरी देहायका कुराहरू उल्लेख गरिएका छन :-

१. वन क्षेत्रको दुङ्गा, गिठ्टी तथा बालुवा संकलन, ओसारपसार र विक्री वितरणमा विद्यमान वन ऐन, २०४९ र प्रचलित

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ मा देखिएको क्षेत्राधिकारको विवाद व्यवस्थापन गरी नेपाल सरकारको निर्णयनुसार एकद्वार प्रणाली अर्न्तगत ठेक्का बन्दोबस्त गर्ने सम्बन्धमा निम्न अनुसार गर्ने :

क. राष्ट्रिय वनको हकमा जिल्ला अनुगमन समितिले वन क्षेत्र अनुगमन गरी आवश्यकता र औचित्य खुलाई अनुरोध गरेमा प्रचलित वन ऐन बमोजिम वार्षिक रुपमा संकलन गर्ने क्षेत्र, परिमाण, समयबाध र उपयुक्त प्रविधि खुलाई जिल्ला वन कार्यालयले IEE/EIA स्वीकृत गराउनु पर्ने।

ख. स्वीकृत IEE/EIA प्रतिवेदनमा उल्लेख भए बमोजिमको दुङ्गा, गिठ्टी तथा बालुवा संकलन र विक्री कार्यका लागि सम्बन्धित जिल्ला वन कार्यालयको सिफारिसमा जिल्ला समन्वय समितिले ठेक्का बन्दोबस्त गर्ने।

ग. वन क्षेत्रको दुङ्गा, गिठ्टी तथा बालुवा उत्खनन संकलन गर्दा स्वीकृत IEE/EIA प्रक्रिया भन्दा अन्यथा गरे

गराएको पाइएमा वन सम्बन्धी कसुरमा सम्बन्धित जिल्ला वन कार्यालयले प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही गर्ने । ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाका ठेक्का पट्टा सम्बन्धी कसुर भएमा कारवाहीको लागि जि.स.स.लाई अनुरोध गर्ने र त्यस्तो अनुरोधमा जि.स.स.ले कारवाही गर्ने ।

घ. वन क्षेत्र बाहिरको ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा उत्खनन संकलन तथा विक्रिको हकमा प्रचलित कानून बमोजिम जिल्ला समन्वय समितिले गर्ने/गराउने ।

२. ढुवानी गर्दा तोकिएको भन्दा बढी परिमाण बोकी वा न्यून विल काटी बढी सामान उठाएको पाइएमा कानून बमोजिम कारवाही गर्ने ।

मन्त्रिपरिषद, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिका निर्णय-२०७०/०३/२७

मन्त्रिपरिषद, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिको २०७०/०२/२१ गतेको बैठकबाट गठित उपसमितिकाट ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा समेतको व्यवस्थापनको सन्दर्भमा महत्वपूर्ण निर्णय भएको छ । उक्त निर्णय अनुसार प्राकृतिक स्रोत र साधनको संकलन, उत्खनन वा दोहन अनियन्त्रित रूपमा नहोस् भन्नका लागि प्रत्येक जिल्लाले आफ्नो जिल्लाभित्र रहेका प्राकृतिक स्रोत र साधनको आँकलन गरी कुन क्षेत्रबाट कति हदसम्म संकलन, उत्खनन वा दोहन गर्न सकिन्छ सो विवरण सार्वजनिक रूपमा प्रकाशन गरी त्यसैका आधारमा IEE/EIA गरेपछि मात्र ठेक्का बन्दोबस्त लगाउनेव्यवस्था मिलाउने ।

राजमार्ग, खेतबारी, गाउँ, वस्ती, बजार, पुल जस्ता सार्वजनिक ठाउँमा बाढी, पहिरोले थुपारेको ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, ग्रेगान हटाउनु पर्ने भएमा जिल्ला समन्वय समितिले सम्बन्धित निकायहरूसँग समन्वय गरी रीतपूर्वक प्राथमिकता साथ हटाई व्यवस्थापन गर्नुपर्ने निर्णय गरिएको छ ।

वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रीज्यूका अध्यक्षतामा बसेको बैठकको निर्णय-२०७०/११/२०

वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रीज्यूका अध्यक्षतामा २०७०/११/२० गते बसेको ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको उत्खनन तथा नियमन सम्बन्धी बैठकमा महत्वपूर्ण निर्णय भएको छ । सो तय भएको निर्णयहरूबाट अन्य कुराको अतिरिक्त खास गरी देहायका कुराहरु उल्लेख गरिएका छन् :-

१. निकुञ्ज र आरक्षको मध्यवर्ती क्षेत्रबाट ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको विदेश निकासी बन्द गर्ने ।
२. जैविक विविधताको संरक्षण, जैविक मार्गहरूका व्यवस्थापन तथा जलाधारको संरक्षणबाट तल्लो तटिय क्षेत्रमा पानीको उपलब्धता सुनिश्चित गर्न चुरेका अति संवेदनशील क्षेत्रको पहिचान गरी संरक्षित क्षेत्र/संरक्षित वनका रूपमा विकास गर्ने कार्य वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयले आरम्भ गर्ने ।
३. चुरे क्षेत्रमा व्यापक रूपमा भईराखेको मानवीय अतिक्रमण र गैरकानूनी बसोबासले समेत समस्यालाई जटिल बनाएको सन्दर्भमा यसरी अनाधिकृत रूपमा बसोबास गर्नेलाई स्थान्तरण प्रक्रिया आरम्भ गरी स्थानीय जनताको जीविकोपार्जनका लागि नया अवसरहरूको सिर्जना गर्ने ।
४. केही कसुर उद्योगहरूले मापदण्ड पुरा नगरेका, केही अवैध रूपमा संचालनमा रहेको अवस्था र वातावरणीय, मानवीय संवेदनशीलता र सुरक्षालाई दृष्टिगत गरी २०७१ आषाढ मसान्त सम्मका लागि कसुर उद्योगका दर्ता बन्द गर्न उद्योग मन्त्रालयल कारवाही अघि बढाउने ।

मन्त्रिपरिषद, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिका निर्णय- २०७०/१२/२०

१. ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा तथा नदीजन्य पदार्थ उत्खनन तथा संकलन तथा ढुवानी प्रयोजनका लागि वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३ तथा नियमावली २०५४ बमोजिम के गर्नुपर्ने हो, सो को यकिन गरी प्रस्तावको कार्यसूची तयार गरी यस मन्त्रालय/विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालयबाट स्वीकृत गराएर मात्र गर्ने, वातावरणीय अध्ययन कार्यको लागि अध्ययन कार्यदलमा Geologist, Biologist, Environmentalist, Socio-economist लाई विज्ञको रूपमा अनिवार्य रूपमा समावेश गर्ने र स्थलगत रूपमा नै उपस्थित हुने व्यवस्था मिलाउने ।
२. वातावरणीय अध्ययन गर्दा वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३ तथा नियमावली २०५४ का अतिरिक्त ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा तथा नदीजन्य पदार्थ उत्खनन तथा संकलन प्रयोजनको लागि IEE/EIA प्रतिवेदनमा

- स्वीकृत भएको अवस्थामा बाहेक डोजर, स्काभेटर जस्ता भारी मेशीन, उपकरण प्रयोग गर्ने गराउन पूर्णतः निषेध गर्ने ।
३. स्वीकृत प्रतिवेदन बमोजिमको वातावरण व्यवस्थापन योजना (EMP) कार्यान्वयनको लागि प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिए बमोजिम वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम समावेश गरी कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
 ४. ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा तथा नदीजन्य पदार्थ उत्खनन तथा संकलन तथा ढुवानी स्वीकृत IEE/EIA प्रतिवेदन बमोजिम भए नभएको सम्बन्धमा नियमित रूपमा अनुगमन, मूल्यांकन गर्ने गराउने र चौमासिक रूपमा त्यसको प्रतिवेदन मन्त्रालयमा पठाउने, प्रमुख जिल्ला अधिकारीको अश्रुतामा गठित जिल्लास्तरीय अनुगमन तथा समन्वय समितिबाट गरिएको अनुगमन प्रतिवेदन कार्यान्वयन गर्ने गराउन र यसको जानकारी मन्त्रालयलाई समेत गराउने ।
 ५. उत्खनन तथा संकलन स्थलका साइट र परिमाणको नियमित रूपमा जि.स.स. ले अनुगमन गर्नुपर्ने ।
 ६. उत्खनन तथा संकलन गरिने प्रत्येक स्थानमा उत्खनन तथा संकलन गरिने क्षेत्र, परिमाण, विधि र समय सहितका होर्डिङ्गबोर्ड राख्ने, जि.स.स.ले IEE प्रतिवेदनको सम्बन्धमा जनचेतना जगाउने र होर्डिङ्गबोर्ड राख्ने, स्वीकृत IEE प्रतिवेदनको एक/एक प्रति संबन्धित प्रभावित गा.पा. र नगरपालिका पठाउने ।
 ७. उत्खनन/संकलनको अवधि आश्विन-जेठ सम्म र समय सूर्योदय देखि सूर्यास्त सम्म मात्र हुने, दैनिक उत्खनन/संकलनको परिमाण २५० घ.मी मात्र हुने ।
 ८. नदीको पानी बगीरहेको सतहभन्दा गहिरो हुने गरी उत्खनन तथा संकलन गर्न नहुने, संकलन र ढुवानीको लागि नदीको मार्गलाई नै पहुँच मार्गका रूपमा प्रयोग नगरी छुट्टै पहुँच मार्गको व्यवस्था गर्ने गराउने ।
 ९. वातावरण संरक्षण प्रयोजनका लागि स्वीकृत भएका सब योजना तथा कार्यक्रमहरु वातावरण संरक्षण विशेष कोष अन्तर्गत राखी सोही बमोजिम कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।

अध्याय पाँच

५ वस्तुगत वातावरणीय अवस्थाको बयान

सिन्धुपाल्चोक जिल्ला प्रदेश नं. ३ मा पर्ने १३ जिल्ला मध्य एक जिल्ला हो। सिन्धुपाल्चोक जिल्ला भौगोलिक रूपमा मध्य पहाडी क्षेत्र देखि उत्तरी हिमाली क्षेत्र सम्म फैलिएर रहेको छ। नेपालकै भण्डै बीच भागमा पर्ने जैविक विविधताको धनी र पर्यटकीय दृष्टीले महत्वपूर्ण यो जिल्लाले २,५४२ वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफल ओगटेको छ। तामाङ जातिको बाहुल्यता रहेको यस जिल्ला ऐतिहासिक, धार्मिक तथा सांस्कृतिक महत्वको हिसावले प्रमुख स्थानमा रहन्छ। समुद्र सतहबाट १६०० मिटर उचाईमा पर्ने यस जिल्लाको सदरमुकाम चौतारा अरनिको राजमार्गमा पर्ने दोलालघाट बजारदेखि करिब ३५ किलोमिटर उत्तरमा पर्दछ। राजनैतिक एवं प्रशासनिक दृष्टिकोणले यस जिल्लालाई १२ वटा स्थानीय सरकारमा विभाजन गरिएको छ। चौतारा, बाह्रबिसे र मेलम्ची नगरपालिका रहेका छन भने इन्द्रावती, जुगल, पाँचपोखरी थडपाल, बलेफी, भोटेकोशी, लिसखु, सुनकोशी, हेलम्बु र त्रिपुरासुन्दरी गाँउपालीका रहेका छन।

नेपाल अधिराज्यलाई १४ अञ्चल र ७५ जिल्लामा विभाजन गर्नु अघि सिन्धुपाल्चोक जिल्ला "पूर्व १ नम्बर" प्रशासनिक क्षेत्र अन्तर्गत पर्दथ्यो। काभ्रे र सिन्धुपाल्चोक दुवै इलाकाहरू समाहित "पूर्व १ नम्बर" को मुख्य प्रशासनिक मुकाम चौतारा थियो भनेकक धुलिखेलमा चाहि छोटी मुकामा जुन समयमा सिन्धुपाल्चोक "पूर्व १ नम्बर" अन्तर्गत थियो त्यसबखत प्रशासनिक सुविधाका लागि ४० वटा थुमहरू खडा गरिएका थिए। ती ४० थुमहरू भित्र "सिन्धु" र "पाल्चोक" नामका दुई वटा थुमहरू पनि थिए। तिनै दुई थुमहरूको संश्लेषणबाट सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको नामाकरण भएको बुझिन्छ। राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको कूल जनसंख्या २८७,७९८ जना मध्ये पुरुष १३८,३५१ जना र महिला १४९,४४७ रहेका छन भने जम्मा घरधुरी संख्या ६६,६८८ रहेको छ।

- प्रतिशत भूभाग : नेपालको कुल क्षेत्रफलको १.७३ प्रतिशत।
- अक्षांश : २७.३४ डिग्री देखि २८.१२ डिग्री उत्तर।
- देशान्तर : ८५.२६ डिग्री देखि ८६.४ डिग्री पूर्व।
- सिमाना : पूर्व चीनको तिब्बत र दोलखा, दक्षिण काभ्रेपलाञ्चोक र रामेछाप, पश्चिममा काठमाडौं र नुवाकोट तथा उत्तर रसुवा र चीनको तिब्बत।
- क्षेत्रफल : २५४२ वर्ग किमी।
- औसत : चौडाइ ४९.३८ किमी।
- औसत : लम्बाइ ५३.०६ किमी (उत्तर दक्षिणतर्फ) छ।

यस जिल्लाको उत्तरमा अग्ला लेकाली प्रदेशमा पशुपालन व्यवसायको विकास गरी प्राचीन कालदेखि बसोवास गर्दै आएका तामाङ जातिहरूले आफ्नो भाषा, संस्कृति, रहनसहन तथा सामाजिक, आर्थिक तथा राजनैतिक संरचनाको स्थापना गर्दै आएको पाइन्छ। तातोपानी, बाह्रबिसे, स्याउले बजार, चौतारा, खाडीचौर, लामोसाँघु, जलविरे, मेलम्ची, नवलपुर, चनौटे, तिपेनी, मुडे, बलेफी, सुकुटे, बाहुनेपाटी, सिक्रे, चेहेरे आदि यस जिल्लाका मुख्य व्यापारीक नाका रहेका छन्।

- ऋषि विश्वामित्रको तपोवन पाँचपोखरीमा थियो। श्रृङ्ग ऋषि पनि हिमालका छेउमा तपस्या गरी बसेका थिए। एकपटक नारद उनलाई भेट्न गएछन्। ठण्डीले गर्दा नारदले चिसो पानीमा नुहाउन सकेनन् र श्रृङ्ग ऋषिले तातोपानीको धारा खोलिए।
- पर्वतराजकी छोरी पार्वती यहीँका हिमचुलीहरूमा टेक्थिन् र खेल्थिन्। हिमवत्खण्डमा जनाइए अनुसार उनी एक समय हिरण्यशेखर नामको पर्वतमा गइन् र त्यहाँ उनले सनातन नाम गरेका ऋषिलाई पूजा गरिन् अनि दान दिइन्। त्यसबखत पार्वतीको ओठको छेउबाट पसिना खस्योस अनि तुरुन्तै पहेंलो रङ्गको भई नदी बनेर पहाडमा बग्यो (त्यही नदी सुनकोशी नदी हो ।
- राजा इन्द्रले कुनै बेला स्वर्गको राजपाट सबै छोडेर नदीका तीरमा आई तपस्या गर्न लागे। उनी नहुँदा स्वर्गमा बाधा पंयो र इन्द्राणी आई विलाप गर्न लागिन्। उनको विलाप सुनेर इन्द्रको मति फिरेछ। उनी फेरि स्वर्गमा गएर राजपाट सम्हाल्न थाले। इन्द्रको मति फिरेको हुनाले त्यस नदीको नाम इन्द्रावती नदी रह्यो ।

यसबाहेक इतिहासका विभिन्न नायक एवं पात्रहरूको नाम यस जिल्लाका देवस्थल, भूस्थल, युद्धस्थल र सीमास्थलसँग सन्धिर्भत भएर आउँछन्। ती पात्रहरूमध्ये हेलम्बु निवासित भएकी राजराजेश्वरी (रणबहादुर शाहकी जेठी रानी) दुगुनागढी र बहादुर शाह, जनरल भीमसेन थापा र भोताड, अभयानन्द स्वामीका नामले प्रख्यात जनरल रणवीरसिंह थापा, रणनैश्वर शिवालय र सिपा हवेली, तिब्बतसँग सन्धि गरेर फर्केका काजी भीम मल्लस सुनकोशी एवं इन्द्रावती संगममा क्रूरतापूर्वक उनको हत्या र उनकी पत्नीको श्राप आदि शताब्दीयौंसम्म नर्विसने महत्वपूर्ण घटनाहरू हुन् ।

५.१ भौतिक वातावरण

५.१.१ भूस्थिति

ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा संकलन तथा उत्खनन गरिने भोटेकोशी नदी बाह्रमासे खोलामा पर्दछ। प्रस्तावित क्षेत्र सबैको भु धरातल समथर छ। सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको उचाई (समुद्र सतह माथिको) ६०० - ७०८० मि. भएता पनि बाह्रबिसे नगरपालिकामा पर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'क' नदीको प्रस्तावित क्षेत्रको सरदर उंचाई भने समुद्री सतह देखि ८१६ मि. रहेको छ। यो खोला साहसिक खेलको लागि प्रख्यात रहेको छ। भोटेकोशी नदी तिब्बतमा उत्पत्ति भएर नेपाल प्रवेश गर्ने नदी हो। प्रस्तावित क्षेत्र यस नगरपालिकाको वार्ड नं. ४ र ९ मा पर्दछ। भोटेकोशी नदीमा बालुवा र मिस्कट रहेका छन्। वर्षाको समयमा माथिल्लो भू भागबाट गिट्टी, बालुवा वगाई ल्याएर समथर क्षेत्रको भू-भागमा थुपारेको पाईन्छ। प्रस्तावित क्षेत्रमा बालुवाको परीमाण धेरै मात्रमा पाईयो।

५.१.२ जलवायु/हावापानी

प्रस्तावित क्षेत्र पहाड क्षेत्रमा पर्ने भएकाले याँहाको जलवायु उष्ण (Tropical) मनसुन किसिमको छ। यहाँ अधिकतम तापक्रम २६° से. रहेको छ भने न्युनतम तापक्रम २०° से. सेल्सियस रहेको छ। असार, श्रावण र भाद्र महिनामा वर्षा हुन्छ। यहाँ सरदर वार्षिक वर्षा १५६९ मि.मि. हुने गर्दछ। असोज, कार्तिक, मंसिर, फागुन र चैतमा न त्यति गर्मि हुन्छ न त्यति धेरै जाडो नै हुनेगर्दछ।

५.१.३ हावा र पानीको गुणस्तर एवं ध्वनिको मात्रा

यस क्षेत्रमा कुनै कलकारखाना नभएकोले हावा तथा ध्वनिको गुणस्तर राम्रो रहेको पाईयो। पानीमा ढल तथा कलकारखानाको फोहोर नमिसाईएकोले गुणस्तर राम्रो पाईयो। वर्षाको समयमा भने बाढीको कारणले गर्दा पानीको बहाव उच्च हुने र पानी धमिलो हुने गर्दछ।

५.१.४ भोटेकोशी नदीको खण्ड क नदीको वरपरको भू उपयोग

३५ प्रतिशत : वनजंगल तथा वुट्यान

३० प्रतिशत : वस्ती र कृषि

३५ प्रतिशत : नदी, वगर, ढुंग्यान, कडा जमिन

५.२ जैविक वातावरण

५.२.१ वन तथा जीवजन्तु

ढुङ्गा, गिटी तथा वालुवा संकलन क्षेत्र वन क्षेत्र भित्र नपर्ने हुनाले वनस्पतीलाई प्रत्यक्ष प्रभाव नपर्ने देखिन्छ। न्यून प्रभाव क्षेत्रमा संकलन क्षेत्र नदी वारी पारि वन रहेको पाइन्छ। यस वनमा निम्न प्रकारका वनस्पती हरू पाइन्छ।

तालिका न. ५.१ वनस्पती प्रकार

Local Name	English Name	Scienific Name
चिलाउने	Chilaune	<i>Alnus nepalensis</i>
सिसौ	Sisau	<i>Salbergia sissoo</i>
सिमल	Simal	<i>Bombax ceiba</i>
जामुन	Jamun	<i>Syzygium cumini</i>
खयर	Khayar	<i>Acacia catechu</i>
लहरे पिपल	Peepal	<i>Ficus religiosa</i>

तालिका न. ५.२ जीव प्रकार

Local Name	English Name	Scienific Name
फयाउरो	Fox	<i>Vulpes vulples</i>
बादर	Monkey	<i>Macaca mulatta</i>
सर्प	Common snake	
भ्यागुता	Frog	<i>Rana tigni</i>
गगटो	Crab	<i>Carcinus maenas</i>
काग	Crow	<i>Corvus brachrhynchos</i>
परेवा	Pigeon	<i>Columba livia</i>

५.३ सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरण

५.३.१ प्रस्ताव क्षेत्रको/प्रभावित नगरपालिकाको जनसंख्या

साविकका घोरथलीको वार्ड नं. १ देखि ४, कर्थली, बाह्रबिसे, गाती, घुम्थाड, मानेश्वरा र राम्चे गा.वि.स. गाभिएर हालको बाह्रबिसे नगरपालिका बनेको हो। राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसार साविकका गा.वि.स.को कुल जनसंख्या २५५३५, रहेको छ जसमा पुरुष संख्या १२,९०४ र महिला संख्या १३,६३१ रहेको पाइन्छ। यस नगरपालिकाको घर परिवार संख्या ६२२५ रहेको छ जसमा औषत परिवार ४.१० रहेको पाइन्छ। २.०३ प्रतिशत जनसंख्या वृद्धिदरले २०७८ को जनसंख्या तल प्रक्षेपण गरिएको छ।

तालिका न. ५.३ राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसार नगरपालिकाको जनसंख्या

नगरपालिका	घर परिवार संख्या	जनसंख्या			औषत परिवार	लैंगिक अनुपात प्रति १०० महिला
		जम्मा संख्या	पुरुष	महिला		
बाह्रबिसे	६२२५	२५५३५	१२९०४	१३६३१	४.१०	९५

(स्रोत : -राष्ट्रिय जनगणना, २०६८)

तालिका न. ५.४ जनसंख्या प्रक्षेपण, २०७८

जिल्ला	घर परिवार संख्या	जनसंख्या			औषत परिवार	लैंगिक अनुपात
		जम्मा संख्या	पुरुष	महिला		
बाह्रबिसे (२०६८)	६२२५	२६६५२	१३४८१	१४१७१	४.१०	९५
बाह्रबिसे (२०७८)	७६११	३१२१९	१५७७६	१६६६५	४.१०	९५

(स्रोत : -जनसंख्या प्रक्षेपण, २०७८ आधार राष्ट्रिय जनगणना, २०६८)

५.३.२ जात/जनजाती

सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा जात/जनजाती तल रहेको तालिका न. ५.५ अनुरूप रहेको पाइयो ।

तालिका न. ५.५ जात/जनजाती

जात	जम्मा
तामाङ	९३५०
क्षेत्री	७०९८
कामी	५०८
ब्राहमण पहाड	३५८७
दमाई	५७६
सार्की	४३९
नेवार	११७६
अन्य	

(श्रोत : -राष्ट्रिय जनगणना, २०६८)

५.३.३ शिक्षा एवं साक्षरता

बाह्रबिसे न.पा.को साक्षरता दर तल प्रस्तुत गरिएको रहेको छ ।

तालिका न. ५.६ साक्षरता दर

बाह्रबिसे गा.पा.	जनसंख्या ५ वर्ष माथि	जनसंख्या जसले			साक्षरता दर
	जम्मा	पढ्न तथा लेख्न आउने	पढ्न मात्र आउने	पढ्न तथा लेख्न नआउने	
	२३४१८	१५८५५	१५८१	५९८२	

(श्रोत : -जिल्ला वस्तुगत विवरण तथा स्रोत नक्सा, २०७२)

५.३.४ पेशा

अधिकांश मानिसहरु कृषि पेशामा आश्रित छन् । जिविकोपार्जनको लागि यस क्षेत्रका मानिसहरुले व्यापार, व्यवसाय, सरकारी सेवा, तथा वैदेशिक राजगारका अवसरलाई पनि अवलम्बन गरेको पाइन्छ । मुख्य बजार क्षेत्रमा व्यवसायमा लागेका व्यवसायीहरु पसल, होटल र घरेलु व्यापार आदिमा लागेको पाइन्छ । वैदेशिक रोजगारका लागि यहाँका युवाहरु अतिरिक्त खाडी मुलुक, मलेसिया, कतार, दुबई, लगायतका देशहरुमा गएको पाइन्छ ।

५.३.५ उर्जा, विजुली एवं संचार

बाह्रबिसे न.पा. मा उर्जाको लागि मुख्यत विजु प्रयोग भएको पाइन्छ ।

सर्वेक्षण	घरघुरी	विजुली	मट्टितेल	बायो ग्यास	सोलार	अन्य	नखुलेको
२०११	६२२५	५४६१	७०७	१	४	४५	१९
(%)		८७.७	०.११	०.०१	०.०६	७२	०.३१

(श्रोत : -जिल्ला वस्तुगत विवरण तथा स्रोत नक्सा, २०७२)

५.३.६ खानेपानी एवं स्वास्थ्यको सुविधा

यस क्षेत्रका वासीहरुले खानेपानीको लागि मुख्यस्रोतको रुपमा धारा तथा पाइप रहेको छ । त्यसैगरी मुलधाराको पानी पनि प्रयोग हुने गरेको पाइयो ।

बाह्रबिसे न.पा.	पिउने पानीको स्रोत

अध्याय छ

६ प्रस्तावक कार्यान्वयनका विकल्पहरु

विकल्पहरुमा ढुंगा, गिटी, बालुवाको संकलन/उत्खनन गर्ने वा नगर्ने भन्ने हो। यदि नगर्ने हो भने त्यसबाट के प्रभाव पर्छ र गर्ने हो भने पनि त्यसबाट के प्रभाव पर्छ भन्ने कुराको विश्लेषण हुनु आवश्यक छ।

६.१ प्रस्तावक कार्यान्वयन नगर्ने

अध्ययनबाट प्राप्त विकल्पको विश्लेषण गर्दा विकल्पहरुमा ढुंगा, गिटी, बालुवाको संकलन/उत्खनन नगर्ने र प्रस्ताव कार्यान्वयन नगर्ने विकल्पलाई अस्वीकार गरिएको छ। सो प्रस्तावलाई निम्न रूपले अस्वीकार गरेको छ। वर्षाको समयमा सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा बग्ने यी नदीहरुले ढुङ्गा, गिटी, बालुवा तथा नदीजन्य पदार्थ थुपार्ने गर्दछ। यी सामाग्रीहरु नदीको बगरमा थुपारिँदा नदीको बहाव फेरिन जाने तथा प्रकोप निम्तिने सम्भावना हुन्छ। दोश्रो, प्राकृतिक श्रोतको सदुपयोग हुन पाउदैन। तेस्रो स्थानीयवासिको रोजगारीको अवसरमा बाधा पुग्छ र चौथो सम्बन्धित निकायको आन्तरिक आर्थिक श्रोत बन्द हुन्छ। नदी जन्य पदार्थहरु बढी मात्रामा थुप्रीएर रहेको हुँदा यदी त्यस ठाउँबाट नदीजन्य पदार्थ निकालिएन भने त्यस ठाउँमा नदीको बहाव फेरिन जाने र आवादी क्षेत्र र खेतियोग्य जमिनको कटान भई प्रकोप निम्त्याउने सम्भावना रहेको छ तर कार्यान्वयन नगर्ने विकल्पलाई स्वीकार गर्ने हो भने उक्त क्षेत्रमा बाहिरी मानिसहरु आई भैँभगडा गर्नकम हुने, वायु तथा ध्वनि प्रदुषण नहुने, जथाभावी फोहोरमैला नफालिने, पेशागत स्वास्थ्य एवं सुरक्षाको संरक्षण हुने,माछा एवं अन्य जलचरमा प्रभावनपर्ने भएतापनी प्रस्ताव उल्लेखित खोलाको सो खण्डबाट ढुंगा,गिटी,बालुवाको संकलन/उत्खनन् कार्य गर्दा उपयुक्त हुन्छ।

६.२ प्रस्तावकका विकल्पहरु

६.२.१ ढुंगा,गिटी,बालुवाको संकलन/उत्खनन् गर्ने

यस खोलाको उल्लेखित खण्डमा वर्षाको समयमा वर्षेनि हजारौं घन मिटर ढुंगा,गिटी, बालुवा पहड माथिबाट बगाई ल्याएर समथर क्षेत्रको भू-भागमा थुपारेको पाईन्छ। यसरी थुप्रीएका नदीजन्य पदार्थहरुलाई तोकेको स्थानहरु वाट निकाल्न पाईने र निकाल्दा वरपर रहेका बस्तिहरुलाई कुनै असर नपर्ने गरि निकालिने छ। यसरी प्राप्त बहुमूल्य श्रोतको सहि परिचालन नगर्नु कुनै बुद्धिमानी होइन। जनसंख्या वृद्धि र शहरीकरणको गतिलाई हेर्दा स्थानिय तथा राष्ट्रिय बजारमा यसको मांग बढ्दो छ। आन्तरिक माग आपूर्ति गरेर राजस्व संकलनमा योगदान दिन सकिन्छ। सर्वप्रथम ढुंगा,गिटी,बालुवाको व्यवस्थित संकलनले खोला किनार कटान नियन्त्रण गर्न ठुलो सहयोग पुग्छ। स्वदेशी श्रमिकहरुको रोजगारको अवसर, उनीहरुको जीवनस्तरमा सुधार, बहाव फेरिन जाने तथा प्रकोप निम्तिने सम्भावना न्युन हुने तथा राजस्व संकलन यसका अन्य विशेषताहरु हुन्। त्यसकारणले प्रस्तावमा उल्लेखित शर्तहरुको पालना गरी ढुंगा, गिटी, बालुवाको संकलन/उत्खनन गर्न सिफारिस गरिन्छ।

६.२.२ बैकल्पिक क्षेत्र

यथार्थ कुरा गर्दा बालुवा, गिटी तथा ढुङ्गा नदी बाहेक अन्य ठाउँमा नपाउने हुँदा प्रस्तावना लागु नहुँदा निमाण सामाग्रीको अभाव सृजना हुने देखिन्छ। साथै नदि जन्य यी वस्तुहरु उत्खनन नगर्दा बाढीको समस्या बढी देखा पर्ने सम्भावना उच्च हुन्छ। तसर्थ यो थुप्रीएका वस्तुहरु निकाश गर्नु बाहेक अरु कुनै विकल्प छैन। यस्तो अवस्थामा नदीबाट निम्तिने प्राकृतिक प्रकोप रहित स्थानहरुको छनौट गरिन्छ। अध्ययनरत टोलीबाट स्थलगत अध्ययन गर्दा निजी तथा सार्वजनिक संरचना, कुलो सिंचाई योजना पहुँच मार्गको उपलब्धता नदी जन्य वस्तुको उपलब्धताको बारेमा अध्ययन गर्दा प्रस्तावित स्थानहरु नै उपयुक्त देखियो।

६.२.३ बैकल्पिक विधि

प्रस्तावित क्षेत्रमा ढुंगा, गिटी, बालुवा उत्खनन् गर्दा प्रस्तावित गरिएको विधिबाट मात्र ढुङ्गा,गिटी,बालुवा उत्खनन् र संकलन गर्न पर्ने देखिन्छ। यस अलवा अन्य विधिबाट निकाल्न नसकिने देखिन्छ। प्रस्तावित विधि भन्नाले मानिसद्वारा हाते औजार प्रयोग गरि निकाल्न सकिन्छ।

६.२.४ बैकल्पिक समय

२४ घन्टा उत्खनन गर्दा रातको समयमा स्थानियलाई हल्ला हुने र अनुगमन गर्न नसकिने र जथाभावि उत्खनन हुन सक्ने हुदा यो विकल्पलाई अपनाईएको छैन र प्रस्तावित क्षेत्रबाट नदीजन्य पदार्थ ढुंगा, गट्टी, बालुवा सूर्योदय देखि सूर्यास्तसम्ममात्र निकाल्ने विकल्पलाई अपनाईएको छ ।

६.२.५ मौसम

वर्षमा ९ महिना (असार देखि भाद्र सम्म संकलन तथा उत्खनन गरिने) मात्र संकलन तथा उत्खनन गरिने विकल्पलाई अपनाईएको छ र १२ महिना पुरै संकलन तथा उत्खनन गरिने विकल्पलाई त्यागिएको छ ।

६.२.६ वैकल्पीक श्रोत

बालुवाको निकासको लागि अरु विकल्प छैन तर पनि गिट्टी र ढुङ्गाको ठाउँमा ईट्टा र खानीबाट ढुङ्गा भिकन सकिन्छ । स्थानिय निकायमा नै श्रोत साधन उपलब्ध हुदा त्यही श्रोत साधन उपयोगी हुने र साथै नदीबाट निम्तिने प्रकोप पनि न्युन हुने देखिन्छ ।

७ प्रभाव पहिचान, अनुमान एवं मुल्याङ्कन

प्रस्ताव कार्यान्वयनको क्रममा स्थानिय वातावरणमा सकारात्मक तथा नकारात्मक दुवैथरिका असरहरु पार्न सक्छ । उक्त प्रस्ताव कार्यान्वयनको क्रममा पर्ने प्रभावलाई पहिचान, अनुमान एवं मुल्याङ्कन गरि देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.१ अनुकूल प्रभाव

७.१.१ भौतिक प्रभाव (Physical Impact)

वाढी एवं अन्य जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण

नदिले बगाएर ल्याएका नदिजन्य पदार्थ बगरमा थुपारिँदा नदीको बहाव फेरिन जाने र निकाल्दा नदीको बहाव फेरिन पाउँदैन र बाढी तथा अन्य प्रकोप हरु हुन बाट बचाउँछ । नदीको सतह बढेर नदी किनार नजिक रहेको जमिनलाई बाढीबाट बचाउन्छ ।

७.१.२ सामाजिक-आर्थिक तथा साँस्कृतिक प्रभाव (Socio-economic and cultural Impact)

आयश्रोतको एवं रोजगारीको अवसर

ढुंगा, गिट्टी, बालुवाको संकलन कार्यले त्यस क्षेत्रका स्थानीय वासिन्दाको रोजगारीको अवसर श्रृजना गर्दछ । नदीको यस्ता सामग्री संकलन, उत्खनन् तथा ढुवानी कार्यमा रोजगारीका विभिन्न अवसरहरु प्राप्त हुनेछ, यो सबैभन्दा ठूलो र प्रत्यक्ष लाभ हुने क्षेत्र हो । महिलाहरुको हकमा पनि श्रमको समान अवसर प्राप्त गरि पुरुष जतिकै लाभान्वित हुनेछन् । यसले एक प्रकारले महिला र पुरुष विचको श्रम विभाजनमा विभेद गर्ने प्रणालीलाई निरुत्साहित पार्दछ । स्थानिय श्रमिकहरुको दक्षता र प्राविधिक ज्ञानको विकास हुनेछ । जसले गर्दा श्रमिक तथा उनीहरुका आश्रितको उत्थानमा सहयोग पुग्नेछ । ढुंगा, गिट्टी, बालुवाको संकलन कार्य नियमित हुने हुनाले यसबाट स्थानीय वासिन्दा लाभान्वित हुन्छन् ।

नगरपालिकको आयश्रोत

त्यसैगरी नगरपालिकाले नदीजन्य पदार्थको संकलन, उत्खनन् कार्यको ठेक्का बन्दोवस्तबाट राजश्व संकलन गर्नेछ । नगरपालिकाद्वारा संकलित राजश्वको प्रयोग गरि जिल्ला भित्र विभिन्न पुर्वाधार बिकासका काम गर्नमा सहयोग पुग्नेछ । यस कार्यबाट नगरपालिकाले वार्षिक रु. ९१,८५,३२७ को राजस्व संकलन गर्नेछ ।

विकास निर्माण सामग्रीको उपलब्धता

स्थानीय क्षेत्रमा रहेका ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा जस्ता पैदावारमा आधारित उद्योगहरुलाई आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थको सरल तरिकाले आपूर्ति गर्न यस योजनाले सहयोग पुऱ्याउने छ साथै स्थानीयस्तर तथा बाह्य आवश्यक पर्ने निर्माणका सामग्रीहरु (ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा आदि) समेत उपलब्ध हुने हुँदा शहरीकरणमा समेत मद्दत हुनेछ ।

७.२ प्रतिकूल प्रभाव

७.२.१ भौतिक प्रभाव (Physical Impact)

नदी किनार कटान

प्रस्तावित क्षेत्रमा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको जथाभावि तथा यस IEE रिपोर्टमा सुभाव गरीएको परीमाण भन्दा बढी संकलन/उत्खनन गर्नले नदिले आफ्नो प्राकृतिक धार परिवर्तन गरी किनार कटान तथा नदी किनारमा रहेको वस्तीलाई प्रभाव पार्न सक्छ ।

नदीजन्य पदार्थ IEE ले सुझाव गरेको भन्दा बढी उत्खनन

उत्खननकर्ताले प्रस्तावित क्षेत्रबाट जथाभावि रूपले सिफारिस गरिएको परिमाण भन्दा बढी उत्खनन गर्न सक्छन् । जसको कारण नदीको बहाव परिवर्तन हुने र बाढी, नदी कटान, आदी प्राकृतिक प्रकोप निम्त्याउदछ ।

भौतिक संरचनामा हुने असर

प्रस्तावित क्षेत्रबाट ढुङ्गा, मिट्टी तथा बालुवा ओसार पसार गर्दा पहुँच बाटोमा चलने गाडिको चाप बढनाले बाटो छिँदै जिर्ण हुने तथा बाटोमा जलातलै खाल्दो बन्न सक्छ ।

फोहर तथा जल प्रदुषण

ढुंगा, मिट्टी, बालुवाको संकलन/उत्खनन गर्ने काममा कामदारहरुबाट फोहर सिर्जना हुन्छ र खोलाको वातावरण प्रदुषण बढ्न सक्छ । खोलामा शौच गर्ने, खानेकुराहरु फाल्ने, पोखिने, प्लास्टिकहरु यत्रतत्र छरिने संभावना हुन्छ ।

वायु तथा ध्वनि प्रदुषण

ढुवानी साधनको आवागमन तथा ढुङ्गा, मिट्टी, बालुवाको संकलन/उत्खननले वायु प्रदुषण बढ्छ र ढुवानी साधनको कारणले ध्वनि प्रदुषण बढ्छ । साथै मोटरहरुको धेरै आवत जावतले गर्दा धुलो उढ्न सक्ने देखिएकोछ ।

संकलन/उत्खनन् सामग्रीको भण्डारणको प्रभाव

नदी जन्य पदार्थहरुलाई निश्चित ठाउँमा निकास गर्नु अधि थुप्रो लगाउनु जरुरी हुन्छ । यसरी ढुङ्गा, मिट्टि, बालुवा तथा माटो धेरै समयसम्म थुप्रिदा वातावरणमा नकारात्मक असर पर्दछ । साथै अकस्मात वर्षाका कारण अउने आकस्मीक बाढीले संकलित सामग्री वगाई लैजाने सम्भावना पनि रहन्छ ।

७.२.२ सामाजिक-आर्थिक प्रभाव

धर्म,संस्कृति तथा परम्पराको प्रभाव

कामदारहरु स्थानीय वासिन्दा हुने भएको कारणले धर्म,संस्कृति तथा परम्पराको अन्य कुनै प्रभाव पर्ने छैन । यस नदीको ढुंगा, मिट्टी, बालुवा संकलन तथा उत्खनन् कार्यका उच्च प्रभाव क्षेत्र भित्र अन्य कुनै प्रकारका मठ मन्दीर, गुम्बा, देवस्थल आदि नपर्ने भएकाले कुनै असर पर्ने छैन ।

पेशागत स्वास्थ्य तथा सुरक्षा

ढुङ्गा, मिट्टी, बालुवाको संकलन गर्दा विभिन्न प्रकृतिका औजारहरुको प्रयोगले कामदारहरुलाई चोटपटक लाग्न सक्छ । त्यसै गरि ढुङ्गा, मिट्टी उछिँदिएर पनि जिउमा चोट लाग्न सक्छ । धुलोको कारणले स्वास-प्रस्वास र आंखाका रोगहरु लाग्न सक्छन् । ढुवानी साधनहरुको आवतजावतले आकस्मिक दुर्घटनाको संभावना पनि त्यतिकै रहन्छ ।

जनसंख्या विस्थापना

उत्खनन् क्षेत्र ३०० मि. वरिपरि कुनै बस्ति नरहेकाले प्रस्तावित क्षेत्रबाट जनसंख्या विस्थापनामा कुनै असर पर्दैन ।

नदीको वरपर वस्ती विस्तार एवं नदी अतिक्रमण

बहिरबाट कामदारहरु भित्रिएको अवस्थामा नदीको वरपर वस्ती विस्तार एवं नदी अतिक्रमण हुन सक्ने सम्भावना रहन्छ ।

७.२.३ जैविक प्रभाव (Biological Impact)

वन्यजन्तु तथा माछा

श्रीमकहरु तथा ढुवानी साधनको आवागमन र कोलाहलले वरपरको वनका वन्यजन्तुको प्राकृतिक विचरणमा खलल पुग्न सक्छ । ध्वनी, धुलो र पानी प्रदुषणका कारण माछा एवं अन्य जलचर वासस्थान गरिवर्तन गर्न सक्छन् । संकलन

कार्यक्षेत्र वरिपरि सामुदायिक वन पर्ने हुनाले सवारी साधन आवत जावत गर्ने वाटोमा वन्यजन्तुलाई नकारात्मक असर पर्न सक्छ। साथै सवारी साधन आवत जावतमा वृद्धि हुनाले कार्यरत टोली जङ्गलमा शिकार गर्न पस्न सक्दछन्। त्यसैगरी ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन गर्ने क्रममा खोलाका माछा मार्ने काम पनि हुन सक्छ।

७.२.४ रसायनिक वातावरण (Chemical Impat)

रसायनको प्रयोगले हुने असरहरु

उत्खनन् तथा संकलन गर्दा रसायनको प्रयोग हुनेछैन तर पनि गाडी तथा औजारहरुको प्रयोग हुदाँ तेल तथा रसायन चुहिन सक्छ जसले पानी तथा जमिनमा प्रदुषण हुनेछ। लुब्रिकेन्ट्स र ग्रिजले गर्दा प्रदुषण हुनेछ।

तलिका ७.१ प्रभावहरु पहिचान एवं मुल्याङ्कन

क्र. स.	विषय वस्तु	प्रभाव	तरिका/विधि	कहिले	प्रभाव बढेतीकरण/ न्युनिकरण गर्ने उपायहरु
क) भौतिक वातावरण					
१)	वाढी एवं अन्य जलउत्पन्न प्रकोप	न्युनिकरण हुन्छ	किन कि नदिले बगाएर ल्याएका नदिजन्य पदार्थ बगरमा थुपारिँदा नदीको बहाव फेरिन जाने र निकाल्दा नदीको बहाव फेरिन पाउँदैन र बाढी तथा अन्य प्रकोप हरु हुन बाट बचाउँछ । नदीको सतह बढेर नदी किनार नजिक रहेको जमिनमा वाढीबाट बचाउँछ ।	प्रस्ताव कार्यावयन भन्दा पहिले	बर्षायाममा र रातको समयमा नदी जन्य पदार्थ ननिकाल्ने । IEE रिपोर्टले सुझाव गरेको परिमाण निश्चितस्थलबाट मात्र निकाल्ने । बेलाबेलामा सम्बन्धित निकायबाट अनुगमन गरिने छ ।

क. स.	विषय वस्तु	प्रभाव	तरिका/विधि	कहिले	प्रभाव बढोतीकरण/ न्युनिकरण गर्ने उपायहरु
२)	नदी किनार कटान	संभावना छ	उत्खननकर्ताले जथाभावि रुपले सिफारिस गरिएको परिमाण भन्दा बढी उत्खनन गरेमा	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	जथाभाविरुपले नदीजन्य पदार्थ निकाल्न नदिने र IEE रिपोर्टले सुझाव गरेको परिमाण निश्चितस्थलबाट मात्र निकाल्ने । संकलन गरी सकेपछि संकलन गरिएको क्षेत्रको सतह मिलाउदै जाने । संकलन उत्खनन क्षेत्रको नाम, निश्चित क्षेत्रफल, लम्बाई, चौडाई, गहिराई, कुल परिमाण र समयावधि सहितको सुचना पटी राख्नु पर्ने छ । साथै स्थानिय बासिन्दाहरुबाट अनुगमन सिमिति बनाई सुचना पटी अनुसार उत्खनन् कार्य भए नभएको अनुगमन गर्न लगाउने । प्रस्तावक (सम्बन्धीत निकाय)ले अनुगमन संयन्त्र बनाई क्रियासील पार्ने र उचित ढण्ड तथा पुरस्कारको प्रबन्ध गर्ने ।
३	नदीजन्य पदार्थ IEE ले सुझाव गरेको भन्दा बढी उत्खनन	संभावना छ	उत्खननकर्ताले जथाभावि रुपले सिफारिस गरिएको परिमाण भन्दा बढी उत्खनन गरेमा	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	नगरपालिकाले उत्खनन् पूर्व IEE ले सुझाव गरेको संकलन/उत्खनन् सम्बन्धि कार्यविधि बनाई गर्ने छ । उत्खनन संकलन कार्य सम्पन्न भए पश्चात उत्खनन आदेश बमोजिमको परिमाण भन्दा घटी वा बढी संकलन भयो भनेर तुलना गर्न मिल्ने गरी नापजाँच Post measurement गरी अभिलेख राख्ने । नदीको सतह भन्दा गहिराई हुने गरी नदीजन्य पदार्थ निकाल्न नदिने

क्र. सं.	विषय बस्ती	प्रभाव	नसिका/विधि	कसिसे	प्रभाव बढीतीकरण/नसिनकरण गर्ने उपपाधक
४	नदीको बहावमा आउने प्रभाव	नदीको बहाव आउने प्रभाव कम	नदीको बहाव आउने प्रभावमा नदीले आफ्नो धार परिवर्तन गर्दैन।	प्रस्ताव	नदीको बहाव/वाटोमा आउने प्रभाव कम गर्नका लागि नदीले बगाएर त्याका नदी जनाएर त्यस पदाधरकै ठाउँबाट मात्र निकाले। जखननकाले निकाला फाइदाका लागि बढी नदीजन्य पदाध निकास गर्ने र तोकिएको निर्दिष्ट ठाउँबाट मात्र निकाले त्यस ठाउँका बासिन्दाबाट अनुमान समिति बनाई निकाले जगाउने। उखनन संकलनका काममा माथि यान्त्रिक उपकरण प्रयोग गर्ने।
५	भौतिक संरचनामा हिन	नकारात्मक	पहुँच वाटोमा चलने गाडिको याण बढेनाले वाटोमा जतातौ खालो बन्न सक्ने।	प्रस्ताव	निकासी ढुवानी हुने मार्ग निर्धारण गरी सोही मार्गबाट मात्र नदीजन्य पदाध ढुवानी गर्ने र यस्तो मार्गको नियमित मरम्मत सहार गर्ने व्यवस्था मिलाउने। ढुवानी साधनको क्षमता भन्दा बढी पदाध राखेर ओसार पसार गर्ने।
६	पानी तथा सरोकाराइ	प्रदूषण बढेछ	कामदारहरूको उपस्थिति मार्गै छाएका खाने कुँआका खोल र विखा प्रसाव मार्ग सक्ने प्रबल सम्भवना देखिएका हुनाले प्रदूषण बढेन सक्छ।	प्रस्ताव	त्यसक्षेत्रमा खैला विखा प्रसाव रोक्न पर्ने र कामदारहरूको लागि अस्थाई रूपले भएपनि सौचालय को व्यवस्था गर्ने पर्ने।
७	वायु एवं ध्वनी प्रदूषण	बढेछ	ध्वनी धुवा एवं ध्वनी बढेछ तिनिक नदी जन्य पदाध ढुवानी बढेन गई मोटरहरूको धुवा एवं ध्वनी बढेन जावनेले प्रदूषण बढेन सम्भाना रहेको छ। साथै मोटरहरूको धुवां आबने जावनेले गर्दा धुवां उड्ने देखिएकाछ।	प्रस्ताव	संकलन गरिएका पदाधहरू तत्काल ढुवानी प्रबन्ध मिलाउने। पदाध लोड भएको ढुवानी मार्ग विपणले छोपेर गर्ने। धुवां धुवां उड्ने र वस्ती भित्रबाट हरे जाने सडकमा पानी छार्कने।

क. स.	विषय वस्तु	प्रभाव	तरिका/विधि	कहिले	प्रभाव बढोत्तीकरण/ न्युनिकरण गर्ने उपायहरु
८)	संकलन/उत्खनन/सामाग्रीको भण्डारणको प्रभाव	नकारात्मक	सामान्य रुपमा संकलन/र उत्खनन सामाग्रीहरुको भण्डारण गर्दा धुलो उड्ने संभावना हुन्छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	संकलन गरिएका पदार्थहरु तत्काल ढुवानी प्रबन्ध मिलाउने।
९)	फोहरमैला एवं खेरजाने सामग्री	प्रदुषण बढाउछ	कामदार वढे पछी जतातै फोहरमैला एवं खेर जाने सामाग्रीहरु छर्ने हुनाले प्रदुषण बढाउछ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	प्रस्तावित ठाउँहरुमा फोहर राख्ने भाडाहरु राख्नु पर्ने र सुरक्षित साव उचित स्थानमा विसर्जनको व्यवस्था राखिनेछ। कामदारहरुले फोहर गरेमा प्रतिबन्ध र दण्डको व्यवस्था गरिनेछ। साथै खोलामा मृत जिवजन्तु र फोहर फाल्न निषेध गरिनुपर्ने।

ख) सामाजिक आर्थिक एवं सांस्कृतिक बातावरण (Socio-economic and Cultural Environment):

१)	आयश्रोतको एवं रोजगारीको अवसर	बढ्छ	प्रस्तावित योजना संचालन गर्दा स्थानिय वासिन्दाले रोजगारको अवसर पाई आयश्रोत बढने छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	प्रस्तावित क्षेत्रमा रोजगारीको लागि स्थानिय वासिन्दाहरुलाई नै प्राथमिकता दिनु पर्ने।
२)	नगरपालिका को आयश्रोत	बढ्छ	नदीजन्य पदार्थ निकाल्दा नगरपालिकाको आयश्रोत वृद्धि हुन्छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	नगरपालिकाले ठेक्का लगाउँदा प्रभावित ठाउँमा कुनै किसिमको जैविक, भौतिक रुपले असर नहुने गरि उत्खननकर्ता संग सम्झौता गर्नु पर्ने।
३)	विकास निर्माण सामाग्रीको उपलब्धता	बढ्छ	बढ्छ किनकि नदी जन्य पदार्थ निकाल्दा विकास निर्माण कार्यमा ती सामाग्री उपलब्ध गराउन सकिन्छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	विकास निर्माण कार्यका लागि नदी जन्य पदार्थ निकाल्नु पर्दा ती विकास निर्माण कार्यको रेकर्ड राख्नु पर्ने।

क. स.	विषय वस्तु	प्रभाव	तरिका/विधि	कहिले	प्रभाव बढोतीकरण/ न्युनिकरण गर्ने उपायहरु
४)	धार्मिक/सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थल	कस्तो असर पर्छ	धार्मिक/सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थलमा अन्य कुनै किसिमको प्रभाव पर्दैन किनकि त्यस क्षेत्रमा काम गर्ने कामदार त्यसै क्षेत्रका भएकाले र प्रस्तावित क्षेत्रको उच्च प्रभाव क्षेत्रमा धार्मिक/सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थलहरु नपर्ने भएकाले।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	उच्च प्रभाव क्षेत्रमा धार्मिक/सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थलहरु नपर्ने
५)	पेशागत स्वास्थ्य एवं सुरक्षा	विग्रन्छ	पेशागत स्वास्थ्य एवं सुरक्षामा विग्रन्छ किनकि काम गर्दा विभिन्न किसिमका दुर्घटना हुन सक्छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	प्रस्तावित क्षेत्रमा प्राथमिक उपचार लागि समानहरु उपलब्ध गराउने। कामदारहरुलाई काम गर्दा हेल्मेट र माक्स, पन्जा अनिवार्य लगाउनु पर्ने।
६)	जनसंख्या विस्थापना	हुदैन	उत्खनन क्षेत्र वरिपरि कुनै बस्ति नरहेकाले असर पर्दैन।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	
७)	नदीको वरपर वस्ती विस्तार एवं नदी अतिक्रमण	हुन सक्छ	बहिरबाट कामदारहरु भित्रिएको अवस्थामा।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	नदीको वरपर वस्ती विस्तार हुने भएकाले त्यस ठाउँहरुमा सम्बन्धित निकायले बेलाबेलामा अनुगमन गर्नुपर्ने।
ग)	जैविक वातावरण (Biological Environment):				

क्र. स.	विषय वस्तु	प्रभाव	तरिका/विधि	कहिले	प्रभाव बढोत्तीकरण/ न्युनिकरण गर्ने उपायहरू
१)	वन वन्यजन्तु तथा माछामा पर्ने प्रभाव	नकारात्मक	संकलन कार्यक्षेत्र बरिपरि सामुदायिक वन पर्ने हुनाले सवारी साधन आवत जावत गर्ने वाटोमा वन्यजन्तुलाई नकारात्मक असर पर्न सक्छ साथै माछा एवं अन्य जलचरमा नकारात्मक प्रभाव पर्छ किनकि नदीका माछा कामदाहरले मारेर खाने सम्भावना र नदीजन्य पदार्थ निकाल्दा ध्वनी कम्पनले गर्दा माछा मर्ने सम्भाना बढ्ने देखिन्छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	सवारी साधन आवत जावत गर्ने वाटोमा हर्नको प्रयोग कम गर्ने रातको समयमा काम नगर्ने शिकार सम्बन्धि कानुनी कारवाहीको बारेमा सचेत गर्ने। खोलामा विस्पोटक पदार्थ, रसायन र करेन्त प्रयोग गरि माछा मार्ने कामलाई निषेध गर्ने। माछा एवं अन्य जलचरमा पर्ने प्रभाव र हानि बारेमा अभिमुखिकरण दिने। माछा एवं अन्य जलचरका बासस्थान जस्ता ठूला हुडा फोर्ने, फिस्ने काम नगर्ने।
घ)	रसायनिक वातावरण (Chemical Environment)				
१)	रसायनको प्रयोगले हुने असरहरू	सम्भावना छ	इन्धन, लुब्रीकेन्टस, अम्ल तथा अन्य रसायनहरूको चुहावट हुनसक्ने सम्भावना बढ्छ किनकि ढुवानीका साधनहरूको बढ्दो चापले गर्दा र ढुवानीका साधनहरू विग्रिने अवस्थाले गर्दा रसायनहरूको चुहावट हुन सक्ने सम्भावना रहेको छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	इन्धन, लुब्रीकेन्ट, अम्ल तथा अन्य रसायनहरू कम गर्नका लागि प्रभावित ठाउँमा जानु भन्दा पहिले गाडीहरूलाई बनाएर लैजानु पर्ने। पुराना थोडा गाडीहरू संचालन गर्न नदिने। ढुवानी साधनको महत्वपूर्ण पार्ट टायर, ब्रेक, इन्जिनको अवस्था ठिक पारेर मात्र ढुवानी गर्ने।

अध्याय आठ

८ प्रभाव बढोत्तीकरण एवं न्युनिकरण गर्ने उपायहरु

८.१ प्रभाव न्युनीकरणका उपायहरु

प्रस्तावित क्षेत्रमा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको संकलन/उत्खनन गर्दा पर्ने जोने असारहरुको न्युनीकरण निम्न तरिकाको गरिने छ।

८.१.१ शैतिक वातावरण

नदी किनार कटान

जथाभावी रूपले नदीजन्य पदार्थ निकालेमा नदी किनारमा क्षति पुऱ्याउने खतरा रहन्छ, र नजिकमा रहेको गाउँलाई प्रभाव पर्न सक्छ। त्यसकारणले यो स्थानमा जथाभावीरूपले नदीजन्य पदार्थ निकाल्न नदिने र IEE रिपोर्टले सुझाव गरेको परिमाण निश्चित स्थलबाट मात्र निकाल्ने। बेलाबेलामा नगरपालिकाबाट अनुगमन गरिने छ। संकलन उत्खनन क्षेत्रको नाम, निश्चित क्षेत्रफल, लम्बाई, चौडाई, गहिराइ, कुल परिमाण र समयवाधि सहितको सुचना पाटी राख्नु पर्ने छ। साथै स्थानिय वासिन्दाहरुबाट अनुगमन सिमित बनाई सुचना पाटी अनुसार उत्खनन् कार्य भए नभएको अनुगमन गर्न लगाउने।

नदीजन्य पदार्थ IEE ले सुझाव गरेको भन्दा बढी उत्खनन

उत्खनकृतिले जथाभावि रूपमा IEE अध्ययनले सिफारिस गरेको परिमाण भन्दा बढी नदीजन्य पदार्थ उत्खनन गर्न सक्ने संभावना भएकोले बढी उत्खनन नियन्त्रणका लागि Technicle tool को रूपमा नगरपालिकाले कार्यवाधि बनाई लागु गर्न सक्ने छ। साथै नदीको सतह भन्दा गहिराे हुने गरी नदीजन्य पदार्थ निकाल्न नदिने। जथाभावीरूपले नदीजन्य पदार्थ निकाल्यो भने यहाँ नदी किनारमा क्षति पुऱ्याउने खतरा हुन्छ। IEE रिपोर्टले सुझाव गरेको परिमाण निश्चित स्थलबाट मात्र निकाल्ने।

शैतिक संरचनामा हुने असार

निकासी ढुवानी हुने मार्ग निर्धारण गरी सोही मागबाट मात्र नदीजन्य पदार्थ ढुवानी गर्ने र यस्तो मार्गको नियमित मरम्त संहार गर्ने व्यवस्था मिलाउने। ढुवानी साधनको क्षमता भन्दा बढी पदार्थ राखेर ओसार पसार नगर्ने। पुलको ५०० मीटर क्षेत्र भित्र र अन्य सार्वजनिक संरचनाको १०० मीटर भित्र उत्खनन तथा संकलन कार्य नगर्ने।

फोहर तथा जल प्रदुषण

ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्यमा संलग्न कामदारहरुद्वारा खोलामा फोहर पार्ने काम हुन्छ। खानेकुरा र प्लास्टिकका सामानहरु इत्र तत्र फाल्ने काम हुन्छ। यसको न्युनीकरणको लागि ठाउँ-ठाउँमा फोहर फाल्ने भाडा (ढोको) राखिने छ, र हप्तामा कम्तिमा एक पटक त्यस्ता फोहरहरु संकलन गरी उपयुक्त स्थानमा विसर्जन गराईने छ।

बापु तथा ध्वनि प्रदुषण

ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्यमा धुलोको कारण बापु प्रदुषण हुन्छ। त्यसै गरी ढुवानी साधनहरुको आवागमनले धुलो र ध्वनि उत्पन्न गराउँछ। त्यसकारण बापु प्रदुषण कम गर्ने उपायहरुमा ढुवानी साधनहरुमा बालुवा र गिट्टी लोड गरिसकेपछि अनिवार्य त्रिपालद्वारा ढाकिएको छ। त्यसै गरी ढुवानी साधनहरुमा प्रेशर हर्न र धेरै पुरानो साधनको प्रयोग निषेध गरिनेछ।

संकलन/उत्खनन सामाग्रीको भण्डारणको प्रभाव

संकलन/उत्खनन गरिएका पदार्थहरू तत्काल ढुवानी प्रबन्ध मिलाउने। घाटगद्दीको व्यवस्था उत्खनन स्थल नजिकै गरिने।

५.१.२ सामाजिक-आर्थिक प्रभाव

धर्म, संस्कृति तथा परम्परामा प्रभाव स्थानीयवासिहरू कामदारको रूपमा कार्य गर्ने हुनाले धर्म, संस्कृति तथा परम्परामा अन्य कुनै नकारात्मक प्रभाव पर्ने छैन।

पेशागत स्वास्थ्य तथा सुरक्षा

ढुगा, गिट्टी, बालुवाको संकलन/उत्खनन गर्दा कामदारहरूलाई चोटपटक लाग्न सक्छ। त्यसै गरि ढुगा गिट्टी उर्छोट्टिएर पनि जिउमा चोट लाग्न सक्छ। धुलोका कारणले स्वास-प्रस्वास एवं आंखाका रोगहरू लाग्न सक्छ। ढुवानी साधनहरूको आवतजावतले आकस्मिक दुर्घटनाको संभावना पनि त्यतिकै रहन्छ। चोट पटक र धुलोको कारणले स्वास्थ्यमा हुने प्रतिकूल असर न्यूनीकरण गर्न कामदारहरूलाई स्वास्थ्य तथा सुरक्षाका आधारभूत जनकारी, सुरक्षा सामाग्रीहरू जस्तै मास्क, बुट, पञ्जा, हेलमेट, र प्राथमिक उपचारका लागि जस्तै टिचर, आयोडिन, व्याण्डेज प्याड, टेप आदि उपलब्ध गराइने छ। त्यसक्षेत्रमा खुला दिसा पिसाब रोक्नु पर्ने र कामदारको लागि अस्थायी रूपले भएपनी सौचालय को व्यवस्था गर्नु पर्ने छ।

नदीको वरपर बस्ती विस्तार एवं नदी अतिक्रमण

बहिरवाट कामदारहरू भित्रिएको अवस्थामा नदीको वरपर बस्ती विस्तार एवं नदी अतिक्रमण हुन सक्छ। त्यसैले स्थानिय वासिन्दालाई उक्त काममा प्राथमिकता दिने र रातको समयमा ढुगा, गिट्टी, बालुवाको संकलन कार्य गर्न नदिने र रातको समयमा कामदारहरूलाई वगर क्षेत्रमा बस्न नदिने। नदीको वरपरको ठाउँमा बस्ती विस्तार एवं नदी अतिक्रमण हुन सक्ने भएकाले त्यस ठाउँहरूमा नगरपालिकाले बेलाबेलामा अनुगमन गर्नु पर्ने। कामदारहरूको लागि काम गर्दा दिनमा छैपामा बस्नको लागि अस्थायी रूपमा लेबर क्याम्प (Labour Camp) बनाउन सकिने छ।

५.१.३ जैविक वातावरण

वन्यजन्तु तथा माछा

ढुगा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्यमा संलग्न श्रमिकहरू र चालक दलका सदस्यहरू तथा ढुवानीका साधनको आवागमन र उत्पन्न ध्वनिले वन्यजन्तुको प्राकृतिक विचरण र वासस्थानमा खलल पुग्छ। त्यसका साथै वनमा पाइने वन्यजन्तु प्रजातिहरूको अवैधानिक शिकार पनि हुन्छ। यी कार्यहरूको न्यूनीकरणका लागि जैविक विविधता र वतावरण सम्बन्धि जनचेतना जगाउने र विद्यमान नेपाल सरकारले अख्तियारी गरेको कानुन बारे जानकारी गराइने छ।

वन्यजन्तु, माछा एवं अन्य जलचरमा जिवहरूलाई मार्ने सम्भावना हुने भएकाले त्यस ठाउँमा माछा मार्ने मानिसलाई कारवाहिको व्यवस्था गर्नु पर्ने। कामदारहरूलाई वन क्षेत्रमा बस्न नदिने र हो हल्ला गर्न नदिने। ढुवानिका साधनहरूलाई हर्ने निषेध गर्नु पर्ने।

५.१.४ रसायनिक वातावरण

रसायनको प्रयोगले हुने असरहरू

क्र. सं.	विषय वस्तु	प्रभाव	सरिका/विधि	कहिले	नदीको वहाव/वाटोमा आउने प्रभाव कम गर्नका लागि नदीले बगाएर ल्याका नदी जन्म पदार्थहरू थुपारेको ठाउँबाट मात्र निकाले । उखननकृतिले निकाल्दा फाईदाको लागि बढी नदीजन्म पदार्थ निकाले हुनाले र तोकिएको निश्चित ठाउँबाट मात्र निकाले त्यस ठाउँका वासिन्दाबाट अनुगमन समिति बनाई निकाल्न लगाउने । उखनन संकलनका कममा भारी यान्त्रीक उपकरण प्रयोग गर्ने ।
४	नदीको वहावमा आउने प्रभाव	सकारात्मक	नदीको वहाव आउने प्रभाव कम देखिन्छ किनकि नदीले बगाएर ल्याएका नदीजन्म पदार्थ निकाल्दा नदीले आफ्नो धार परिवर्तन गर्दैन ।	प्रस्ताव कार्यावयन भन्दा पहिले	निकासी डुवानी हुने मार्ग निर्धारण गरी सोही मागाबाट मात्र नदीजन्म पदार्थ डुवानी गर्ने र यस्तो मार्गको नियमित मरमत संहार गर्ने व्यवस्था मिलाउने । डुवानी साधनको क्षमता भन्दा बढी पदार्थ राखेर ओसार पसार गर्ने । पुलको ५०० मीटर क्षेत्र भित्र र अन्य सार्वजनिक संरचनाको १०० मीटर भित्र उखनन तथा संकलन कार्य नगर्ने ।
५)	भौतिक संरचनामा हुने असर	नकारात्मक	पहुँच वाटोमा चलने गाडिको चाप बढ्नाले वाटोमा जतातै खाल्डो बन्न सक्ने ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	त्यसक्षेत्रमा खुला दिसा पिसाव रोक्नु पर्ने र कामदारहरूको लागि अस्थायी रूपले भएपनि सौचालय को व्यवस्था गर्नु पर्ने । खाद्यपदार्थ बाट आएका फोहरहरूलाई न्युनीकरण गर्नकालागि ठाउँ,ठाउँमा फोहर राख्ने भाडा (डोको) राख्ने र उपयुक्त स्थानमा विसर्जनको व्यवस्था गर्ने ।
६)	पानी तथा सरसफाई	प्रदुषण बढ्छ	कामदारहरूको उपस्थिले गर्दा खाएका खाने कुराका खोल र दिसा पिसाव गर्न सक्ने प्रबल सम्भवना देखिएको हुनाले प्रदुषण बढ्न सक्छ ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	संकलन गरिएका पदार्थहरू तत्काल डुवानी प्रबन्ध मिलाउने । पदार्थ लोड भएको डुवानी साधन सडकमा पार्किङ्ग नगर्ने । ओसार पसार गर्दा प्रेशर हर्नको प्रयोग नगर्ने ।
७)	वायु एवं ध्वनी प्रदुषण	बढ्छ	धुलो धुवा एवं ध्वनी बढ्छ किनकि नदी जन्म पदार्थ डुवानी गर्दा मोटरहरूको धुवा एवं ध्वनी बढ्न गई प्रदुषण बढ्ने सम्माना रहेको छ । साथै मोटरहरूको धेरै आवत जावतले गर्दा धुलो उड्ने देखिएकोछ ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	डुवानी गर्दा त्रिपालले छोपेर गर्ने । धेरै धुलो उड्ने र बस्ती भित्रबाट हुदै जाने सडकमा पानी छर्किने ।

क. स.	विषय वस्तु	प्रभाव	तरिका/विधि	कहिले	प्रभाव बढोत्तीकरण/ न्युनिकरण गर्ने उपायहरु
८)	संकलन/उत्खनन् सामग्रीको भण्डारणको प्रभाव	नकारात्मक	सामान्य रुपमा संकलन/र उत्खनन सामग्रीहरुको भण्डारण गर्दा धुलो उठ्ने संभावना हुन्छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	संकलन गरिएका पदार्थहरु तत्काल ढुवानी प्रबन्ध मिलाउने।
९)	फोहरमैला एवं खेरजाने सामग्री	प्रदुषण बढाउछ	कामदार बढे पछि जतातै फोहरमैला एवं खेर जाने सामग्रीहरु छर्ने हुनाले प्रदुषण बढाउछ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	प्रस्तावित ठाउँहरुमा फोहर राख्ने भाडाहरु राख्नु पर्ने र सुरक्षित साथ उचित स्थानमा विसर्जनको व्यवस्था राखिनेछ। कामदारहरुले फोहर गरेमा प्रतिबन्ध र दण्डको व्यवस्था गरिनेछ। साथै खोलामा मृत जिवजन्तु र फोहर फाल्न निषेध गरिनुपर्ने।

ख) सामाजिक आर्थिक एवं सांस्कृतिक वातावरण (Socio-economic and Cultural Environment):

१)	आयश्रोतको एवं रोजगारीको अवसर	वढ्छ	प्रस्तावित योजना संचालन गर्दा स्थानिय वासिन्दाले रोजगारको अवसर पाई आयश्रोत बढ्ने छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	प्रस्तावित क्षेत्रमा रोजगारीको लागि स्थानिय वासिन्दाहरुलाई नै प्राथमिकता दिनु पर्ने।
२)	नगरपालिकाको आयश्रोत	वढ्छ	नदीजन्य पदार्थ निकाल्दा नगरपालिकाको आयश्रोत वृद्धि हुन्छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	नगरपालिकाले ठेक्का लगाउँदा प्रभावित ठाउँमा कुनै किसिमको जैविक, भौतिक रुपले असर नहुने गरि उत्खननकर्ता संग सम्झौता गर्नु पर्ने।
३)	विकास निर्माण सामग्रीको उपलब्धता	वढ्छ	बढ्छ, किनकि नदी जन्य पदार्थ निकाल्दा विकास निर्माण कार्यमा ती सामग्री उपलब्ध गराउन सकिन्छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	विकास निर्माण कार्यका लागि नदी जन्य पदार्थ निकाल्नु पर्दा ती विकास निर्माण कार्यको रेकर्ड राख्नु पर्ने।

क. स.	विषय वस्तु	प्रभाव	तरिका/विधि	कहिले	प्रभाव बढोत्तीकरण/ न्युनिकरण गर्ने उपायहरु
४)	धार्मिक/सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थल	कस्तो असर पर्छ	धार्मिक/सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थलमा अन्य कुनै किसिमको प्रभाव पर्दैन किनकि त्यस क्षेत्रमा काम गर्ने कामदार त्यसै क्षेत्रका भएकाले र प्रस्तावित क्षेत्रको उच्च प्रभाव क्षेत्रमा धार्मिक/सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थलहरु नपर्ने भएकाले।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	उच्च प्रभाव क्षेत्रमा धार्मिक/सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थलहरु नपर्ने
५)	पेशागत स्वास्थ्य एवं सुरक्षा	विग्रन्ध	पेशागत स्वास्थ्य एवं सुरक्षामा विग्रन्ध किनकि काम गर्दा विभिन्न किसिमका दुर्घटना हुन सक्छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	प्रस्तावित क्षेत्रमा प्राथमिक उपचार लागि समानहरु उपलब्ध गराउने। कामदारहरुलाई काम गर्दा हेल्मेट र माक्स, पन्जा अनिबार्य लगाउनु पर्ने।
६)	जनसंख्या विस्थापना	हुदैन	उत्खनन् क्षेत्र वरिपरि कुनै बस्ति नरहेकाले असर पर्दैन।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	
७)	नदीको वरपर बस्ती विस्तार एवं नदी अतिक्रमण	हुन सक्छ	बहिरबाट कामदारहरु भित्रिएको अवस्थामा।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	नदीको वरपर बस्ती विस्तार हुने भएकाले त्यस ठाउँहरुमा सम्बन्धित निकायले बेलाबेलामा अनुगमन गर्नुपर्ने।
ग)					

जैविक वातावरण (Biological Environment):

क. सं.	विषय वस्तु	प्रभाव	तरिका/विधि	कहिले	प्रभाव वढोतीकरण/ न्युनिकरण गर्ने उपायहरु
१)	वन वन्यजन्तु तथा माछामा पर्ने प्रभाव	नकारात्मक	संकलन कार्यक्षेत्र वरिपरि सामुदायिक वन पर्ने हुनाले सवारी साधन आवत जावत गर्ने वाटोमा वन्यजन्तुलाई नकारात्मक असर पर्ने सक्छ साथै माछा एवं अन्य जलचरमा नकारात्मक प्रभाव पर्छ किनकि नदीका माछा कामदाहरले मारेर खाने सम्भावना र नदीजन्य पदार्थ निकाल्दा ध्वनी कम्पनले गर्दा माछा मर्ने सम्भाना बढ्ने देखिन्छ ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	सवारी साधन आवत जावत गर्ने वाटोमा हर्नको प्रयोग कम गर्ने रातको समयमा काम नगर्ने शिकार सम्बन्धि कानुनी कारवाहीको वारेमा सचेत गर्ने । खोलामा विस्फोटक पदार्थ, रसायन र करेन्त प्रयोग गरि माछा मार्ने कामलाई निषेध गर्ने । माछा एवं अन्य जलचरमा पर्ने प्रभाव र हानि वारेमा अभिमुखिकरण दिने । माछा एवं अन्य जलचरका वासस्थान जस्ता ठूला ढुङ्गा फोर्ने, फिक्ने काम नगर्ने ।
घ)	रसायनिक वातावरण (Chemical Environment)				
१)	रसायनको प्रयोगले हुने असरहरु	सम्भवाना छ	इन्धन, लुब्रिकेन्टस, अम्ल तथा अन्य रसायनहरुको चुहावट हुनसक्ने सम्भावना बढ्छ किनकि ढुवानीका साधनहरुको बढ्दो चापले गर्दा र ढुवानीका साधनहरु विग्रिने अवस्थाले गर्दा रसायनहरुको चुहावट हुन सक्ने सम्भावना रहेको छ ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	इन्धन, लुब्रिकेन्ट, अम्ल तथा अन्य रसायनहरु कम गर्नका लागि प्रभावित ठाउँमा जानु भन्दा पहिले गाडीहरुलाई बनाएर लैजानु पर्ने । पुराना थोत्रा गाडीहरु सचालन गर्न नदिने । ढुवानी साधनको महत्वपूर्ण पार्ट टायर, ब्रेक, इन्जीनको अवस्था ठिक पारेर मात्र ढुवानी गर्ने ।

अध्याय आठ

८ प्रभाव बढोसीकरण एवं न्युनीकरण गर्ने उपायहरू

८.१ प्रभाव न्युनीकरणका उपायहरू

प्रस्तावित क्षेत्रमा ढुङ्गा, मिट्टी, बालुवाको संकलन/उत्खनन गर्दा पर्ने जाने असरहरूको न्युनीकरण निम्न तरीकाले गरिने छ ।

८.१.१ भौतिक वातावरण

नदी किनार कटान

जथाभावी रूपले नदीजन्य पदार्थ निकालेमा नदी किनारमा क्षति पुऱ्याउने खतरा रहन्छ र नजिकमा रहेको गाऊँलाई प्रभाव पर्न सक्छ । त्यसकारणले यो स्थानमा जथाभावीरूपले नदीजन्य पदार्थ निकाल्न नदिने र IEE रिपोर्टले सुझाव गरेको परिमाण निश्चित स्थलबाट मात्र निकाल्ने । वेलाबेलामा नगरपालिकाबाट अनुगमन गरिने छ । संकलन उत्खनन क्षेत्रको नाम, निश्चित क्षेत्रफल, लम्बाई, चौडाई, गहिराइ, कुल परिमाण र समयवाधि सहितको सूचना पाटी राख्नु पर्ने छ । साथै स्थानिय वासिन्दाहरूबाट अनुगमन सिमिति बनाई सूचना पाटी अनुसार उत्खनन् कार्य भए नभएको अनुगमन गर्न लगाउने ।

नदीजन्य पदार्थ IEE ले सुझाव गरेको भन्दा बढी उत्खनन

उत्खननकर्ताले जथाभावि रूपमा IEE अध्ययनले सिफारिस गरेको परिमाण भन्दा बढी नदीजन्य पदार्थ उत्खनन गर्ने सक्ने संभावना भएकाले बढी उत्खनन नियन्त्रणका लागि Technical tool को रूपमा नगरपालिकाले कार्यवाधि बनाई लागु गर्न सक्ने छ । साथै नदीको सतह भन्दा गहिरो हुने गरी नदीजन्य पदार्थ निकाल्न नदिने । जथाभावीरूपले नदीजन्य पदार्थ निकाल्यो भने यहाँ नदी किनारामा क्षति पुऱ्याउने खतरा हुन्छ । IEE रिपोर्टले सुझाव गरेको परिमाण निश्चित स्थलबाट मात्र निकाल्ने ।

भौतिक संरचनामा हुने असर

निकासी ढुवानी हुने मार्ग निर्धारण गरी सोही मार्गबाट मात्र नदीजन्य पदार्थ ढुवानी गर्ने र यस्तो मार्गको नियमित मरमतत संहार गर्ने व्यवस्था मिलाउने । ढुवानी साधनको क्षमता भन्दा बढी पदार्थ राखेर ओसार पसार नगर्ने । पुलको ५०० मीटर क्षेत्र भित्र र अन्य सार्वजनिक संरचनाको १०० मीटर भित्र उत्खनन तथा संकलन कार्य नगर्ने ।

फोहर तथा जल प्रदुषण

ढुङ्गा, मिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्यमा संलग्न कामदारहरूद्वारा खोलामा फोहर पार्ने काम हुन्छ । खानेकुरा र प्लास्टिकका सामानहरू इत्र तत्र फाल्ने काम हुन्छ । यसको न्युनीकरणको लागि ठाउँ-ठाउँमा फोहर फाल्ने भाडा (डोको) राखिने छ र हप्तामा कम्तिमा एक पटक त्यस्ता फोहरहरू संकलन गरी उपयुक्त स्थानमा विसर्जन गराइने छ ।

वायु तथा ध्वनि प्रदुषण

ढुङ्गा, मिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्यमा धुलोको कारण वायु प्रदुषण हुन्छ । त्यसै गरी ढुवानी साधनहरूको आवागमनले धुलो र ध्वनि उत्पन्न गराउंछ । त्यसकारण वायु प्रदुषण कम गर्ने उपायहरूमा ढुवानी साधनहरूमा बालुवा र मिट्टी लोड गरिसकेपछि अनिवार्य त्रिपालद्वारा ढाकिने छ । त्यसै गरी ढुवानी साधनहरूमा प्रेशर हर्न र धेरै पुरानो साधनको प्रयोग निषेध गरिनेछ ।

संकलन/उत्खनन् सामाग्रीको भण्डारणको प्रभाव

संकलन/उत्खनन गरिएका पदार्थहरू तत्काल ढुवानी प्रबन्ध मिलाउने । घाटगद्दीको व्यवस्था उत्खनन् स्थल नजिक नगरिने ।

८.१.२ सामाजिक-आर्थिक प्रभाव

धर्म, संस्कृति तथा परम्परामा प्रभाव

स्थानीयवासिहरू कामदारको रूपमा कार्य गर्ने हुनाले धर्म, संस्कृति तथा परम्परामा अन्य कुनै नकारात्मक प्रभाव पर्ने छैन ।

पेशागत स्वास्थ्य तथा सुरक्षा

ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको संकलन/उत्खनन गर्दा कामदारहरूलाई चोटपटक लाग्न सक्छ । त्यसै गरि ढुङ्गा गिट्टी उछिट्टिएर पनि जिउमा चोट लाग्न सक्छ । धुलोका कारणले स्वास-प्रस्वास एवं आंखाका रोगहरू लाग्न सक्छ । ढुवानी साधनहरूको आवतजावतले आकस्मिक दुर्घटनाको संभावना पनि त्यतिकै रहन्छ । चोट पटक र धुलोको कारणले स्वास्थ्यमा हुने प्रतिकुल असर न्युनीकरण गर्न कामदारहरूलाई स्वास्थ्य तथा सुरक्षाका आधारभूत जनकारी, सुरक्षा सामाग्रीहरू जस्तै मास्क, बूट, पञ्जा, हेलमेट, र प्राथमिक उपचारका लागि जस्तै टिचर, आयोडिन, व्याण्डेज प्याड, टेप आदि उपलब्ध गराइने छ । त्यसक्षेत्रमा खुला दिसा पिसाव रोक्नु पर्ने र कामदारको लागि अस्थाई रूपले भएपनी सौचालय को व्यवस्था गर्नु पर्ने छ ।

नदीको वरपर वस्ती विस्तार एवं नदी अतिक्रमण

बहिरबाट कामदारहरू भित्रिएको अवस्थामा नदीको वरपर वस्ती विस्तार एवं नदी अतिक्रमण हुन सक्छ । त्यसैले स्थानिय बासिन्दालाई उक्त काममा प्राथमिकता दिने र रातको समयमा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको संकलन कार्य गर्न नदिने र रातको समयमा कामदारहरूलाई वगर क्षेत्रमा बस्न नदिने । नदीको वरपरको ठाउँमा वस्ती विस्तार एवं नदी अतिक्रमण हुन सक्ने भएकाले त्यस ठाउँहरूमा नगरपालिकाले बेलाबेलामा अनुगमन गर्नु पर्ने । कामदारहरूको लागि काम गर्दा दिनमा छाँयामा बस्नको लागि अस्थाई रूपमा लेबर क्याम्प (Labour Camp) बनाउन सकिने छ ।

८.१.३ जैविक वातावरण

वन्यजन्तु तथा माछा

ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्यमा संलग्न श्रमिकहरू र चालक दलका सदस्यहरू तथा ढुवानीका साधनको आवागमन र उत्पन्न ध्वनिले वन्यजन्तुको प्राकृतिक विचरण र वासस्थानमा खलल पुग्छ । त्यसका साथै वनमा पाइने वन्यजन्तु प्रजातिहरूको अवैधानिक शिकार पनि हुन्छ । यी कार्यहरूको न्युनीकरणका लागि जैविक विविधता र वातावरण सम्बन्धि जनचेतना जगाउने र विद्यमान नेपाल सरकारले अख्तियारी गरेको कानून बारे जानकारी गराइने छ ।

वन्यजन्तु, माछा एवं अन्य जलचरमा जिवहरूलाई मार्ने सम्भावना हुने भएकाले त्यस ठाउँमा माछा मार्ने मानिसलाई कारबाहिको व्यवस्था गर्नु पर्ने । कामदारहरूलाई वन क्षेत्रमा बस्न नदिने र हो हल्ला गर्न नदिने । ढुवानिका साधनहरूलाई हर्न निषेध गर्नु पर्ने ।

८.१.४ रसायनिक वातावरण

रसायनको प्रयोगले हुने असरहरू

यस्तो रशायनहरूको प्रयोग गर्दा सावधानी अपनाईनेछ, र यसको भण्डारण गरिनेछ। अति आवश्यक क्षणमा मात्र नदी किनारमा मर्मत तथा संभार गरिनेछ।

शासिका व. १ : प्रभाव वहीसीकरण एवं न्यूनिकरण का उपायहरूको विवरण

क्रियाकलाप	सकलरात्मक प्रभावहरू	सम्बन्धित सकलरात्मक असरहरू	प्रभावको प्रकार Type of Impact (*)					प्रभाव बढाउने उपाय	उपाय कार्यान्वयन गर्न लाग्ने खर्च (ने.रु.)	निर्ममवारी
			प्रकृति	आकार	विस्तार	अवधि	कुल योगफल कति महत्वपूर्ण			
भौतिक प्रभाव										
संकलन / उत्खनन	बाढी एवं अन्य जल उत्पन्न प्रक्षेपको न्यूनिकरण	कम जनघनको क्षति	प्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थानीय (२०)	लामो समयीत (२०)	मध्यम रूपमा महत्वपूर्ण (M. Significant)	अनुगमन, जनचेतना, दिगो एवं वातावरण सिकलन/उत्खनन	-----	सम्बन्धित निकाय
सामाजिक-आर्थिक तथा सांस्कृतिक										
संकलन / उत्खनन	रोजगारीको अवसर	स्थानिय बासिन्दाहरूले रोजगार पाई आयअर्जन मा बृद्धि	प्र	उ (६०)	स्था (२०)	दी (२०)	१००	स्थानियलाई प्राथमिकता	-----	सम्बन्धित निकाय
क्रियाकलाप	नकारात्मक प्रभावहरू	सम्बन्धित नकारात्मक असरहरू	प्रभावको प्रकार Type of Impact (*)					प्रस्तावित न्यूनिकरणका उपायहरू	प्रभाव न्यूनिकरण खर्च (ने.रु.)	जिम्मेवारी
			प्रकृति	आकार	विस्तार	अवधि	कुल योगफल/कती महत्वपूर्ण			
भौतिक वातावरण										

क्रियाकलाप	नकारात्मक प्रभावहर	सम्बन्धित नकारात्मक असरहर	प्रभावको प्रकार Type of Impact(*)					प्रस्तावित न्यूनिकरणका उपायहर	प्रभाव न्यूनिकरण खर्च (ने.रु.)	जिम्मेवारी
			प्रकृति	आकार	विस्तार	अवधि	कुल योगफल/करी महत्वपूर्ण			
संकलन/ उत्खनन	नदी किनार कटान	ढेकदारले जथाभावि धेरै नदी जन्य पर्दाथ निकाल्न सक्ने	प्र.	उ(६०)	स्था (२०)	दी (२०)	१००	जैविक इन्जिनियरिंग, सरचना निर्माण, सुचना पाटी राख्नु पर्ने, संकलन/उत्खनन् कार्यविधि बनाएर गर्नु पर्ने	१०,००,०००	सम्बन्धित निकाय / ढेकदार
संकलन/ उत्खनन	पानीको प्राकृतिक बहाव-मार्ग कायम	नदीको दायं, बायाँ भ्राममा नदी जन्य पर्दाथ निकाल्न सक्ने	प्र.	उ (६०)	स्था (२०)	दी (२०)	१००	सुख्खा मौसमको बेलामा बग्ने नदी किनाराबाट दायं बायां ५ - ५ मी सम्म उत्खनन् कार्य नगर्ने ।	-----	सम्बन्धित निकाय / ढेकदार
संकलन/ उत्खनन	फोहर तथा जल प्रदुषण	कामदारहरको चापले गर्दा फोहर तथा जल प्रदुषण	प्र.	उ (६०)	स्था (२०)	दी (२०)	१००	फोहर संकलन र उपयुक्त स्थानमा विसर्जन, दुबानि साधनलाई खोलाभा धुन निषेद्	-----	सम्बन्धित निकाय / ढेकदार

क्रियाकलाप	नकारात्मक प्रभावहरू	सम्बन्धित नकारात्मक अस्तरहरू	प्रभावको प्रकार Type of Impact(*)						प्रस्तावित न्यूनिकरणका उपायहरू	प्रभाव न्यूनिकरण खर्च (ने.रु.)	विम्मेवारी
			प्रकृति	आकार	विस्तार	अवधि	कुल योगफल/कति महत्वपूर्ण				
संकलन/उत्खनन	वायु तथा ध्वनि प्रदूषण	दुवानी साधनहरूको चापले गर्दा वायु प्रदूषण	प्र.	उ	स्था	दी	१००	दुवानी साधनलाई विनालले छोप्ने, प्रेशर हर्न निषेध, धेरै धुलो उहेमा पानी छर्किने	-----	सम्बन्धित निकाय / ठेकेदार	
संकलन/उत्खनन	पानी प्रदूषण एवं सरसफाइमा कमी	फोहर वातावरण, सरुवा रोग फैलन सक्ने सम्भावना	प्रत्यक्ष	मध्यम	स्थानीय	लामो समय	मध्यम रूपमा महत्वपूर्ण (M. Significant) (६०)	अस्थायी सार्वजनिक सौचालयको निर्माण	-----	सम्बन्धित निकाय, ठेकेदार	
जैविक वातावरण											
संकलन/उत्खनन	वन्यजन्तु तथा माछा	वन्यजन्तु र माछा को शिकार हुन सक्छ।	अप्र	म	स्था	दी	६०	अभिसमूहिकरण उत्खनन क्षेत्र नजिक रहेको वनलाई काँडे तारले घेरु पर्ने।	५०,०००	सम्बन्धित निकाय, स्थानिय बासी, जिल्ला वन कार्यालय	
सामाजिक-आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरण											

क्रियाकलाप	नकारात्मक प्रभावहरू	सम्बन्धित नकारात्मक असरहरू	प्रभावको प्रकार Type of Impact(*)					प्रस्तावित न्यूनिकरणका उपायहरू	प्रभाव न्यूनिकरण खर्च (ने.रु.)	निम्नेवारी
			प्रकृति	आकार	विस्तार	अवधि	कुल योगफल/कती महत्वपूर्ण			
संकलन/उत्खनन	धर्म, संस्कृति तथा परम्पराभा प्रभाव	प्रभाव नपर्ने	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	प्रभाव नपर्ने
संकलन/उत्खनन	स्वास्थ्य तथा सुरक्षा	काम गर्दा कहिले काहि अप्रिय घटना हुन सक्ने	अ. प्र.	म (२०)	स्था (२०)	दी (२०)	६०	स्वास्थ्य सुरक्षा सम्बन्धि तालिम/आधारभूत सुरक्षाका सामग्रीहरू	-----	सम्बन्धित निकाय, ठेकेदार
संकलन/उत्खनन	विकासका संरचनाहरूको संरक्षण	प्रभाव पर्ने	प्र	म (२०)	स्था (२०)	दी (२०)	६०	बाटोको निर्माण तथा मर्मत संभार	५,००,०००।	सम्बन्धित निकाय / ठेकेदार

अध्याय नौ

९ वातावरणीय व्यवस्थापन योजना

वातावरण संरक्षण नियमावली, २०५४ अनुसार अनुगमन कार्यमा प्रस्तावक जिम्मेवार निकाय हुन पर्दछ। विभिन्न वातावरणीय समस्याहरू, प्रतिकुल प्रभावहरूको न्युनीकरणका उपायहरू, अनुकूल प्रभावका अभिवृद्धि आदि ठीक र सही ढंगबाट कार्यान्वयन भइरहेको छ वा छैन भनी अध्ययन गर्न अनुगमन गर्नु अनिवार्य आवश्यकता हो। वातावरण मैत्री कृयाकलापहरूको कार्यान्वयनले मात्र वातावरणीय प्रतिकुल प्रभावहरूलाई न्युनीकरण गर्न सकिन्छ। अनुगमन नियमित र कडाईका साथ भएन भने कार्यान्वयन पक्ष फितलो र अप्रभावकारी हुन्छ। त्यसैले प्रस्तावमा उल्लेखित न्युनीकरण उपायहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि प्रस्तावकले अनुगमन गर्नु पर्दछ। ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलनबाट वातावरणमा पर्न सक्ने असरहरूको प्राविधिक दृष्टिकोण सहितको व्यवस्थापन योजनाको अवधारणको आवश्यकता हुन्छ। यस्तो अवधारणामा योजना, संगठन, श्रमशक्ति, निर्देशिका, समन्वय, प्रगति तथा लागतको समावेश हुन्छ। सकारात्मक पक्षहरूको अभिवृद्धि र नकारात्मक पक्षहरूको न्युनीकरणका उपायहरू कार्यान्वयन गर्नलाई के गर्ने, कसरी गर्ने, कहाँ गर्ने, कहिले गर्ने र कसले गर्ने भन्ने विस्तृत अवधारणा सहितको योजना तयार गर्नु पर्ने हुन्छ। वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाले वातावरण संरक्षणका उपायहरू उपयुक्तरूपमा कार्यान्वयन भएको छ कि छैन, यसको प्रभावकारी अनुगमन तथा मुल्यांकन भएको छ कि छैन भन्ने कुराको निर्देश गर्छ।

९.१ वातावरणीय व्यवस्थापनका लागि जिम्मेवार निकायहरू

९.१.१ स्थानिय स्तरका जिम्मेवार निकायहरू

गैर सरकारी तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरू

नगरपालिका तथा विभिन्न स्थानीय क्लवहरू, गैर सरकारी संस्थाहरू, साम्भेदारी वन उपभोक्ता आदि संघ संस्थाहरूले ढुंगा, गिट्टी, बालुवा संकलन र ढुवानी कार्य र वातावरण संरक्षणमा प्रमुख भुमिका खेल्न सक्नेछन्।

जिल्ला समन्वय समिति

नदी खोलाबाट ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन् र ढुवानी गर्न स्विकृत प्रदान गर्ने संस्था मध्ये एक जिल्ला समन्वय समिति पनि हो। नदी खोलाबाट ढुंगा, गिट्टी, बालुवा संकलन कार्यको कार्यान्वयन र अनुगमन गर्ने जिल्ला समन्वय समिति जिल्ला कै सबैभन्दा उच्च संस्था हो। ढुंगा, गिट्टी, बालुवा संकलन सम्बन्धि योजना र नीतिहरू जिल्ला समन्वय समितिको अनुमतिमा गर्न पाईन्छ।

जिल्ला वन कार्यलय

जिल्ला वन कार्यलयको वन क्षेत्र भित्र पर्ने नदी खोलाहरूबाट ढुंगा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्यको स्विकृती दिन सक्ने अधिकारीक संस्था जिल्ला वन कार्यलय हो। तर प्रस्तावित ढुंगा, गिट्टी, बालुवा संकलन क्षेत्र वनमा नपर्ने हुदा उत्तकार्य जिल्ला समन्वय समितिको अनुमतिमा गर्न पाईन्छ।

जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण कार्यलय

नदी खोलाहरूबाट उत्पन्न प्रकोपसंग सम्बन्धित यो कार्यालयसंग प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा समन्वय हुन जरुरी छ। जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विशेषज्ञहरूको राय सुभावा र प्राविधिक ज्ञान निकै उपयोगी हुन सक्छ।

जिल्ला अनुगमन समिति

नदी खोलाबाट ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन् र ढुवानीको अनुगमन जिल्ला समन्वय समिति अन्तर्गतको जिल्ला अनुगमन समितिले पनि गर्ने छ ।

जिल्ला प्राविधिक अनुगमन उप समिति

नदी खोलाबाट ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन कार्यको कार्यान्वयन र अनुगमन गर्ने जिल्ला प्राविधिक कार्यलय अन्तर्गतको जिल्ला प्राविधिक अनुगमन उप समिति पनि हो । यसले नदी खोलाबाट ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन कार्यको प्राविधिक पक्षको अनुगमन गर्नु पर्ने छ ।

नगरपालिका/गाँउपालिका

नगरपालिका/गाँउपालिकाले पनि कार्यालय र स्थानिय बासिन्दाले दिएको राय सुभाब अनुसार काम भैरहेको छ वा छैन भन्ने कुराको अनुगमन गर्नु पर्ने छ ।

१.१.२ केन्द्रिय स्तरका जिम्मेवार निकायहरु

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

वातावरणीय असरहरु र तिनीहरुको न्युनीकरणका उपायहरुको सवाल आउन साथ वातावरण मन्त्रालयको सन्दर्भ अनिवार्य हुन्छ । वातावरण संरक्षण ऐन र वातावरण संरक्षण नियमावली जारी गर्ने केन्द्रस्तरको संस्था वातावरण मन्त्रालय हो । त्यसैले प्रारम्भिक वातावरण परिक्षण प्रतिवेन र वातावरण प्रभाव मुल्यांकन गर्दा वातावरण संरक्षण ऐन र नियमावलीलाई मुख्य अधार बनाउनु अनिवार्य हुन्छ । वन जंगल क्षेत्र भित्र पर्ने सबै प्रकारका नदी खोलाहरु वन तथा भु-संरक्षण मन्त्रालयको कार्य क्षेत्र भित्र पर्छन र तिनीहरुको व्यवस्थापनको लागि जिल्लास्तरमा जिल्ला वन कार्यालय हुन्छ । त्यसकारण नदी खोलाबाट ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन् कार्यमा यी दुई मन्त्रालयको अहम भुमिका भएको हुनाले तिनीहरुको समन्वय अति आवश्यक हुन्छ ।

१.१.३ अनुगमन तथा वातावरणीय ब्यवस्थापन योजना र समय तालिका

राष्ट्रिय वातावरणीय प्रभाव मुल्याङ्कन निर्देशिका २०५० ले अवस्था अनुसार आधार रेखा अनुगमन (Baseline Monitoring), नियमपालन अनुगमन (Compliance Monitoring) र प्रभाव अनुगमन (Impact Monitoring) गरी ३ प्रकारका अनुगमन प्रस्ताव गरिएका छन् । यस प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षणले गरेका अनुगमन प्रस्तावहरुको विस्तृत विवरण यस प्रकार रहेका छन ।

क. आधार अनुगमन

आधाररेखा अनुगमनको लागि नगरपालिका जिम्मेवार हुनेछ । अनुगमनको लागि नगरपालिकाले खटाएका कर्मचारीले उत्खनन स्थलको स्थलगत भ्रमणमा जानेछन । भ्रमणको क्रममा कर्मचारीले खोलाको तटिए अवस्था, भिर खोला किनाराको उत्खननको अवस्था, नजिकका रुखहरुको अवस्था र नदीको वहावको अवस्थाको वारेमा अध्ययन गर्नेछन । यस प्रकारको अनुगमन प्रत्येक ६, ६ महिनामा गर्नुपर्नेछ ।

ख. नियमपालन अनुगमन

सम्झौता अनुसार वा कानुनी पालन गरे नगरेको अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी नगरपालिकाको हुन्छ भने सोको पालना गर्ने दायित्व ठेकेदारको हुन्छ । यसप्रकार नियमपालन गराउने र गर्ने क्रममा हुने अनुगमनमा सम्बन्धीत निकायले तल प्रस्तुत

गरे अनुसारको कार्यहरु गर्नु पर्नेछ ।

- प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षणले प्रस्ताव गरेका वातावरणीय न्यूनीकरणका कार्यहरु भए नभएको अनुगमन गर्ने।
- ठेकामा प्रस्तुत भए अनुसारको प्रविधिले उत्खनन् गरे नगरेको वा भए नभएको अनुगमन गर्ने ।
- तोकिएको परमाण मात्र संकलन भए नभएको अनुगमन गर्ने ।
- भौतिक जैविक र सामाजिक संरचनाहरुको संरक्षण भए नभएको अनुगमन गर्ने ।

ग. प्रभाव अनुगमन

योजना संचालन गर्दा पर्न सक्ने प्रभावहरुको निरन्तर अनुगमन हुनु आवश्यक हुन्छ । प्रभाव अनुगमनको प्रमुख जिम्मेवारी नगरपालिका र ठेकेदारको रहनेछ । प्रभाव अनुगमन कार्य गर्दा देहायका विषयहरुमा ध्यान दिनु पर्ने र गर्नुपर्नेछ ।

- योजना क्षेत्र वरपरका जनतासंग निरन्तर सल्लाह र सुझाव माग्ने ।
- योजना क्षेत्र वरपरका वन तथा वन्यजन्तुलाई असर परे नपरेको अनुगमन गर्ने ।
- योजना कार्यान्वयनले गर्दा नदीको वहावलाई कुनै असर परे नपरेको अनुगमन गर्ने ।
- वायु, जल र ध्वनीको प्रदुषण भए नभएको अनुगमन गर्ने ।
- स्थानीय रोजगारी प्रदान गरे नगरेको अनुगमन गर्ने ।

यस दुङ्गा, गिट्टी, बालुवा आदि संकलन कार्यको अनुगमन तथा वातावरणीय व्यवस्थापन योजना र समय तालिका यस प्रकार छ ।

तालिका नं १.१ :अनुगमन तथा बातावरण ब्यवस्थापन योजना र समय तालिका

क.स	अनुगमन प्रकार	विषय बस्तु	अनुगमन गर्ने स्थान	सूचक	विधि	समय	कुल रकम	जिम्मेवारी
१	आधार रेखा अनुगमन	खोलाको तटिए अवस्था, भिरको अवस्था, वहावको अवस्था, छेउछाउको रुखहरुको अवस्था	सबै क्षेत्रहरु	खोलाको अवस्था	स्थलगत निरिक्षण	प्रत्येक महिनामा	५,०००	नगरपालिका
२	पालना अनुगमन	सिफारिस गरिएका न्यूनीकरणका कार्य भए नभएको	न्यूनीकरणका उपायहरु दिइएका स्थानहरु	उत्खनन् कार्य तोकिएको	ठेक्का सम्भौताको सम्पुर्ण व्यहोरा अध्ययन	प्रत्येक महिनामा	५,०००	नगरपालिका
३		संकलन ईजाजत अनुसार काम भए नभएको	संकलन क्षेत्र	स्थान र मापदण्ड र मात्रामा संकलन गरेको हेर्ने	स्थलगत निरिक्षण, स्थानीयसंग छलफल	प्रत्येक महिनामा	५,०००	नगरपालिका
४		तोकिएको परिमाण वा बढी संकलन गरेको तथा संवेदनशील स्थानमा संकलनकार्य भए नभएको	सबै क्षेत्रहरु	रेकर्ड हेर्ने तथा पैदावारको निरिक्षण, संवेदनशील क्षेत्रको विवरण	स्थलगत निरिक्षण	आवश्यकता अनुसार प्रत्येक ३,३ महिनामा	५,०००	नगरपालिका, ठेकदार
५		भौतिक संरचनाको संरक्षण भए नभएको	सबै संकलन क्षेत्रहरु	नदी किनारको संरक्षित क्षेत्र, भौतिक संरचना तलमाथिको क्षेत्र, नदीको बहाव आदि	स्थलगत निरिक्षण	आवश्यकता अनुसार प्रत्येक ३,३ महिनामा	५,०००	नगरपालिका, ठेकदार
६	प्रभाव अनुगमन	भू संरक्षण कार्य गरे नगरेको	सबै संकलन स्थानको नदीको किनारा	नदी किनारको अवस्था, गल्छी निर्माण, छेकबांध, बाटो	स्थलगत निरिक्षण	आवश्यकता अनुसार प्रत्येक ३,३ महिनामा	५,०००	नगरपालिका, ठेकदार
७		वायु, धुवा, ध्वनीको प्रदुषण	सबै संकलन क्षेत्रहरु पार्ने बाड	संकलन गर्ने तरिका तथा ढुवानीमा प्रयोग हुने सवाशी साधनको निरिक्षण	स्थलगत निरिक्षण	अनुसार प्रत्येक ३,३ महिनामा	५,०००	नगरपालिका, ठेकदार

5	जैविक विविधता तथा परे नपरेको बासस्थानमा असर	सबै स्थलको नदीमा संकलन	वन र वनस्पतिको अवस्था, वन्यजन्तु र माछाको अवस्था, स्थानियसँग छलफल	स्थलगत निरिक्षण	आवश्यकता अनुसार प्रत्येक ३,३ महिनामा	५,०००	नगरपालिका, चित्ला, वन कार्यालय, ठेकेदार
---	---	------------------------	---	-----------------	--------------------------------------	-------	---

१.१.४ अनुगमन र न्युनिकरणको खर्चको विवरण आयोजना कार्यान्वयन पूर्व, कार्यान्वयन भइरहेको समयमा र कार्यान्वयन पश्चात नियमित अनुगमन गरिने हुँदा त्यसको लागि निम्न रकम छुट्याइएको छ ।

तालिका नं.१.२ अनुगमन र न्युनिकरणको खर्चको विवरण

सि.न.	क्याकलाप	अनुमानित रकम	अनुगमन गर्ने निकाय
१	अनुगमन गरिने क्याकलाप	४०,०००।-	सम्बन्धित निकाय / जि.व.का/भु-संरक्षण कार्यालय
२	नदी किनार कटान संरक्षण	१०,००,०००।-	सम्बन्धित निकाय / जि.भु.स.का / जि.व.का
३	वन तथा वन्यजन्तु संरक्षण	५०,०००।-	सम्बन्धित निकाय / जि.व.का
३	पहुँचमार्ग निर्माण तथा मर्मत सभार	५,००,०००।-	सम्बन्धित निकाय
	जम्मा	१५,९०,०००।-	

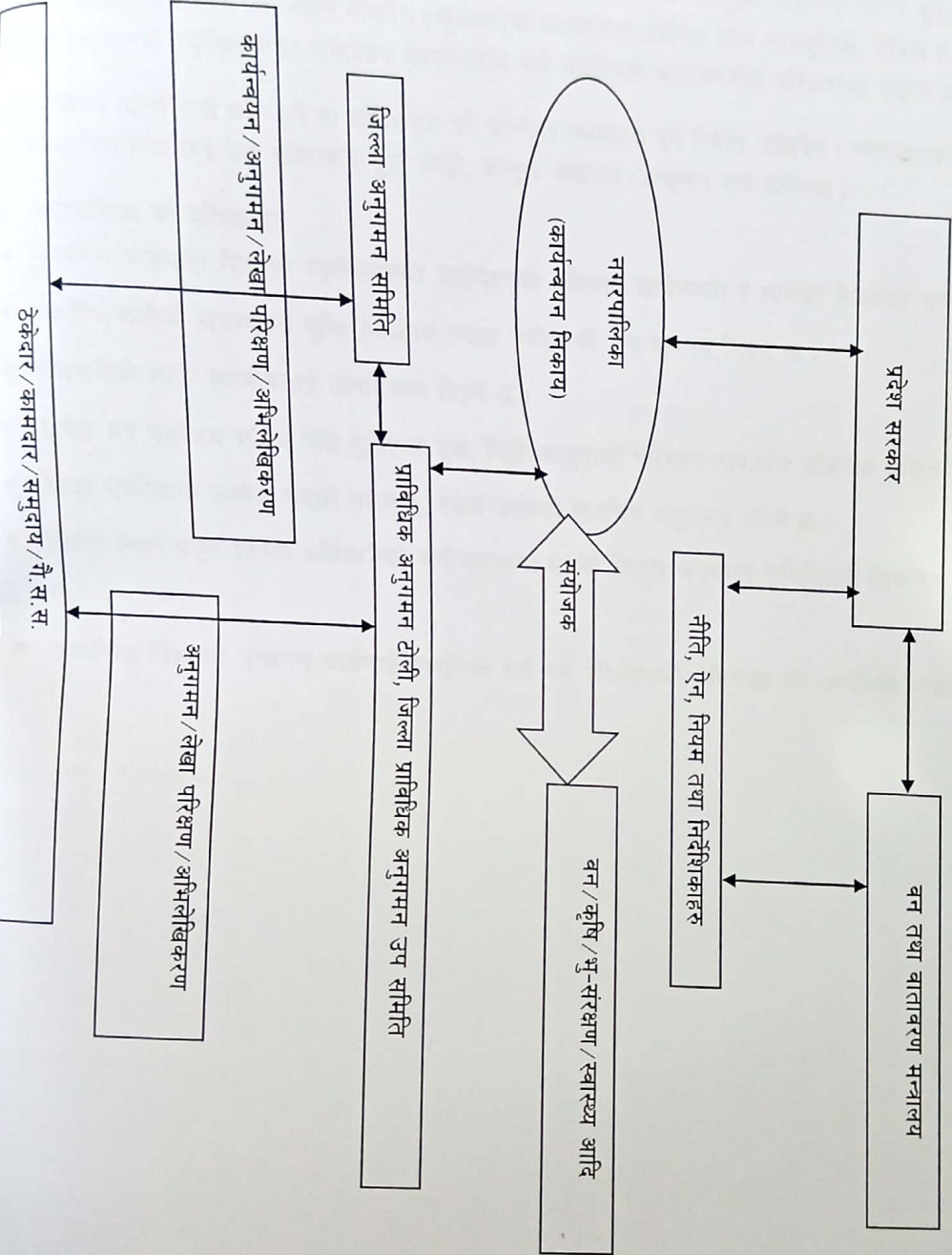
अनुगमन र न्युनिकरणको खर्चको प्रति वर्ष रु १५,९०,००० ।

१.१.५ बातावरणीय व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनका लागि जिम्मेवार निकायहरूको संगठनात्मक स्वरूप विशेषज्ञ अनुगमन टोलीहरू निम्न रहेका छन् ।

तालिका नं.१.३ विशेषज्ञ अनुगमन टोली

क्र.सं.	विशेषज्ञ
१	वातावरण इन्जिनियर
२	समाजशास्त्र
३	वनस्पतिशास्त्री
४	जियोलाजिस्ट

वातावरणीय ब्यवस्थापन योजना कार्यन्वयनका लागि जिम्मेवार निकायहरूको संगठनात्मक स्वरूप निम्न रूपले देखाईको छ ।

निष्कर्ष

गिटी, बालुवा संकलन/उत्खनन गर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'क' नदीको प्रस्तावित क्षेत्र कुनै विशेष संवेदनशिल क्षेत्रमा छैन। प्रस्ताव कार्यान्वयनको चरणमा दैनिक ३४० घनमिटर मात्र नदीजन्य वस्तुको संकलन गरिने हुँदा ठूलो क्षति हुने वा अपेक्षाकृत धेरै प्रतिकूल प्रभावहरु पर्ने स्थिति देखिदैन। मुख्यरूपमा सामाजिक-आर्थिक तथा सांस्कृतिक, जैविक र भौतिक वातावरणमा प्रतिकूल प्रभावहरुको न्युनीकरणका उपायहरु कार्यान्वयन गर्न प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षणको उद्देश्य हो।

यस कार्यन्वयन गरिदा ठूलो क्षति हुने वा अपेक्षाकृत धेरै प्रतिकूल प्रभावहरु पर्ने स्थिति, देखिदैन। त्यसकारणले अनुगमन कार्यलाई मेशरूपमा निरन्तरता दिई उक्त खोलाबाट ढुङ्गा, गिटी, बालुवा संकलन/उत्खनन् गर्न सकिन्छ।

नगरपालिका को प्रतिवद्धता

- अनुगमन योजनामा दिइएका न्युनीकरणका उपायहरुको अनिवार्य कार्यन्वयन र त्यसको नियमित अनुगमन गरिने छ।
- स्थानीय वासीको समस्याहरु बुझि नियमित रूपमा उनीहरुको राय सुभावा लिन छ।
- रोजगारीको लागि स्थानीयलाई प्राथमिकता दिइने छ।
- प्रत्येक वर्ष वर्षायाम सकिए पछि थुप्रिएको ढुङ्गा, गिटी, बालुवाको परिमाण नापजांच अभिलेख राखिने छ।
- ठेक्का संभौतामा उल्लेख भएको परीमाण, स्थान आदिको नियमित अनुगमन गरिने छ।
- जिल्ला स्थित प्रमुख जिल्ला अधिकारीको संयोजकत्वमा भएको जिल्ला अनुगमन समितिद्वारा नियमित अनुगमन गरिने छ।
- सम्बन्धित निकायले उत्खनन् कार्यलाई व्यवस्थित गर्न यस प्रतिवेदनको अधिमा रहि कार्यविधि बनाई लागु गर्न सक्नेछ।

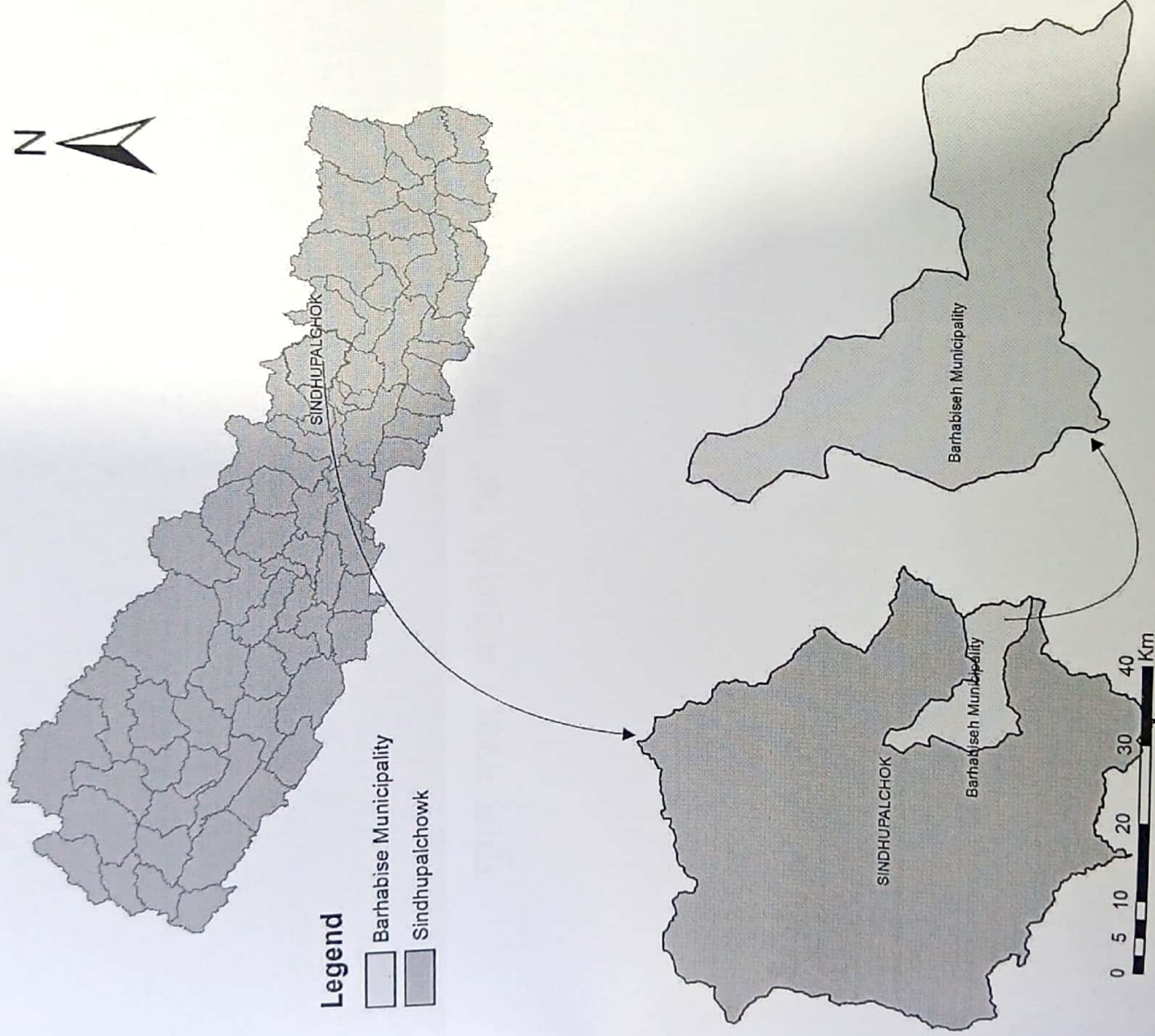
अनुसुची

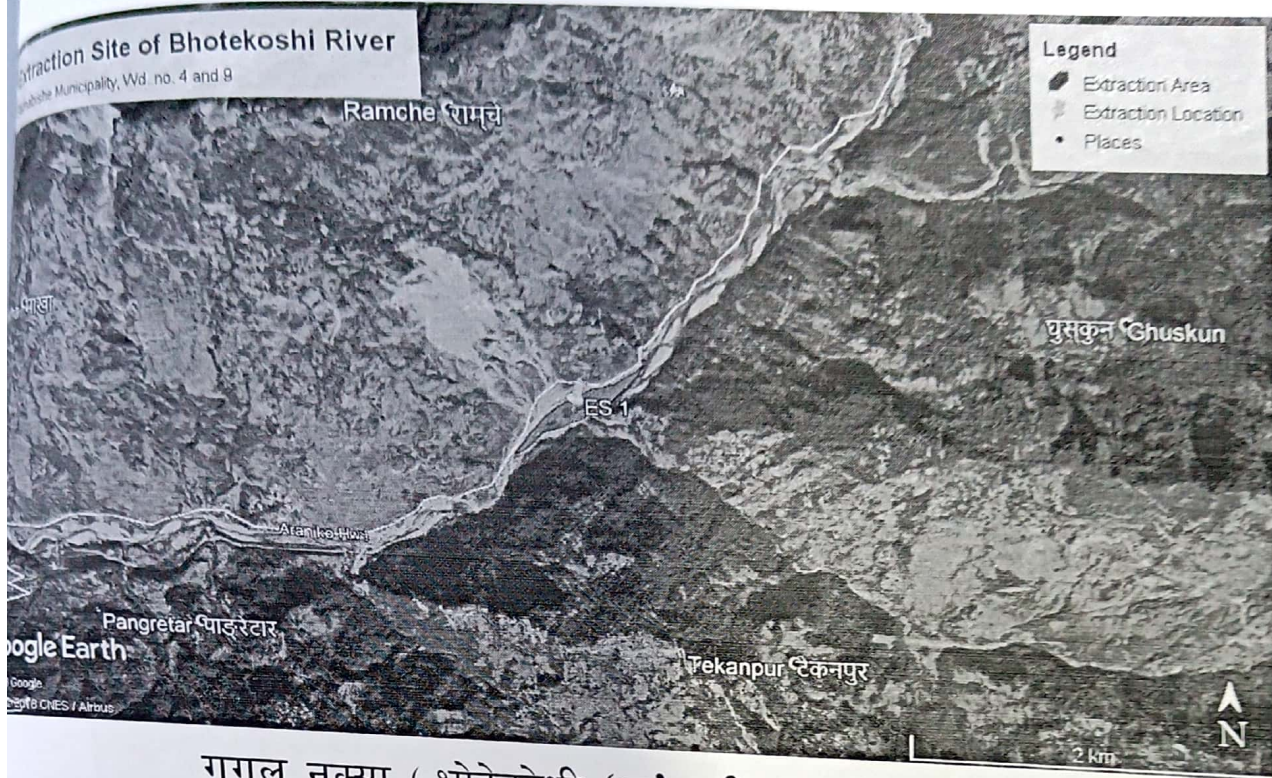
अनुसुची १

स्वीकृत कार्यसूचीको छायाँप्रती (Photocopy)

अनुसुची २
प्रस्तावित क्षेत्रका नक्साहरु

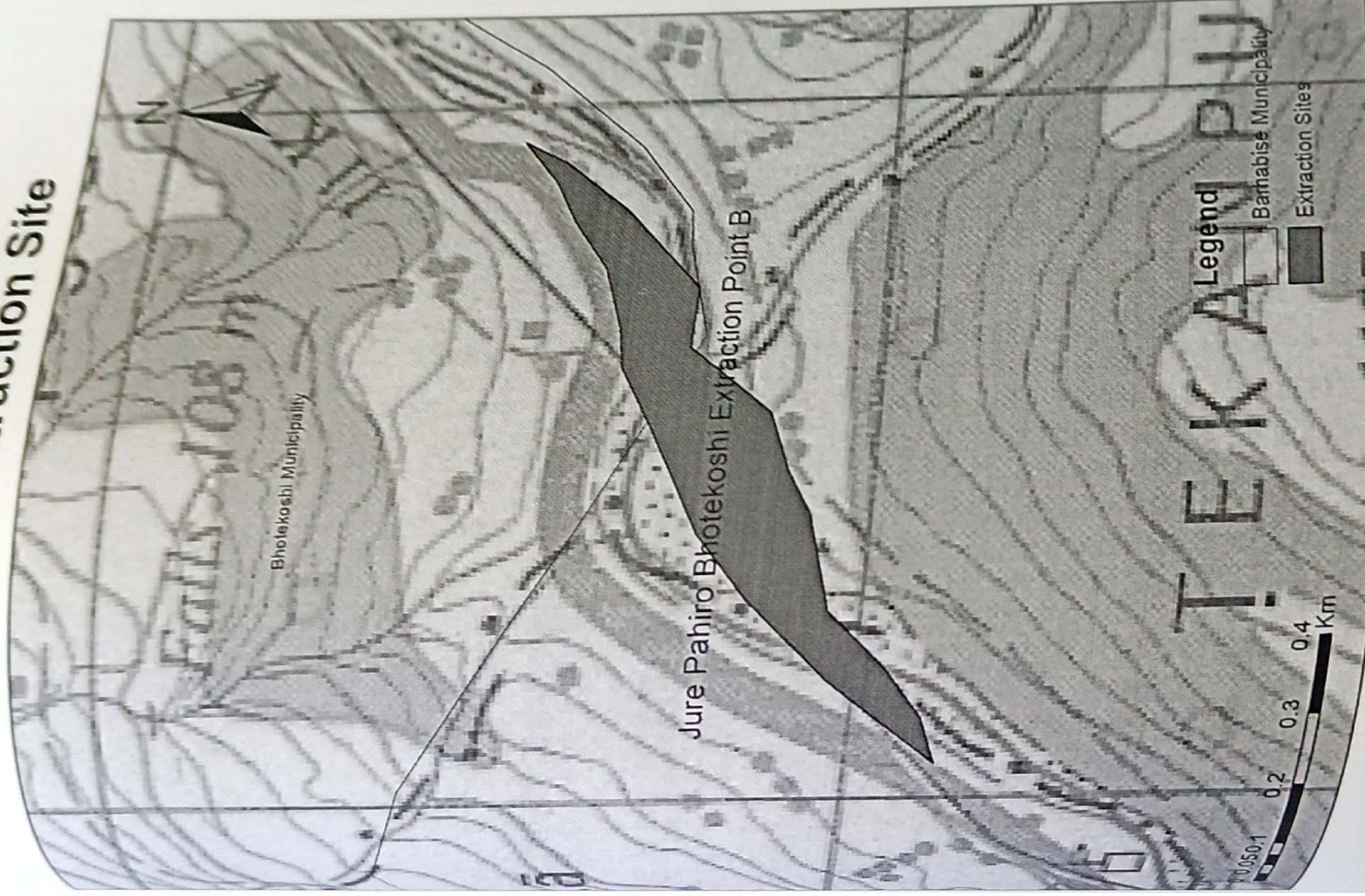
Location of Barhabise Municipality in Country Map

गुगल नक्सा (भोटेकोशी 'क' नदी प्रस्तावित क्षेत्र)

Location of Extraction Site

अनुसुची ३

सार्वजनिक सुचनाटाँस / सार्वजनिक
चनाटाँसको मुचुल्का तथा सिफारिस पत्र

बाह्रबिसे नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
सिन्धुपाल्चोक
३ नं. प्रदेश, नेपाल

प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (IEE) सम्बन्धी सार्वजनिक सूचना

प्रथम पटक प्रकाशित सूचना मिति: २०७५/०२/२७

सिन्धुपाल्चोक जिल्ला बाह्रबिसे नगरपालिका क्षेत्रमा पर्ने देहायको नदी क्षेत्रबाट दुडगा, गिट्टी, बालुवा रोडा आदि संकलन तथा उत्खनन गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्न प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (IEE) गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने सिलसिलामा वातावरण संरक्षण ऐन २०५३ र वातावरण नियमावली २०५४ (पछिल्लो संसोधन सहित) को नियम ३ को अनुसूची १ अनुसार प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (IEE) को अध्ययन गर्नुपर्ने भएकोले उक्त प्रस्ताव कार्यान्वयन हुन देहायका क्षेत्रमा प्रस्तावित कार्यबाट पर्ने सक्ने भौतिक, जैविक, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक एवं यिनका अवयवहरु र अन्तर्सम्बन्धमा पर्ने प्रभावहरुको सन्दर्भमा सम्बन्धित नगरपालिका तथा त्यस क्षेत्रका बस्ती, विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी र सरोकारवाला व्यक्ति एवं संघसंस्थाहरुलाई यो सूचना प्रकाशित भएको मितिबाट १५ दिन भित्र यहाँहरुको राय सुझाव र प्रतिक्रिया पठाई सहयोग गरिदिनुहुन यो सार्वजनिक सूचना प्रकाशित गरिएको छ ।

क्र.सं.	नदीको नाम	प्रभावित क्षेत्रहरु
१.	भांटेकोशी खण्ड क भांटेकोशी खण्ड ख	वडा नं. ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९

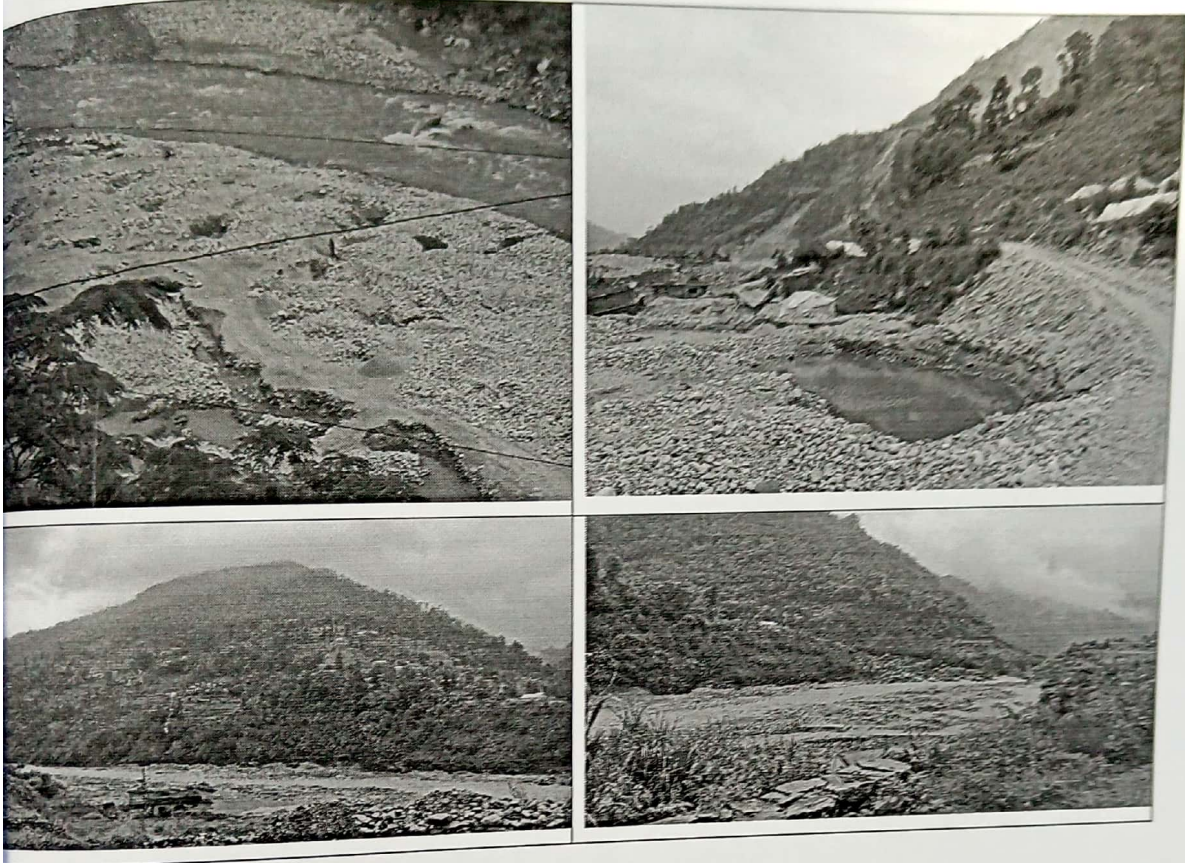
राय सुझाव पठाउने ठेगाना
बाह्रबिसे नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक

अभियान राष्ट्रिय दैनिक

IEE प्रतिपदन द्वारा निर्णयित भागी हलफलता सहभागी वडा नं. ४ का जनप्रतिनिधि / स्थायीपदन :

१. मिन बहादुर श्रेष्ठ -	वडा अध्यक्ष, वडा नं. ४	<u>मिन बहादुर श्रेष्ठ</u>
२. लखमान तामाङ	वडा नं. ४	<u>लखमान तामाङ</u>
३. सुर्य बहादुर तामाङ	"	<u>सुर्य बहादुर तामाङ</u>
४. समिक्षा खत्री	"	<u>समिक्षा खत्री</u>
५. विक्रम शर्मा	"	<u>विक्रम शर्मा</u>
६. नेत्र बहादुर गुरुङ	"	<u>नेत्र बहादुर गुरुङ</u>
७. कृष्ण तामाङ	"	<u>कृष्ण तामाङ</u>

अनुसुचि ४
प्रस्तावित क्षेत्र स्थित केही तस्विरहरु

तस्वीर : प्रस्तावित क्षेत्र स्थित केही तस्वीरहरु

सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको बाह्रबिसे नगरपालिका वडा नं ३, ४, ५, ६, ७, ८ र ९
मा पर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'ख' को विभिन्न बगर क्षेत्रबाट दिगो रुपमा
ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको संकलन/उत्खनन् कार्यका लागि गरिएको

प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षणको मस्यौदा प्रतिवेदन
Draft Initial Environmental Exmination (IEE) Report

पेश गर्ने निकाय:
जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक
३ नं प्रदेश, नेपाल

प्रस्तावक:
बाह्रबिसे नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बाह्रबिसे, सिन्धुपाल्चोक

असार, २०७५

विषयसूची	
कार्यकारी सारांश	
अध्याय एक.....	१
१ परिचय.....	१
१.१ प्रस्तावको नाम.....	१
१.२ प्रस्तावको नाम र ठेगाना.....	१
१.३ IEE प्रतिवेदन तयार पार्ने संस्था.....	१
१.४ प्रस्तावको पृष्ठभूमि.....	१
१.५ IEE को उद्देश्य.....	२
अध्याय दुई.....	३
२ प्रस्तावको सामान्य परिचय.....	३
२.१ प्रस्तावको प्रकार.....	३
२.२ प्रस्तावको प्रमुख विशेषताहरु.....	३
२.३ प्रस्तावको विवरण.....	४
२.४ प्रस्ताव क्षेत्रमा ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको दिगो उत्खनन/संकलन.....	५
अध्याय तीन.....	१०
३ अध्ययन विधि.....	१०
३.१ प्रकाशित/उपलब्ध जानकारी र तथ्याङ्कको पुनरावलोकन एवं संश्लेषण.....	१०
३.२ फिल्ड सर्भे एवं प्रस्ताव क्षेत्र अवलोकन.....	१०
३.३ सार्वजनिक सूचना, सार्वजनिक सुनुवाई एवं सिफारिस पत्रहरु.....	१०
३.४ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रभावहरुको पहिचान/अनुमान/मुल्याङ्कन, प्रभाव न्युनिकरण विधिहरुको पहिचान सुझाव एवं प्रतिवेदन तयारी.....	१०
अध्याय चार.....	१२
४ विधान, नीति, कानुनी व्यवस्था निर्देशिका, मापदण्ड एवं सम्मेलनहरुको पुनरावलोकन.....	१२
४.१ वातावरण सम्बन्धित नीति.....	१२
४.२ वनक्षेत्रको नीति २०४६.....	१२
४.३ सान्दर्भिक ऐन तथा नियमहरु.....	१३
४.४ निर्देशिका तथा दिग्दर्शनहरु.....	१४
४.५ ढुङ्गा, गिट्टी बालुवा तथा मिस्कट संकलन सम्बन्धमा सर्वोच्चको निर्णय.....	१५
अध्याय पाँच.....	२१
५ वस्तुगत वातावरणीय अवस्थाको बयान.....	२१

५.१ भौतिक वातावरण.....	२२
५.२ जैविक वातावरण.....	२३
५.३ सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरण.....	२३
अध्याय छ.....	२६
६ प्रस्तावक कार्यान्वयनका विकल्पहरु.....	२६
६.१ प्रस्तावक कार्यान्वयन नगर्ने.....	२६
६.२ प्रस्तावकका विकल्पहरु.....	२६
अध्याय सात.....	२८
७ प्रभाव पहिचान, अनुमान एवं मुल्याङ्कन.....	२८
७.१ अनुकूल प्रभाव.....	२८
७.२ प्रतिकूल प्रभाव.....	२८
अध्याय आठ.....	३७
८ प्रभाव बढोत्तीकरण एवं न्युनिकरण गर्ने उपायहरु.....	३७
८.१ प्रभाव न्युनीकरणका उपायहरु.....	३७
अध्याय नौ.....	४४
९ वातावरणीय व्यवस्थापन योजना.....	४४
९.१ वातावरणीय व्यवस्थापनका लागि जिम्मेवार निकायहरु.....	४४
अध्याय दश.....	५१
१० निष्कर्ष.....	५१
अनुसुची	
अनुसुची १ : स्वीकृत कार्यसूचीको छायाँप्रती	
अनुसुची २ : प्रस्तावित क्षेत्रका नक्शाहरु	
अनुसुची ३ : सार्वजनिक सुचनाटाँस/सार्वजनिक सुनुवाइको मुचुल्का तथा सिफारिस पत्र	
अनुसुची ४ : संकलन क्षेत्रका सन्दर्भ तस्वीरहरु	

कार्यकारी सारांश

परिचय

यस प्रारम्भिक वातावरण परिक्षण (IEE) प्रतिवेदनले नेपालको सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको बाह्रबिसे नगरपालिका क्षेत्रमा पर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'ख' को विभिन्न वगर क्षेत्रबाट दिगो रूपमा ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको संकलन/उत्खनन् गर्दा पर्न जाने प्रभावहरुको मूल्यांकन गर्दछ। यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य नै नदी नियन्त्रण गर्नका लागि नदीले थुपारेको ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा निकाल्दा स्थानिय वातावरणमा पर्न जाने प्रभावहरुको पहिचान गर्नु हो। यस कार्य गर्दा स्थानीय वातावरणमा केही सकारात्मक तथा केही नकारात्मक प्रभावहरु पर्न जाने छन्। यस अध्ययन प्रतिवेदनले सकारात्मक प्रभावहरुलाई प्रोत्साहित गर्ने तथा नकारात्मक प्रभावहरुलाई न्यूनिकरण गर्न उचित परामर्श दिएको छ।

नेपाल सरकारको विद्यमान वातावरण संरक्षण ऐन २०५३ तथा वातावरण संरक्षण नियमावली, २०५४ अनुसार कुनै पनि नदीबाट ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा निकाली निकासी गर्नु पूर्व उक्त प्रस्तावको प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण (IEE) अथवा वातावरण प्रभाव मूल्यांकन (EIA) गर्नु पर्ने हुन्छ। यस प्रस्तावमा दैनिक ६४.३७ घनमिटर मात्र नदीले थुपारेको ढुङ्गा, गिट्टी र बालुवा निकालीने जुन दैनिक २५० घनमिटर भन्दा कम भएको हुँदा र नदी क्षेत्र संरक्षित राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा तिनका मध्यवर्ती क्षेत्र तथा उच्च हिमाली क्षेत्रमा नपर्ने हुँदा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण (IEE) गरिएको छ।

विद्यमान वातावरणीय अवस्था

भौतिक वातावरण

प्रस्तावित क्षेत्र सिन्धुपाल्चोक जिल्ला प्रदेश नं ३ मा पर्दछ। ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा संकलन तथा उत्खनन गरिने भोटेकोशी नदी बाह्रमासे नदीमा पर्दछ। भोटेकोशी नदी तिब्बतमा उत्पत्ति भएर नेपाल प्रवेश गर्ने नदी हो। यो नदी सप्तकोशी नदीको सहायक नदी पनि हो। पहाडी खोंच हुँदै बग्ने यो नदीको तेज बहावका कारण यो नदी विद्युत उत्पादन तथा राफिटङका लागि अत्यन्तै प्रशिद्ध छ। भोटेकोशी नदीको खण्ड 'ख' प्रस्तावित क्षेत्रको सरदर उंचाइ भने समुद्री सतह देखि ८६७ देखि १००२ मि. रहेको छ। ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा संकलन गरिने क्षेत्रहरु पहाडी क्षेत्रहरुमा पर्दछन्। प्रस्तावित संकलन क्षेत्रहरुका नजिकका क्षेत्रहरुमा पहिरो जाने, बाढीले कटान गर्ने जस्ता जोखिमयुक्त स्थानहरु रहेका छन् भने अधिकतम भु-उपयोग पर्ति जग्गा र बुट्ट्यान क्षेत्र रहेका छन्।

जैविक वातावरण

ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा संकलन क्षेत्र कुनै संरक्षित क्षेत्र, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा जैविक महत्वको संवेदनशील क्षेत्र भित्र पर्दैन। प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष प्रभाव क्षेत्रमा चिलाउने, सिसौ, सिमल, लगायत वनस्पतिहरु पाइन्छन्। फ्याउरो, बादर, सर्प, भ्यागुता, गगटो, काग, परेवा लगायतका जीव यस क्षेत्रमा पाइन्छन्। यस क्षेत्रमा कुनै दुर्लभ वनस्पति तथा दुर्लभ जीवजन्तु नभएको हुँदा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्यले यी जन्तुहरु संकटमा पर्ने छैन।

सामाजिक तथा धार्मिक वातावरण

साविकका घोरथलीको वार्ड नं. १ देखि ४, कर्थली, बाह्रबिसे, गाती, घुम्थाङ, मानेश्वरा र राम्चे गा.वि.स. गा.वि.स. हालको बाह्रबिसे नगरपालिका बनेको हो । राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसार साविकका गा.वि.स.को कुल जनसंख्या २५,५३५ रहेको छ जसमा पुरुष संख्या १२,९०४ र महिला संख्या १३,६३१ रहेको पाइन्छ । यस नगरपालिकाको घर परिवार संख्या ६२२५ रहेको छ जसमा औषत परिवार ४.१० रहेको पाइन्छ । अधिकांश मानिसहरु कृषि पेशामा आश्रित छन् । जिविकोपार्जनको लागि यस क्षेत्रका मानिसहरुले व्यापार, व्यवसाय, सरकारी सेवा, तथा वैदेशिक राजगारका अवसरलाई पनि अवलम्बन गरेको पाइन्छ । मुख्य बजार क्षेत्रमा व्यवसायमा लागेका व्यवसायीहरु पसल, होटल र घरेलु व्यापार आदिमा लागेको पाइन्छ । बाह्रबिसे न.पा. वासीहरुले खाना पकाउन मुख्य रूपमा दाउराको प्रयोग गरेका छन् भने केही घरहरुमा एलपी ग्यास, मट्टीतेल, विजुली र वायोग्यास प्रयोग भएको पाइन्छ । यस क्षेत्रका वासीहरुले खानेपानीको लागि मुख्यस्रोतको रूपमा धारा तथा पाइप रहेको छ । त्यसैगरी मुलधाराको पानी पनि प्रयोग हुने गरेको पाइयो । उच्च प्रभाव क्षेत्रमा कुनै पनि धार्मिक, सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थलहरु पर्दैन ।

वातावरणीय प्रभावहरु

सकारात्मक प्रभाव

मुख्यतः प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा नदीले थुपारेको ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा जस्ता नदीजन्य पदार्थले नदीको सतह बढाउने, नदीले धार फेर्ने र दैविक प्रकोप निम्त्याउने जस्ता विपत्तिहरुको रोकथाम हुन्छ । यसको अलावा प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट नगरपालिकाको करको दायरा बढेर राजश्व स्रोतमा वृद्धि हुन गई स्थानीयस्तरमा सेवा प्रवाह गर्न सहज हुनेछ । आयोजना कार्यान्वयनले स्थानीयबासीलाई रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्छ । प्रस्ताव कार्यान्वयन हुंदा स्थानिय श्रमशक्ति खपत हुनेछ । यसबाट स्थानीयबासीले आफ्नो दैनिक आवश्यकताका वस्तुहरुको परिपूर्ति गरी आफ्नो जिवनस्तरमा परिवर्तन ल्याउने छन् ।

नकारात्मक प्रभाव

ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन गर्दा तोकिएको परीमाण भन्दा बढी र अव्यवस्थित ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन गर्नाले नदीले आफ्नो प्राकृतिक वहाव परिवर्तन गरी नदी किनार कटान र बाढी निम्त्याउन सक्नेछ । साथै, पुल नजिकै जथाभावी ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्य गरेमा पुल भाँसिन सक्दछ । नदीजन्य पदार्थ ओसार प्रसार गर्दा बाटो विग्रनुका साथै धुलो धुवाँको कारणले स्थास्थ्यमा प्रतिकूल असर पर्न सक्छ । यस बाहेक प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा अन्य कुनै नकारात्मक प्रभाव पर्नेछैनन् ।

प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरु

ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्यमा संलग्न कामदारबाट स्थानीय वन तथा वातावरणमा हुन सक्ने नकारात्मक क्रियाकलापहरुको न्यूनीकरणको लागि संकलन कार्य दिउँसोमा मात्र संचालन गर्न अनुमति दिइनेछ । बर्खाको समयमा नदीबाट संकलन गर्न दिइने छैन ।

ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्य गर्दा धुलो उत्सर्जन हुन्छ । त्यसैगरी ढुवानी साधनहरुको आवागमनले पनि पर्याप्त धुलो उत्सर्जन हुन्छ । यसको न्यूनीकरणको लागि ढुवानी साधनमा सामग्री लोड गरिसकेपछि त्रिपालले ढाक्ने व्यवस्था मिलाईने छ ।

ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवाको संकलन/उत्खनन गर्दा कामदारहरूलाई चोटपटक लाग्न सक्छ। धुलोको कारणले स्वास-प्रस्वास र आँखाका रोगहरू लाग्न सक्छन्। ढुवानी साधनहरूको आवत जावतले आकस्मिक दुर्घटनाको सम्भावना पनि त्यतिकै रहन्छ। यस्ता प्रकृतिका प्रतिकूल असर न्यूनीकरण गर्न कामदारहरूलाई स्वास्थ्य तथा सुरक्षाका आधारभूत ज्ञान र औषधि उपचारको लागि प्रार्थमिक उपचारका सामग्रीहरू जस्तै बेटाडिन, व्याण्डेज प्याड, टेप आदि उपलब्ध गराइने छ।

प्रभाव न्यूनीकरणका लागि गरिने कृयाकलाप र बजेट

वातावरणीय प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्नका लागि अवलम्बन गरिएका कृयाकलापको कार्यान्वयन पक्ष महत्वपूर्ण हुनेछ। वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण सम्बन्धि अनुगमन गरिने कृयाकलाप, नदी किनार कटान, पहुचमार्ग मर्मत तथा निर्माण र बाढी एवं अन्य जल उत्पन्न प्रकोपको न्यूनीकरणका लागि जम्मा रु. ४,४०,००० अनुमानित गरिएको छ।

वातावरणीय व्यवस्थापन योजना

प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा यसबाट हुन सक्ने सकारात्मक प्रभावलाई अधिकतम गर्न तथा नकारात्मक प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न त्यस्ता उपायहरूको पहिचान गरी तिनीहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि आवश्यक मानविय श्रोत र बजेट समेतको व्यवस्था गर्न सिफारीस गरिएको छ। यसका लागी सम्बन्धित निकायले अनुगमन व्यवस्थापन योजना बनाई आधार-रेखा, नियमपालन, प्रभाव अनुगमन प्रक्रियालाई सशक्त गरिए मात्र उत्खनन कार्य दिगो र वातावरणमैत्री हुन सक्नेछ।

निश्कर्ष

प्रस्ताव कार्यान्वयनको चरणमा दैनिक ६४.३७ घनमिटर मात्र नदीजन्य वस्तुको संकलन गरिने हुँदा ठूलो क्षति हुने वा अपेक्षाकृत धेरै प्रतिकूल प्रभावहरू पर्ने स्थिति देखिदैन। प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरूलाई कार्यान्वयन गरी नियमितरूपमा अनुगमन गर्दा वातावरण मैत्री प्रस्ताव कार्यान्वयन हुनेछ।

विकल्पहरूको विश्लेषणमा यो प्रस्तावमा सुभाईएका न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गर्दै न्यूनीकरणका कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन गरी ती उपायहरूको अनुगमनको सुनिश्चितता गरी उपरोक्त अनुसारका ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा जस्ता श्रोत संकलन तथा बिक्री वितरण गर्न जिल्लाको योजना कार्यान्वयन गर्न, यो प्रस्ताव कार्यान्वयनका लागि सिफारिस गर्न सकिने स्पष्ट रूपमा देखिएकोले स्विकृतिका लागि प्रस्ताव गरिएको छ। साथै प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण मात्र गरे पुग्ने र वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्न आवश्यक नरहेको देखिएको छ।

अध्याय एक

१ परिचय

१.१ प्रस्तावको नाम

सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको बाह्रबिसे नगरपालिका क्षेत्रमा पर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'ख' को विभिन्न वगर क्षेत्रबाट दिगो रुपमा ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको संकलन/उत्खनन पूर्व प्रारम्भिक वातावरण परिक्षण गर्नु हो। भोटेकोशी नदीको खण्ड 'ख' भनेको भोटेकोशी गाउँपालिका र बाह्रबिसे न.पा को सिमाना सखुवा मितेरी पुल आसपास देखि बाह्रबिसे पक्की पुल सम्म वडा नं. ४, ३, ५ र ६ साथै बाह्रबिसे न.पा र भोटेकोशी गाउँपालिकाको सिमाना चिपिङ खोला र भोटेकोशी नदीको संगम स्थल चिपिङ दोभान देखि बाह्रबिसे पक्की पुल सम्म वडा नं. ७, ८ र ९ सम्मलाई लिइएको छ।

१.२ प्रस्तावको नाम र ठेगाना

श्री बाह्रबिसे नगरपालिका कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक

फोन नं: ०११ ४८९००३

Email: barhabisemun@gmail.com

Website: www.bahrabisemun.gov.np

१.३ IEE प्रतिवेदन तयार पार्ने संस्था

पुष्पोम इन्जिनियरिङ कन्सलटेन्स प्रा.लि काठमाडौं

फोन नं.- ०११ ४४८५४००

अध्ययन टोली

वातावरणविद्	:	डा. विकास अधिकारी
वातावरण इन्जिनियर	:	निर्मल बाबु अर्याल
भू-गर्भविद्	:	विशाल शर्मा
समाजशास्त्री	:	किशोर भट्टराई
जिवशास्त्री	:	तिलक थापा

१.४ प्रस्तावको पृष्ठभूमि

सिन्धुपाल्चोक जिल्ला भएर बग्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'ख' नदी वगर क्षेत्रमा विभिन्न किसिमका निर्माण सामग्री जस्तै ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाहरु उपलब्ध हुदै आइरहेका छन्। यी निर्माण सामग्रीहरुको दिगो एवं वातावरणमैत्री संकलन तथा प्रयोगले स्थानीय ढुवानीकर्ता, संकलनकर्ता तथा निर्माण क्षेत्रमा काम गर्ने ज्यामी मजदूरहरुको जीवन स्तरमा बृद्धि हुनुको साथै घर तथा वाटो निर्माणको सामग्रीको (ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको) उपलब्धतामा बृद्धि हुनेछ।

वर्षाको समयमा सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको यस बाह्रबिसे नगरपालिका भएर बग्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'ख' नदीले ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा तथा नदीजन्य पदार्थ थुपार्ने गर्दछ। यी सामग्री नदीको बगरमा थुपारिँदा नदीको बहाव फेरिन जाने तथा प्रकोप निम्तने सम्भावना हुन्छ। साथसाथै यी थुपारिएका सामग्री निर्माण कार्यमा ज्यादै उपयोगी हुन्छन्। जनसंख्या वृद्धि र शहरीकरण र सडक निर्माणको गतिलाई हेर्दा सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा निर्माण सामग्रीको माग बढि रहेको छ। सम्बन्धित निकायले यी सामग्रीको दिगो एवं वातावरणमैत्री संकलन/उत्खनन गर्ने योजना बनाएको छ जसले गर्दा स्थानीय रुपमै निर्माण सामग्री उपलब्ध हुनेछ साथै प्रकोप न्युनिकरण पनि हुनेछ। यसबाट सम्बन्धित निकायलाई राजश्व संकलन गर्नमा सघाउ पुग्ने र जिल्लाको आय श्रोतमा बृद्धि हुने देखिन्छ। वातावरण संरक्षण ऐन २०५३ र नियमावली २०५४ अनुसार, प्रति दिन २५० घन मि. (संसोधन २०७३) सम्म ढुङ्गा, गिट्टी, तथा बालुवा

निकालने अवस्थामा खोला तथा नदीहरुलाई प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण गरिनु पर्ने भएकोले यो कार्य अगाडी बढाइएको छ ।

१.५ IEE को उद्देश्य

सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको भोटेकोशी नदीको वगरक्षेत्रबाट ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको संकलन/उत्खनन् गर्दा स्थानीय जैविक, भौतिक, रासायनिक तथा सामाजिक-सांस्कृतिक वातावरणमा पर्ने असरहरुबारे लेखाजोखा गरी दिगो रूपमा जिल्ला भित्रको उक्त नदीको वगरक्षेत्रहरुबाट ढुङ्गा, गिट्टी, तथा बालुवा संकलनमा टेवा पुर्याउन प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण (IEE) को प्रमुख उद्देश्य रहेको छ । अन्य विशिष्ट उद्देश्यहरु निम्नानुसार रहेका छन् :

- प्रस्ताव क्षेत्र एवं प्रभावित क्षेत्रको भौतिक, जैविक, सामाजिक/आर्थिक तथा सामाजिक वातावरणको लिखत तयार पार्ने ।
- प्रस्ताव क्षेत्र वरिपरि वसोबास गर्ने बासिन्दाहरुको राय सुझाव समेत संकलन गरि परियोजनालाई वातावरण मैत्री बनाउने ।
- प्रस्ताव कार्यान्वयनका कारणले वातावरणमा देखिन सक्ने सम्पूर्ण सकारात्मक तथा नकारात्मक असरहरु पहिल्याउने ।
- प्रस्तावको प्रभावहरु पहिचान, समीक्षा एवं वर्गीकरण गर्ने ।
- दिगो संकलन विधि कार्यान्वयनका लागि सिफारिस गर्ने ।
- प्रतिकूल प्रभावलाई न्युनिकरण गर्ने र अनुकूल प्रभावलाई अधिकतम गर्ने उपायहरु अवलम्बन गर्न सुझाव दिने ।
- प्रस्तावित क्षेत्रको प्रस्ताव कार्यान्वयनका लागि अनुगमन विधि तय गर्ने ।
- वातावरणिय व्यवस्थापन योजना स्पष्ट पार्ने ।
- प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने सक्ने प्रभावका सम्बन्धमा जानकारी गराई उचित निर्णय लिन निर्णयकर्तालाई सघाउ पुर्‍याउने ।

अध्याय दुई

२ प्रस्तावको सामान्य परिचय

२.१ प्रस्तावको प्रकार

यो प्रस्ताव सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको बाह्रबिसे नगरपालिका क्षेत्रमा पर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'ख' को विभिन्न बगर क्षेत्रबाट गरिने ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको दिगो एवं वातावरणमैत्री संकलन तथा उत्खनन कार्यका लागि गरिएको हो ।

२.२ प्रस्तावको प्रमुख विशेषताहरू

तालिका न.२.१ : प्रस्तावको प्रमुख विशेषताहरू

१.	प्रस्तावको नाम: सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको बाह्रबिसे नगरपालिका वडा नं ३, ४, ५, ६, ७, ८ र ९ मा पर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'ख' को विभिन्न बगर क्षेत्रबाट दिगो र वातावरण मैत्री रूपले ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा (नदीजन्य पदार्थ) उत्खनन तथा संकलन गर्ने कार्यको प्रारम्भिक वातावरण परिक्षण अध्ययन ।	
२.	प्रस्तावको अवस्थिति:	
	प्रदेश नं:	३
	जिल्ला :	सिन्धुपाल्चोक
	नगरपालिका/गाउँपालिका	बाह्रबिसे नगरपालिका
३.	भौगोलिक/हावापानी प्रकृति एवं विवरण :	
	नदीको नाम र प्रकार:	भोटेकोशी नदी (बाह्रमासे नदी)
	भूवनोट: Terrain	पहाड
	माटो Soil	खुकुलो उर्बरा
	उचाई (समुद्र सतह माथिको)	८६७ देखि १००२ मि. सम्म
	हावापानी Climate	उच्च-उष्ण (Upper-Tropical)
४.	संकलन/उत्खनन कार्य, स्थल र प्रकृया:	
	संकलन/उत्खनन क्षेत्र	भोटेकोशी गाउँपालिका र बाह्रबिसे न.पा को सिमाना सखुवा मितेरी पुल आसपास देखि बाह्रबिसे पक्की पुल सम्म वडा नं. ४, ३, ५ र ६ साथै बाह्रबिसे न.पा र भोटेकोशी गाउँपालिकाको सिमाना चिपिड खोला र भोटेकोशी नदीको संगम स्थल चिपिड दोभान देखि बाह्रबिसे पक्की पुल सम्म वडा नं. ७, ८ र ९ सम्म ।
	आक्षंश	२७. ४७' देखि २७. ४८' उत्तरी आक्षंश
	देशान्तर	८५. ५३' देखि ८५. ५८' पुर्वी देशान्तर
	संकलन/उत्खनन विधि	हाते औजर प्रयोग गरि उत्खनन गरिने छ

संकलन/उत्खनन् कार्यमा प्रयोग हुने सामाग्री वा मेशीनरी	संकलन/उत्खनन् कार्यमा डोजर, स्वयाभेटर, लोडर जस्ता मेशिन उपकरणहरु प्रयोग गर्न नपाउने र संकलन/उत्खनन् कार्यका लागि हाते औजार जस्तै खन्ती, बेल्ला, आदि प्रयोग गरेर गरिने छ र ढुवानी को लागि ट्रक तथा ट्र्याक्टरको प्रयोग गरिने छ ।
दैनिक/वार्षिक संकलन/उत्खननको परिमाण	दैनिक ६४.३७ घ.मि. , वार्षिक १७,३७० घ.मि.
संकलन /उत्खनन् गरीने अवधि	असोज १ गते देखि जेठ मसान्त सम्म (असार, श्रावण र भाद्रमा संकलन गर्नु पर्ने भएमा सम्बन्धित निकायको स्वीकृत लिएर मात्र संकलन तथा उत्खनन् गर्ने)
संकलन/उत्खनन गरिने सामाग्रीहरु :	ढुङ्गा, गिट्टी, र बालुवा
प्रस्तावत अर्न्तगतका कार्यहरु :	संकलन, उत्खनन तथा ढुवानी र प्रभाव न्युनिकरणहरुको कार्यान्वयन
प्रभावित गाँउपालिका / नगरपालिका	बाह्रबिसे नगरपालिका
५. IEE प्रतिवेदनको वैधानिकता :	IEE प्रतिवेदन स्वीकृत भएको २ वर्ष सम्म

२.३ प्रस्तावको विवरण

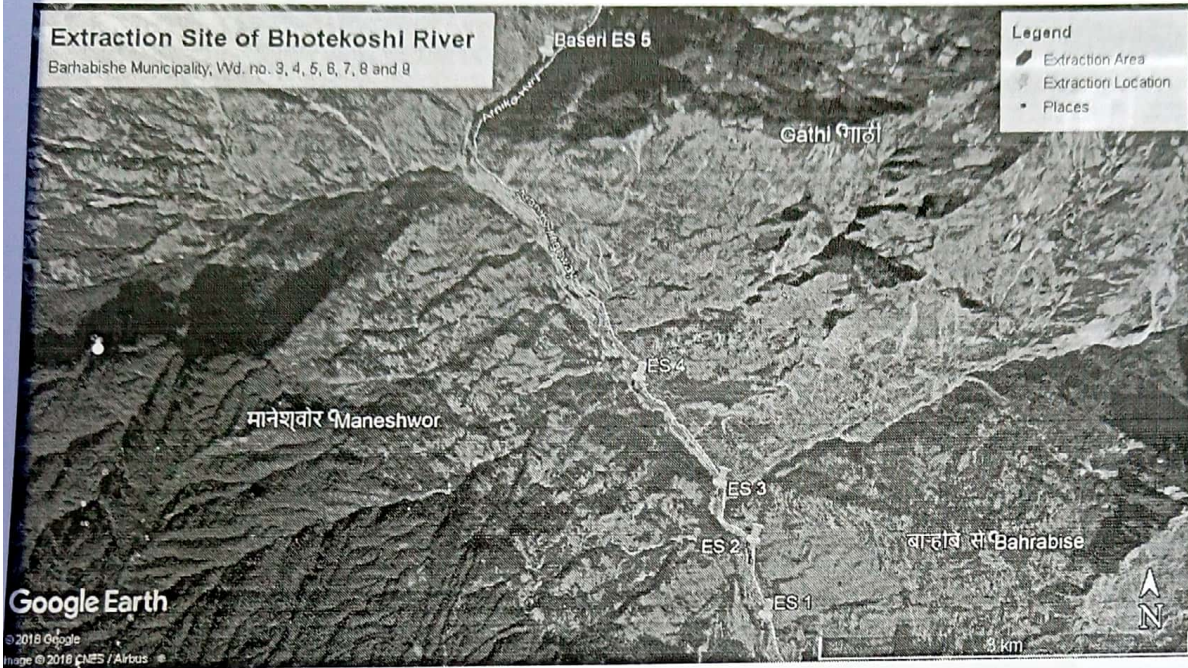
२.३.१ प्रस्तावको उद्देश्य

ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा जस्ता प्राकृतिक श्रोतहरुको संकलन/उत्खनन् कार्यका निम्न उद्देश्यहरु रहेका छन् ।

- पानीको कारणले हुने प्रकोपहरु जस्तै बाढी, भु-क्षय तथा नदी किनार कटान आदि न्युन गर्ने ।
- ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको संकलन तथा उत्खनन् कार्यलाई दिगो एवं वातावरण मैत्री बनाउने ।
- रोजगारीका अवसरहरुको श्रृजना गरि राष्ट्रिय आय वृद्धि गर्न सघाउ पुर्याउने ।
- स्थानीयश्रोतको सदुपयोग गर्ने ।
- स्थानीयश्रोत संकलन र सदुपयोगको बैधानिक पद्धति कायम गर्ने ।
- स्थानिय बासीहरुलाई रोजगारमा बढि प्राथमिकता दिने ।
- प्रभावित क्षेत्रमा आएको आय आर्जनबाट बिकास निर्माणका कार्यहरुलाई बढि प्राथमिकता दिने ।

२.३.२ प्रस्ताव क्षेत्रको अवस्थिति

प्रस्ताव क्षेत्र सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको बाह्रबिसे नगरपालिका क्षेत्रमा पर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'ख' को वगरक्षेत्रमा पर्दछ । प्रस्ताव क्षेत्रको आक्षंश, देशान्तर, संकलन/उत्खनन स्थल, उक्त स्थालमा जाने नजिकको पहुचमार्ग उल्लेख गरिएको छ साथै संकलन/उत्खनन क्षेत्रलाई Location Map/Google नक्शामा देखाईएको छ ।

तस्विरः गुगल नक्सा (भोटेकोशी नदीको खण्ड ख नदी उत्खनन् क्षेत्र)

Location of Extraction Site

तस्विरः टोपो नक्सा (भोटेकोशी नदीको खण्ड ख नदी उत्खनन् क्षेत्र)

२.३.३ प्रस्तावित क्षेत्रमा यातायातको पहुच

ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा संकलन/उत्खनन गर्ने प्रस्तावित क्षेत्रहरु भोटेकोशी नदीको खण्ड 'ख' अरनिको राजमार्गबाट नजिकै पर्दछन् । ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा संकलन/उत्खनन गर्नकालागि पहुचमार्ग निर्माण गरिएको छ । उक्त संकलन/उत्खनन स्थलमा जान पहुचमार्ग कच्ची बाटो रहेको छ । यस बाटोमा ढुवानीका साधन जस्तै ट्र्याक्टरहरु राम्ररी चलन सक्दछन् ।

२.३.४ प्रस्तावको क्षेत्र निर्धारण

सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको बाह्रबिसे नगरपालिका क्षेत्रमा पर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'ख' नदीको विभिन्न बगरबाट ढुंगा गिट्टी, बालुवा उत्खनन/संकलन क्षेत्र रहेको छ । यस बाट वार्षिक १७,३८० घ.मि. उत्खनन र ढुवानी गर्न सिफारीस गरिन्छ ।

उच्च प्रभाव क्षेत्र

यो क्षेत्रमा ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा संकलन तथा उत्खनन गरिने स्थल पर्दछ । संकलन तथा उत्खनन गरिने स्थलबाट ५० देखि १५० मी. सम्म पर्ने वरपरका क्षेत्र तथा सडकलाई उच्च प्रभाव क्षेत्रमा राखिएको छ ।

न्यून प्रभाव क्षेत्र

सामाजिक तथा आर्थिक दृष्टिकोणबाट न्यून प्रभाव क्षेत्रको निर्धारण गरिएको छ । प्रस्तावित क्षेत्रको वरपरका २ कि. मि. वा ०.५ घण्टाको हिड्ने दूरी (बसोबासको आधारमा निर्धारण गरिने) सम्म सामाजिक तथा आर्थिक विवरण संकलन तथा विश्लेषण गरिएको छ ।

२.३.५ संकलन/उत्खनन र ढुवानी (कार्य र विधि)

प्रस्तावित नदी तथा खोलाबाट दिगो रुपमा ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको संकलन/उत्खनन गर्दा मुख्यतया निम्न तरिकाहरु अवलम्बन गरिने छ :

- निर्दीष्ट क्षेत्रबाट ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको संकलन/उत्खनन कार्य स्थानिय जनशक्तिबाट हात र हाते औजारहरु जस्तै साबेल, हथौडा, कोदालो, गैति, आदिबाट गरिने, ठुला ठुला मेशिनरी औजार, डोजर, ब्याकहो आदि प्रयोग निषेध गर्ने ।
- नदीजन्य पदार्थ संकलन/उत्खनन कार्यमा संलग्न जनशक्तिलाई समाज तथा वातावरणमा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभाव बारे सचेत गराईने ।
- यस प्रतिवेदनले तोकिएको स्थानबाट मात्र ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा र मिस्कटको संकलन/उत्खनन गर्ने तोकिएको दैनिक परिमाण भन्दा बढी उत्खनन नगर्ने ।
- ढुवानीको हकमा ट्र्याक्टर, टिपरहरु प्रयोग गर्ने ।
- वातावरणीय हिसाबले संवेदनशील क्षेत्रहरु जस्तै कल्भर्ट, कुलो, खानेपानीको मुहान तथा कुवा र पहिरो क्षेत्र आदि भएको स्थान वरिपरिबाट श्रोत बस्तु संकलन/उत्खनन नगर्ने, त्यस्ता संवेदनशील क्षेत्रहरुबाट ५० मिटर परबाट मात्र उत्खनन गर्ने ।
- विद्यमान नियम अनुसार पुल क्षेत्रको ५०० मि. नदीको माथि र तल सम्म उत्खनन नगर्ने, त्यस्ता क्षेत्रको उत्खनन बारेमा होर्डिङ्ग वा अन्य सूचना प्रदायक उपाय अवलम्बन गर्ने ।
- नदी कटान हुन सक्ने स्थान वा कमजोर भुअवस्थिति भएको स्थानमा ग्याबियन वालको निर्माण गर्ने ।
- नदीमा पानी भैरहेको वा बगिरहेको क्षेत्रबाट श्रोत ननिकाल्ने ।
- नदीको धार परिवर्तन हुने गरी श्रोत संकलन नगर्ने ।
- नदीको पानीको सतहभन्दा गहिरो हुने गरी श्रोत उत्खनन नगर्ने ।

- उपरोक्त श्रोतहरु संकलनकार्य गर्दा समय, परिमाण आदि सबै उपलब्ध विषयलाई गम्भीरताका साथ हेरी त्यस सम्बन्धमा संकलनकर्ता, ठेकेदार र कामदारलाई तालिम दिई संकलन गरिने छ । त्यसरी संकलनगर्दा निस्क्रेका उप-उत्पादन (प्रयोग नहुने हरुलाई उचित व्यवस्थापन गरिने छ ।

२.४ प्रस्ताव क्षेत्रमा ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको दिगो उत्खनन/संकलन

प्रस्तावित क्षेत्रमा वर्षेनि आउने बाढीले बगाएर ल्याएको ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा थुप्रिएर रहन्छन र यी बागाएर ल्याएका नदीजन्य पदार्थलाई उत्खनन् र ढुवानी गर्दा नदीले आफ्नो बाहाव परिवर्तन गर्दैन र नदीको आफ्नो गन्तव्य यथा स्थितिमा रहन्छ त्यसैले प्रस्तावित क्षेत्रमा ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा निकाल्दा वर्षेनि नदीले बगाएर ल्याएका नदी जन्य पदार्थहरु मात्र निकाल्नु पर्नेछ, जसले गर्दा यस नदीको नदीजन्य पदार्थको उत्खनन्/संकलन दिगो रुपमा गर्न सकिन्छ।

उत्खनन् कार्यलाई वातावरण मैत्री र दिगो बनाउनको लागि समष्टिमा तपशिल बमोजिमका नियमहरु पालना गर्नु जरुरी देखिन्छ ।

- नदीको सतह भन्दा गहिरो हुने गरी नदीजन्य पदार्थ निकाल्न नदिने ।
- नदीको धार नै परिवर्तन हुने गरी श्रोत संकलन नगर्ने ।
- नदीको पानीको सतहभन्दा गहिरो हुने गरी नदी किनारबाट श्रोत उत्खनन नगर्ने ।

२.४.१ संकलन/उत्खनन गरिने परिमाणको आंकलन

प्रभावित क्षेत्रमा स्थलगत अध्ययन गरेर निम्न तरिकाले ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा उत्खनन् र ढुवानि गरिने छ । यसरी घनमिटर निकाल्दा लम्बाई, चौडाई, गहिराई लाई गुणन गरेर निकालिएको हो ।

तालिका न.२.३: संकलन/उत्खनन गरिने परिमाणको आंकलन

क्र.स.	संकलन/उत्खनन स्थल	लम्बाई (मि.)	औसत चौडाई (मि.)	क्षेत्रफल	औसत गहिराई (मि.)	मौजुदा परिमाण (घ.मि.)	उत्खनन गर्न सकिने परिमाण (घ.मि.)	समुद्री उचाई	आक्षंश/देशान्तर
भोटेकोशी नदी, बाह्रबिसे न.पा, वडा नं ३, ४, ५, ६, ७, ८ र ९									
१	स्थान १	१०७	३५	३७४५	०.८	२९९६	२९९६	१०० २	27°47'31.29"N 85°53'49.34"E
२	स्थान २	२०३	२३	४६६९	०.९	४२०२	४२०२	९१३	27°47'53.06"N 85°53'44.52"E
३	स्थान ३	८९	३०	२६७०	१.१	२९३७	२९३७	८९०	27°48'9.72"N 85°53'32.98"E
४	स्थान ४	१३८	२०	२७६०	१.३	३५८८	३५८८	८७६	27°48'40.83"N 85°53'4.95"E
५	स्थान ५	९५	३५	३३२५	१.१	३६५८	३६५८	८६७	27°50'16.41"N 85°52'31.11"E
जम्मा						17,380	17,380		

नदिजन्य पदार्थ	जम्मा
दैनिक उत्खनन् सिफरिस गरिएको (क्यू.मि.)	६४.३७
वर्षिक उत्खनन् सिफरिस गरिएको (क्यू.मि.)	१७,३८०
वर्षिक उत्खनन् सिफरिस गरिएको (क्यू.फुट.)	६,१३,७७०
राजश्व (प्रति वर्ष) प्रति क्यू. फुट (प्रदेश सरकारको नियम नआएको र स्थानिय तहको नियम/निर्णय अनुसार परिवर्तन हुन सक्ने)	रु. ४
कुल राजश्व (प्रति वर्ष)	रु. २४,५५,०८०

अध्याय तीन

३ अध्ययन विधि

यस प्रभावित क्षेत्रको प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण अध्ययन गर्दा वातावरण संरक्षण ऐन २०५३ तथा वातावरण संरक्षण नियमावली २०५४ (२०६४ संसोधन सहित) मा व्यवस्था भएका प्रकृयाहरूको अनुशरण गरी प्रारम्भिक वातावरण परिक्षणका लागि प्रस्तावित क्षेत्रमा गएर त्यहाँका स्थानिय बासीन्दाहरू, पदाधिकारी, बुद्धिजिविहरू, राजनितिक दलका प्रतिनिधिहरूसंग दुइ, गिटी, बालुवा निकाल्दा वातावरणमा पर्नजाने असरबारे छलफल गरेर वातावरणीय अवस्थाको अध्ययन गरिएको छ। यसको अध्ययन गर्दा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण विधिका निम्न सैद्धान्तिक पक्षहरूको प्रयोग गरिएको छ।

३.१ प्रकाशित/उपलब्ध जानकारी र तथ्याङ्कको पुनरावलोकन एवं संश्लेषण

बाह्रिसे नगरपालिका क्षेत्रमा पर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'ख' को प्रारम्भिक वातावरण परिक्षण गर्दा यस क्षेत्रको भौगोलिक अवस्था, भु उपयोगको स्थिति जस्ता भौतिक वातावरणसंग सम्बन्धित जानकारी प्राप्त गर्न टोपोग्राफी नक्सा, नगरपालिका तथा जि.स.स. प्रोफाइलहरूको प्रयोग गरिएको छ। त्यसै गरि जैविक वातावरण सम्बन्धित जानकारी जिल्ला वन कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक कार्यालयबाट प्राप्त दस्तावेजहरूबाट प्रयोग गरिएको छ। सामाजिक आर्थिक अवस्था संग सम्बन्धित जानकारीका लागि जिल्ला वन कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक, जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक, जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय, सिन्धुपाल्चोकबाट प्रकाशित प्रकाशनहरू, नक्साहरू तथा उपलब्ध तथ्यांकहरूको साथै वैधानिक र कानुनी नीति, ऐन, नियम, निर्देशिकाहरूको अध्ययन गरीएको छ।

३.२ फिल्ड सर्भे एवं प्रस्ताव क्षेत्र अवलोकन

यस प्रारम्भिक वातावरण परिक्षणको उद्देश्यहरू पुरा गर्नका लागि जानकारी संकलनको विभिन्न तरिकाहरू जस्तै स्थलगत भ्रमण, समुह छलफल, घरघुरी सर्भेक्षण समेत गरिएको थियो। प्रस्तावित क्षेत्रको भौतिक तथा जैविक वातावरणीय जानकारीहरू उच्च प्रभाव क्षेत्र तथा मध्यम प्रभाव क्षेत्रबाट संकलन गरि विश्लेषण गरिएको छ। आर्थिक सामाजिक जानकारी प्रस्तावित क्षेत्रको संकलन गरि विश्लेषण गरिएको छ।

फिल्ड सर्भे तथा प्रस्ताव क्षेत्र अवलोकन क्रममा स्थानिय व्यक्ति, नगरपालिका पदाधिकारी तथा वडा प्रतिनिधिहरूसंगको अन्तरवार्ता, परामर्श बैठक, विषय विज्ञको स्थलगत भ्रमण आदि विधिहरूको प्रयोग गरिएको थियो।

३.३ सार्वजनिक सूचना, सार्वजनिक सुनुवाई एवं सिफारिस पत्रहरू

सार्वजनिक सूचना

वातावरण संरक्षण नियमावली, २०५४, अनुसूची १ को(इ) खानी क्षेत्र शीर्षकको विषय नं. २ (घ) बमोजिम सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको भोटेकोशी नदीको खण्ड 'ख' को प्रारम्भिक वातावरण परिक्षण तयार गर्दा सरोकारवालाहरूको राय सुन्नाव हासिल गर्न मिति २०७५/२/२७ गते "अभियान" राष्ट्रिय दैनिकमा सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरिएको थियो। त्यसपछि प्रस्ताव कार्यन्वयनका बारेमा आफ्ना विचार, राय सुन्नाव प्रस्तुत गर्न १५ दिनभित्र उपलब्ध गर्न अनुरोध गर्दै योजना क्षेत्र वरपरका विद्यालय तथा वडा कार्यालयमा सार्वजनिक सूचना टाँस गरिएको थियो। साथै वडा नं. ४, ५ र ६ मा सार्वजनिक सुनुवाई गरिएको थियो सो को माइन्सुट अनुसूचि ३ मा राखिएको छ।

३.४ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रभावहरूको पहिचान/अनुमान/मुल्याङ्कन, प्रभाव न्युनिकरण विधिहरूको पहिचान सुन्नाव एवं प्रतिवेदन तयारी

वातावरण सम्बन्धि विभिन्न पक्षहरू विचको आन्तरिक सम्बन्धको पहिचान गरि विश्लेषण गर्नका लागि विभिन्न विषय विज्ञहरू सम्मिलित टोलीले छलफल गरेको थियो। वातावरणीय प्रभावको पहिचान र यसका संभावित न्युनिकरण तथा बढोत्तिकरणका उपायहरू बारे र वातावरणीय अनुगमन योजनाको तयारीको बारेमा टोलीले सामुहिक

निर्णय गरेको थियो । त्यस क्षेत्रको भौतिक, जैविक, आर्थिक सामाजिक तथा सांस्कृतिक वातावरण बारे स्थलगत तथ्यांक संकलन गरि वातावरण संरक्षण नियमावली २०५४ अनुसार न्युनिकरणका उपाय तथा अनुगमन योजना समेत प्रस्तुत गरिएको छ । कुनै पनि काम गर्दा त्यसका सकारात्मक र नकारात्मक असरहरु पर्दछन् यसरी दुष्प्रभाव, गिट्टी, बालुवा निकाल्दा विभिन्न किसिमका सामाजिक, आर्थिक, भौतिक, सांस्कृतिक प्रभावहरु पर्दछन् ।

४ विधान, नीति, कानुनी व्यवस्था निर्देशिका, मापदण्ड एवं सम्मेलनहरूको पुनरावलोकन

बिद्यमान सान्दर्भिक नीति तथा कार्यनीतिहरू

नेपालको संविधान

नेपालको संविधान, २०७२ ले प्रत्येक व्यक्तिलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्ने हक हुनेछ भनी धारा ३० अन्तर्गत स्वच्छ वातावरणको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ। त्यस्तै धारा ५१ को उपधारा छ मा राज्यका नीतिहरू अन्तर्गत प्राकृतिक श्रोतको संरक्षण, संवर्धन र उपयोगका सम्बन्धमा विभिन्न नीतिहरू अवलम्बन यस संविधानले गरेको छ। उपधारा छ (१) अनुसार राष्ट्रिय हित अनुकूल तथा अन्तरपुस्ता समन्यायको मान्यतालाई आत्मसात गर्दै देशमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधनको संरक्षण, संवर्धन र वातावरण अनुकूल दिगो रूपमा उपयोग गर्ने र स्थानीय समुदायलाई प्राथमिकता र अग्राधिकार दिँदै प्राप्त प्रतिफलहरूको न्यायोचित वितरण गर्ने नीति राज्यले अवलम्बन गर्ने छ। उपधारा छ (४) अनुसार राज्यले जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण र नदीको व्यवस्थापन गर्दै दिगो र भरपर्दो सिंचाइको विकास गर्ने नीति लिएको छ। उपधारा छ (५) अनुसार जनसाधारणमा वातावरणीय स्वच्छता सम्बन्धी चेतना बढाई औद्योगिक एवं भौतिक विकासबाट वातावरणमा पर्न सक्ने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्दै वन, वन्यजन्तु, पक्षी, वनस्पति तथा जैविक विविधताको संरक्षण, संवर्धन र दिगो उपयोग लाई राज्यले प्राथमिकता दिने छ। प्रकृति, वातावरण वा जैविक विविधतामाथि नकारात्मक असर परेको वा पर्न सक्ने अवस्थामा नकारात्मक वातावरणीय प्रभाव निर्मूल वा न्यून गर्ने उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्ने नीति राज्यले लिएको छ।

यस्तै, प्रस्तावनाको कार्यान्वयनमा वातावरणीय अध्ययन गर्नु गराउनु संविधानले परिकल्पित प्रकृति र प्राकृतिक श्रोतको संरक्षण तथा संस्वर्द्धनको सुनिश्चित गराउने सिद्ध कार्यविधि हो।

४.१ वातावरण सम्बन्धित नीति

नेपाल सरकारले विकास आयोजना तथा उद्योग स्थापना गर्दा वातावरणमा पर्न सक्ने असरहरूलाई ध्यानमा राखी छैटौँ योजना अवधि (२०३७-२०४२) देखि नै वातावरण संरक्षणमा सजगता देखाउँदै केही चुनिएका आयोजना तथा कार्यक्रमहरू संचालन गर्न वातावरणीय अध्ययनको आवश्यकता औल्याएको थियो।

यो नीतिलाई सातौँ योजना अवधिमा (२०४२-२०४७) केही विस्तार गरी ठूला आयोजना तथा कार्यक्रमहरू संचालन गर्दा वातावरणीय अध्ययनको आवश्यकतामा जोड दिइएको थियो। तर वातावरण संरक्षण र त्यसको सुनिश्चितताका लागि नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ मा पहिलो पटक व्यवस्था भए पछि आठौँ योजना (२०४९-२०५४) ले यसलाई अझ सुदृढ गर्न वातावरणीय अध्ययनका लागि एक राष्ट्रिय पद्धति स्थापनाको सोच राख्दै सडक, जलविधुत, उद्योग, सिंचाई, खानेपानी तथा ढलनिकास जस्ता ठूला आयोजनाको लागि वातावरणीय अध्ययन गर्नु पर्ने कुरामा जोड दियो।

४.२ वनक्षेत्रको नीति २०४६

वर्तमान वन सम्बन्धि नीतिहरू वन विकास गुरु योजना, २०४६ (Master Plan for the Forestry Sector 1989) हाल सम्म प्रमुख दस्तावेजको रूपमा रहेको छ। यसमा दीर्घकालीन र अल्पकालीन उद्देश्यहरूका साथै प्रमुख प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रम र टेवामुलक कार्यक्रम गरी दुई किसिमका कार्यक्रमहरूको व्यवस्था गरेको छ। दीर्घकालीन उद्देश्य अन्तर्गत जनसाधारणको आधारभूत आवश्यकता काठ, दाउरा, डालेघांस र अन्य वन पैदावार सहज रूपमा उपलब्ध गराउने, परिस्थितिक्रिय प्रणाली र वंशाणु श्रोतको संरक्षण तथा वन व्यवस्थापन, वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूको विकास गरी राष्ट्रिय तथा स्थानीय अर्थतन्त्रमा योगदान गर्ने, रोजगारी तथा आयस्रोतको अवसर तयार गर्ने रहेको छ। यसका प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रमहरूमा सामुदायिक वन तथा नीति वन, राष्ट्रिय वन तथा कबुलियति वनका अतिरिक्त वन पारिस्थितिक्रिय प्रणाली र वंशाणु श्रोत संरक्षण रहेको देखिन्छ।

नेपाल सरकारको वन क्षेत्रमा कार्यान्वयन संरचना (Implementation Mechanism) को रूपमा गैह्रकाष्ठ वन पैदावार र औषधिजन्य तथा सुगन्धित वनस्पति (NTFPs & MAOs) को संरक्षण व्यवस्थापन र खेती शुरु गर्ने तथा जैविक विविधता अभिलेखिकरण (Biodiversity Registration) आदि कुराहरुलाई उठाईएका छन् भने यसलाई प्रमुख कार्यनीतिका रूपमा अगाडी बढाईएको छ ।

जडिबुटी तथा गैह्र काष्ठ वन पैदावार विकास नीति २०६१, जैविक विविधता सम्बन्धि रणनीति २०५० पनि मुख्य सान्दर्भिक नीतिका रूपमा रहेका छन् ।

सहस्राब्दि विकास लक्ष्य (Millennium Development Goal) का आठ लक्ष्य मध्ये वातावरणीय स्वच्छताको सुनिश्चिता र अति विपन्नताको उन्मुलन (Ensure Environment Sustainability & Eradicate Extreme Poor Hunger) भनी जिविकोपार्जन र वातावरण सन्तुलनलाई जोड दिईएको छ । चालु तिन बर्षिय अन्तरिम योजनाले गरिवी निवारण र वन श्रोत्र (Forest Resources) को दीगो संरक्षणलाई अंगिकार गरेको छ । यसैले विद्यमान वन नीतिले गैह्रकाष्ठ वन पैदावारको संरक्षण र व्यवस्थापनामा जोड दिएको छ ।

४.३ सान्दर्भिक ऐन तथा नियमहरु

४.३.१ वातावरण संरक्षण ऐन २०५३ र वातावरण संरक्षण नियमावली २०५४

विकास आयोजना तथा कार्यक्रमहरु संचालन गर्दा वातावरणीय पक्षलाई समावेश गर्नुपर्ने अवधारण अनुरूप नेपाल सरकारद्वारा वातावरण संरक्षण ऐन २०५३ तथा वातावरण संरक्षण नियमावली २०५४ (संशोधन) जारिभै सकेको छ । उक्त ऐनको दफा ३ र ४ मा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण/वातावरण प्रभाव मुल्यांकन (IEE /EIA) गर्नु पर्ने प्रस्तावहरु र प्रस्ताव स्विकृत नगराई कार्यान्वयन गर्न नहुने व्यवस्था गरिनुका साथै यस प्रस्ताव सन्दर्भमा वातावरण संरक्षण नियमावली २०५४ को नियम ३ संग सम्बन्धित अनुसूचि १ (अ) को दफा १४ मा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण गर्नु पर्ने उल्लेख भएको छ । सोही नियमावलीको परिच्छेद २ नियम ७ संग सम्बन्धित अनुसूचि ५ मा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदन तयार गर्दा खुलाउनु पर्ने कुराहरु उल्लेख गरिएको छ । उक्त नियमावलीमा अन्य व्यवस्थाका अतिरिक्त प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण गर्नु पूर्व सम्बन्धित निकायबाट सोको कार्यसूची स्वीकृत गराउनुपर्ने प्रावधान समेत रहेको छ ।

४.३.२ वन सम्बन्धि ऐन तथा नियमहरु

वन जंगलको संरक्षण गरी वातावरणको प्रवर्धन गर्न र वन पैदावारको समुचित सदुपयोग गरी जनताको आधारभुत आवश्यकता परिपूर्ति गर्न नेपाल सरकारको वन ऐन २०४९ र वन नियमावली २०५१ जारी गरेको छ । सोहि ऐनको दफा २० र २१ मा सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको दिगो व्यवस्थापनका लागि कार्ययोजना तयार गरी स्वीकृत गर्नु पर्ने तथा कार्ययोजनाले निर्दिष्ट गरेको बाहेक अन्य कुनै पनि कार्य गर्न गराउन नपाईने कानुनी प्रावधान रहेको छ । सोही ऐनको दफा २२ मा सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको वन पैदावारको स्वामित्व तथा बिक्री वितरण गर्ने व्यवस्था गरेको पाईन्छ । ऐनको उक्त दफाहरुलाई वन नियमावली २०५१ को परिच्छेद २ मा थप स्पष्ट पारेको छ । जसमा वन व्यवस्थापन कार्ययोजनामा समावेश हुनुपर्ने कुराहरु, वनपैदावार संकलन गर्दा अपनाउनु पर्ने तरिका, बिक्री, व्यवस्थापन, निकासी गर्ने अवधि तथा कस्तो अवस्थामा वन पैदावार संकलन र बिक्री गर्न नपाईने आदि उल्लेख गरेको छ ।

यसका अतिरिक्त वन ऐन २०४९ को परिच्छेद १३ को दफा ६८ ले कुनै राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजना संचालन गर्दा वातावरणमा उल्लेख प्रतिकूल असर नपर्ने भएमा र वन क्षेत्र प्रयोग गर्नु बाहेक अन्य विकल्प नभएमा नेपाल सरकारले राष्ट्रिय वन प्रयोग गर्न दिन सक्ने प्रावधान गर्दै वन नियमावलीको नियम ६५ले यस्तो आयोजना संचालन गर्दा कसैलाई हानी नोक्सानी पुग्न गएमा सम्बन्धित आयोजनाले क्षतिपूर्ति दिनु पर्ने प्रावधान गरी जनसाधारणको मौलिक हकको सुरक्षाको प्रत्याभुति दिएको छ ।

४.३.३ भु तथा जलाधार संरक्षण ऐन २०३९ तथा नियमावली २०४२

भु तथा जलाधार संरक्षण ऐन २०३९ तथा भु तथा जलाधार संरक्षण नियमावली २०४२ मा जलाधार क्षेत्रहरूमा भु-क्षय तथा बाढी पहिरोको प्रकोपलाई नियन्त्रण तथा न्युनीकरण गर्न विभिन्न प्रावधानहरू समावेश गरिएको छ ।

४.३.४ जलश्रोत ऐन सम्बन्धि ऐन तथा नियमहरू

जलश्रोत ऐन २०४९ र नियमावली २०४९ मा पानीको कारणले भुक्षय, बाढी तथा पहिरो हुन गई जमिनको क्षति हुने कुराको साथै जल प्रदुषण पनि बढ्ने हुनाले वातावरणमा पर्ने यस्ता दुष्प्रभावहरूको न्युनीकरणका प्रावधानहरू उल्लेख गरीएका छन् । ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको संकलन/उत्खनन् कार्यले बसोबास क्षेत्रमा पर्ने वातावरणीय प्रभावहरूको न्युनीकरण गर्न प्रस्तावको वातावरणीय विश्लेषण गरी प्रभाव नियन्त्रण र सुरक्षाका उपायहरू अवलम्बन गर्न प्रस्तावकलाई अनिवार्य गरिएको छ ।

४.३.५ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ उपदफा २ घ(छ) बमोजिम नगरपालिका वा नगरपालिकाले आफ्ना क्षेत्रभित्रका नदी नालाको ढुंगा, गिट्टी, बालुवा, माटो, स्लेट, खरीढुङ्गा आदि प्राकृतिक एवं खानीजन्य वस्तुको बिक्री तथा निकासी शुल्क दस्तुर सङ्कलन गर्न सक्ने कानुनी प्रावधान रहेको छ । वातावरण संरक्षण तथा व्यवस्थापनका लागि स्थानीय निकायका वातावरण शाखा पुर्णरूपले जिम्मेवार रहने छन् भन्ने समेतको व्यवस्था रहेको छ ।

४.४ निर्देशिका तथा दिग्दर्शनहरू

४.४.१ राष्ट्रिय वातावरणीय प्रभाव मुल्याङ्कन निर्देशिका २०५०

नेपाल सरकारले आठौँ योजनाको नीति कार्यन्वयनमा सहयोग पुगोस भन्नाको लागि वातावरण संरक्षण ऐन र वातावरण संरक्षण नियमावली ल्याउनु अगाडी नै एक राष्ट्रिय वातावरणीय प्रभाव मुल्याङ्कन निर्देशिका २०५० लागु गरिसकेको छ । यो निर्देशिकाले अध्ययनको क्रममा जनसहभागिता जुटाउनु पर्ने, आवश्यक सुचनाहरूको संकलन गर्ने, विवादका विषयहरूको गम्भिरताको मुल्याङ्कन गर्ने र वातावरणीय अध्ययनको लागि विषयहरूको प्राथमिकताक्रम निर्धारण गर्ने कुराहरूलाई प्राथमिकताक्रम निर्धारण गर्ने कुराहरूलाई प्रष्ट रूपमा जोड दिएकोछ । त्यसै गरि वातावरणीय योजना तर्जुमा निर्देशिका २०५५ र वातावरणीय प्रभाव मुल्याङ्कन निर्देशिका २०६२ समेत जारी भएको पाईन्छ । यसका साथै मन्त्री परिषदको मिति २०६६/१२/१७ को निर्णय तथा व्यवस्थापिका संसद, प्राकृतिक श्रोत साधन समितिको निर्देशनले ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन सम्बन्धि जिल्लागत रूपमा एकीकृत कार्य योजना बनाउने, विशेषज्ञ टोलीबाट संकलन गर्न हुने वा नहुने भन्ने क्षेत्रको पहिचान गर्ने, जिल्ला अनुगमन तथा समन्वय समितिले Environment Strategic Assessment गर्ने रणनीति बनाउने आदि उल्लेख गरेको पाईन्छ ।

४.४.२ वन ऐन २०४९ तथा वन नियमावली २०५१

नेपाल सरकारले वन ऐन २०४९ तथा वन नियमावली २०५१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी वन क्षेत्रको लागि प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षणको कार्यसूची तथा प्रतिवेदन दिग्दर्शन २०६१, वन पैदवार (काठ र दाउरा) संकलन र बिक्री वितरण निर्देशिका २०५७ र वन पैदवार बिक्री वितरण निर्देशिका २०६० लागु गरेको छ । साथै सामुदायीक वन विकास कार्यक्रमको मार्गदर्शन २०५८ (संसोधन सहित) र सामुदायीक वन श्रोत सर्भेक्षण मार्गदर्शन २०६१ मा सरकारद्वारा ब्यवस्थित वन सामुदायीक वनको रूपमा वन उपभोक्ता समुहलाई हस्तान्तरण गर्दा अपनाउनु पर्ने प्रकृयाका बारेमा उल्लेख गरिएको छ ।

४.४.३ अन्तराष्ट्रिय कानून तथा सम्झौता

साथि उल्लेख गरेका ऐन नियमका अतिरिक्त नेपाल पक्ष भएका वातावरण सम्बन्धि केही अन्तराष्ट्रिय कानूनहरूलाई प्रस्ताव कार्यान्वयनका लागि प्रारम्भिक वातावरण परिक्षणका क्रममा ध्यान दिनु पर्ने जरुरी देखिन्छ । नेपालले हस्ताक्षर

तथा अनुमोदन गरेका अन्तराष्ट्रिय स्तरका विभिन्न सन्धि वा महासन्धिहरूमा महत्वपूर्ण दस्तावेजको रूपमा रहेका छन् । यस्ता अन्तराष्ट्रिय सन्धि तथा वा महासन्धिहरू दक्षिण पूर्वी एशिया तथा प्रशान्त क्षेत्रको लागि विरुवा संरक्षण सम्झौता (Plant protection Agreement for SouthEast Asia and Pacific, February (27,1956,Rome), जैविक विविधता सम्बन्धि महासन्धि (Convention n Biological Diversity, June (5, 1992,Rio De Jenerio),संकटापन्न जंगली वनस्पति तथा जीव जन्तुका प्रजातीको अन्तराष्ट्रिय व्यापार सम्बन्धि (CITES Convention on international Trade in Endangered Species or Wild Flora and Founa, March (3,1973, Washington) जल पक्षिको बसोबास जस्ता अन्तराष्ट्रिय महत्वका सिमसार सम्बन्धि महासन्धि वा रामसार महासन्धि (Convention on Wetlands or international importance, February(2,1971), विश्व सांस्कृति तथा प्राकृतिक सम्पदा संरक्षण सम्बन्धि महासन्धि (November-23,1972, Paris), अन्तराष्ट्रिय ट्रपिकल (Tropical) काष्ठ सम्झौता आदि प्रमुख छन् । यी महासन्धिहरूले प्राकृतिकोत ब्यवस्थापन तथा जीव र वनस्पति संरक्षणको सुनिश्चिताबाट बातावरण संरक्षण गर्न आवश्यक प्रावधानको व्याख्या गरेका छन् ।

४.५ ढुङ्गा, गिटी बालुवा तथा मिस्कट संकलन सम्बन्धमा सर्वोच्चको निर्णय

प्राकृतिक स्रोत र साधनको बचाउ गर्नका लागि जिल्ला बारा सपही गा.वि.स वडा नं ९ घर भै हाल काठमाण्डौ जिल्ला काठमाण्डौ महानगरपालिका वडा नं ३२ अनामनगर बस्ने अधिवक्ता नारायण प्रसाद देवकोटाले सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा दायर गर्नुभएको रिट निवेदनको सुनुवाईको सन्दर्भमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६७श्रावण २१ गते एउटा महत्वपूर्ण आदेश जारी भएको छ । सो आदेशमा अन्य कुराको अतिरिक्त खास गरी देहायका कुराहरू उल्लेख गरिएका छन् :-

१. ढुङ्गा, बालुवा आदी प्राकृतिक स्रोत हुन् । प्राकृतिक स्रोत Public Trust Doctrine अनुसार कुनै व्यक्तिको Ownership मा हुन सक्दैन । प्राकृतिक स्रोत सबै नेपालीको Common Benefits र सार्वजनिक हित हुने काममा मात्र प्रयोग हुन सक्दछ ।
२. प्राकृतिक स्रोतको संकलन तथा उत्खनन् प्रयोग आदी गर्दा विद्यमान प्रचलित कानून अनुसारवातावरणमा कुनै प्रकारको प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी मात्र गर्नुपर्नेछ ।
३. कानूनी व्यवस्था अनुसार कुनै योजना, आयोजना वा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा प्रस्ताव तयार गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यस्तो प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणीय प्रभाव र परिक्षण मूल्यांकन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसरी वातावरणीय प्रभाव र परिमाण मूल्यांकन गर्नु भनेको वातावरणलाई असर पार्ने नपार्ने र पार्ने भए त्यस्तो प्रभावलाई हटाउने वा कम गर्ने अध्ययन र मूल्यांकन हो । वातावरण संरक्षण नियमावलीको व्यवस्था अनुसार वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्दा सार्वजनिक सूचना जारी गरी गाउँ विकास समिति वा नगरपालिका वा त्यस क्षेत्रको स्कूल, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी तथा सरोकारवाला व्यक्ति वा संस्थाबाट सुझाव लिने र उनीहरूको सुझाव अनुरूप प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने वा नहुने सम्बन्धमा स्थानीय जनता वा निकायको विशेष भूमिका हुने देखिन्छ । यस्तो कानूनी व्यवस्था नै Defective देखिन्छ । यो व्यवस्था फौज्दारी मुद्दामा सर्जमिन गर्ने र सर्जमिनका भरमा कसैलाई दोषी नठहर्‍याउने व्यवस्था सरह हो । वातावरण प्रदुषण हुने वा नहुने भन्ने कार्य उल्लेखित निकायका व्यक्तिहरूले दिएको व्यक्तिगत विचार र रायले यकिन र निर्धारण गर्ने विषय होईन । वातावरण प्रदुषण हुने वा नहुने भन्ने कुरा सम्बन्धीत आयोजनाको प्रस्ताव प्राप्त भएपछि, नेपाल सरकारको आफ्नो वा कुनै निष्पक्ष विशेषज्ञ जस्तै भू-गर्भ विद्, भुगोल विद्, भौतिक शास्त्री, रसायन शास्त्री, वातावरण विशेषज्ञ, जलस्रोत विशेषज्ञ, वन, वन्यजन्तु विशेषज्ञ, तथा अन्य विशेषज्ञ तथा अर्थशास्त्री सहित रहेको टोलीले प्रस्तावको सन्दर्भमा प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने स्थलको वैज्ञानिक अध्ययन विश्लेषण गरी प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरण प्रदुषण हुने वा नहुने यकीन हुने विशुद्ध प्राविधिक विषय हो । तर विद्यमान कानूनी व्यवस्था हेर्दा प्रस्तावक आफैले सार्वजनिक सूचना जारी गरी

उल्लेखित व्यक्ति र संस्थाहरूको विरोध वा समर्थनमा प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा प्रदुषण हुने वा नहुने Determine (निर्धारण) हुने कानूनी व्यवस्था नै अव्यवहारीक, अनुपयुक्त र त्रुटीपूर्ण देखिन्छ ।

४. अब यस्ता उद्योग सञ्चालन गर्ने इजाजत दिनु अगाडी सरकार आफैले विशेषज्ञ टोलिद्वारा उद्योग स्थापना गर्न इच्छुक प्रस्तावकको प्रस्तावमा Field visit समेत गराई प्रतिवेदन लिई सरकारले गठन गरेको टोलिले दिएको राय अनुसार कति हदसम्म ढुङ्गा, रोडा, बालुवा भिक्न दिंदा वातावरणीय सन्तुलन विग्रदैन हेरी त्यति हदसम्म मात्र रोडा, ढुङ्गा भिक्न अनुमति दिनु । त्यसरी वैज्ञानिक आधारमा उत्खनन गर्ने कुरा निर्धारण गरी त्यही हद ननाघ्ने गरी मात्र इजाजत दिने, त्यसको अनुगमन् गर्ने र इजाजत अवधि समाप्त भएपछि सो क्षेत्रलाई उद्योग स्थापना गर्नेले नै यथास्थितिमा ल्याउने शर्त तोक्नु ।

५. प्रस्ताव कार्यान्वयनमा उद्योग विभागले दर्ता गरी स्वीकृति दिएपछि माथि उल्लेखित विशेषज्ञ सम्मिलित टोलीबाट Monitor हुने कानूनी व्यवस्था नै देखिएन । उद्योग सञ्चालन भएपछि विशेषज्ञले नियमित पानीको बकउभिलिने, आवाज कतिको प्रदुषण भयो जाँच पर्ने । आवाजले वनजंगल / Flora and Fauna र वन्यजन्तुलाई कति प्रभाव पार्यो हेर्ने । उद्योग सञ्चालन गर्दावन क्षेत्र हेरियो हेरिएन सो केही देखिएन । वायुमण्डलमा धुवाँ र धुलोले कति प्रदुषण गर्‍यो गरेन, Raw Material बालुवा, रोडा, ढुङ्गा कति उत्खनन् गर्‍यो सो पनि हेर्ने आदी केही हुने गरेको देखिएन । तसर्थ यि सबै कुरा उद्योग सञ्चालन कै अवस्थामा नियमित रूपमा विशेषज्ञ टोलीको गठन गरी अनिवार्य Monitor गर्नु ।

६. निवेदकको अर्को मुख्य माग ट्रकको क्षमता भन्दा बढी बालुवा, रोडा र ढुङ्गा लोड(Load)गरी त्यस्ता Over Loaded ट्रकले सडक तथा पुललाई क्षति पुर्‍याएको कारण यसलाई रोकी पाउँ भन्ने रहेको छ । सो माग जायज माग हो । ठेकेदार वा उद्योगको मालिकल Overloaded भएको सवारी साधन चलाएकोले सार्वजनिक सडक क्षति गरी त्यसको मर्मतको लागि करदातामा नाजायज भार पार्न हुँदैन । त्यस कारण निम्नानुसार गर्नु :-

(क) यस प्रकार ट्रकमा रोडा, ढुङ्गा, बालुवा Overloaded गरी चलाउने कार्यलाई रोक्नको लागि प्रहरी परिचालन गर्नु ।

(ख) जनताको कर तिरेको पैसाले बनेको सडक सबैको साझा सम्पत्ति हो । यस्तो सम्पत्ति रोडा, ढुङ्गा उद्योग सञ्चालन गर्ने केही सिमित व्यक्तिहरूको मात्र आर्थिक फाइदाको लागि चलाएको Overloaded सवारी साधनको प्रयोगले हुन गएको सडकको क्षतिको मर्मत गर्न जनतालाई पुनः करको भार बोकाउन हुँदैन । तसर्थ यस्ता रोडा, ढुङ्गा बोकेको सवारी साधनको कारण सडक पुल विग्रन हुँदैन । उद्योग क्षेत्रबाट माल बोकेको Truck मुल सडकमा निस्कनु अघि Truck को भारी तौलने यन्त्र उद्योग सञ्चालन कर्ताको खर्चमा जाडान गर्ने व्यवस्था मिलाई Truck को क्षमता अनुसारको माल मात्र छाड्नु ।

(ग) यस्तो साझा सम्पत्तिको सडक तथा पुलमा कसैको व्यक्तिगत फाइदाको लागि सो को क्षमता र स्वयं सवारी साधनको क्षमता भन्दा बढी Overloaded सवारी साधन चलाउँदा सडक र पुलको क्षति हुने उल्लेखित कारणहरूले गर्दा त्यस्ता Overloaded सवारी साधन चलाउन नदिन नेपाल प्रहरीलाई कडा निर्देशन दिनु । साथै त्यस्ता सवारी साधनको Weight जाँच गर्न सडकका मुख्य मुख्य ठाउँमा जाँच यन्त्र राखी जाँच गर्ने व्यवस्था मिलाई जाँचपास हुने सवारी साधनलाई मात्र सडकमा प्रवेश दिने व्यवस्था मिलाउनु ।

निवेदकको माग बालुवा, रोडा, ढुङ्गा भारत निकासी रोकी पाउँ भन्ने पनि छ । मिसिल हेर्दा नेपाल र भारतसंग भएको सन्धि अनुसार भारत निकासी गरिएको भन्ने देखिन्छ । प्राकृतिक स्रोतप्रकृतिले प्रयोग कै लागि दिएको हो ।

त्यसकारण राष्ट्र निर्माण र आर्थिक विकासमा प्राकृतिकस्रोतको प्रयोग गरेर वा प्राकृतिक स्रोत निकाल्दा वरपरका अन्य क्षेत्र, बस्ती, सडक, पानीकोमुहान, वन, वन्यजन्तु, प्राचिन स्मारक आदीलाई प्रतिकुल असर पर्ने भए त्यसलाई रोक्नुपर्छ। तसर्थ हाललाई रोडा, ढुङ्गा, बालुवा विदेश निकासी गर्ने कार्य रोकी यस अदालतको आदेश अनुसार गठित प्राविधिक समितिले तत्तत् उद्योगबाट बालुवा, रोडा, ढुङ्गा निकाल्न सक्ने क्षमता, आर्थिक लगायत वातावरणीय दृष्टिले सम्भव छ भन्ने प्रतिवेदन दिएमा सो प्रतिवेदन अनुसारमात्र निकासी गर्न दिनु।

(घ) यस आदेशको प्रयोजनको लागि नेपाल सरकारको सम्बन्धीत निकायको संयोजकत्वमा देहाय बमोजिमको समिति गठन गर्नु :-

१. वातावरण मन्त्रालयको वा वातावरण मन्त्रालयले तोकेको वातावरणविद् संयोजक,
२. भूगर्भ शास्त्री,
३. माइनिङ इन्जिनियर,
४. उद्योग विभागको प्रतिनिधि,
५. स्थानीय निकायको प्रतिनिधि र
६. नेपाल सरकारले तोकेको अन्य सदस्य तथा वातावरणविद् भएको एकसमिति गठन गर्नु।

(ङ) दर्ता नभई संचालन भएको र इजाजत अवधि नाघेका उद्योगहरू तुरुन्त बन्द गर्नु।

(च) दर्ता भई अवधि ननाघेको सञ्चालनमा रहेको उद्योगले प्रदुषण गरे नगरेको, उद्योग सञ्चालन गर्ने अनुमति दिएको क्षेत्रमा बालुवा, रोडा, ढुङ्गाको Exploitation क्षमता अर्थात्मात्रा अब कति हो? यकिन गर्ने। यदि अब अरु बढी उत्खनन् गर्दा वातावरणीय र भौगोलिक क्षति पुग्ने भएमा त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित उद्योग बन्द गर्नु। तर अहिले नै वातावरण प्रदुषण गरिरहेको देखिएमा वा उत्खनन् गर्दा वातावरणलाई प्रतिकुल असर पार्छ भन्ने तुरुन्त बन्द गर्नु।

(छ) अब उप्रान्त उद्योग स्थापनाको अनुमति दिदा प्रस्तावकले पेश गरेको प्रस्तावमा संलग्न वातावरण प्रभाव मूल्यांकनलाई यस आदेश अनुसार गठित समितिले पनि आफुले अध्ययन गरी दिएको राय र प्रतिवेदन अनुसार मात्र अनुमति प्रदान गर्नु।

(ज) बालुवा, रोडा, ढुङ्गा प्राकृतिक स्रोत भएको कारण Public Trust Doctrine र संविधानकोधारा ३३ (क) अनुसार प्राकृतिक स्रोत राज्यको स्वामित्वको सार्वजनिक सम्पत्ति हो। यस्तो सम्पत्तिमा कुनै एक ठेकेदारले Nominal राजस्व बुझाएको भरमा कारोबार गरी ठेकेदारलाई नाजायज फाईदा हुनु हुँदैन। प्राकृतिक स्रोत उत्खनन् पछि जमिनलाई यथास्थितिमा छाड्न पर्ने गरी नेपाल पेट्रोलियम ऐन र खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन अनुरूप सरकारलाई हुने फाईदाको आधारमा मात्र ठेक्का दिनु।

(झ) यस आदेश अनुसार गठित विशेषज्ञ समितिको राय प्रतिवेदन र सुझाव अनुसार मात्र बालुवा, रोडा, ढुङ्गा, कसर उद्योग सञ्चालन गर्ने अनुमति दिनु र उक्त समितिको राय प्रतिवेदन सुझाव नआउञ्जेल ढुङ्गा र रोडा उद्योगलाई इजाजत नदिनु।

(ज) प्राकृतिक स्रोतको अधिकतम सदुपयोग र प्राकृतिक स्रोतको उत्खनन एवं विकास गर्दा हुने प्रदुषण नियन्त्रणमा वातावरण सम्बन्धी ऐन, नियम ज्यादै अपर्याप्त देखियो। यसमा सुधार गर्नु।

(ट) प्रदुषणमुक्त र स्वच्छ वातावरण प्रत्येक नागरिकको मौलिक हक हो। आजको विश्व वातावरण सचेत (Conscious) विश्व हो। दोस्रो विश्वयुद्ध पछि औद्योगिककरणमा दौडको विश्वले गरेको कोइला, पेट्रोल, डिजेल आदीको खपतले गर्दा प्रदुषण बढेको कारण औद्योगिक राष्ट्रमा सवारी र यातायातको साधनमा विद्युत प्रयोग र कोइलाको सट्टा Nuclear Energy तर्फ केन्द्रित छ। नेपालमा पनि प्रदुषणको आफ्नै समस्या छ। नेपालमा औद्योगिक विकासको कारण भन्दा पनि जथाभावी उद्योग सञ्चालनको कारण प्रदुषण बढेको छ। नेपालको वातावरण संरक्षण सम्बन्धी कानून ज्यादै अपुरो देखिन्छ। प्रदुषण रोकथामको नजरमा सरकार Licencing Regime मा सीमित छ।

उद्योग स्थापना गर्न चाहने प्रस्तावकले स्थानिय जनता र निकायहरूसंग सोधी उनीहरूले उद्योग स्थापना गर्न हुन्छ भनेको व्यक्तिगत रायका आधारमा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन पारित हुने रत्यही आधारमा सरकारले इजाजत दिने गरिन्छ। वातावरणीय प्रदुषण भन्नाले ध्वनि प्रदुषण, वायुमण्डलमा धुलो र धुँवाको प्रदुषण, पानीको मुहानहरूमा मानवीय कार्यले गर्दा प्रदुषण, भूक्षय तथा वनविनास, वन क्षेत्रमा धुलो, धुँवा र आवाजको प्रवेशले वन जंगलमा भएको शान्तिको खलवलीलेचराचुरुङ्गी र जनावरमा पर्ने क्षती आदी पर्दछन्।

यसै गरि वातावरण संरक्षण सम्बन्धी कानून पनि वातावरण प्रदुषणको रोकथाम र नियन्त्रणमा प्रभावकारी हुन सक्ने प्रकृतिको हुनुपर्छ। तर नेपालको वातावरण संरक्षण सम्बन्धी कानूनले सरकारलाई Licencing भूमिकामा सीमित राखेको देखिन्छ। सो कानूनले आजको वातावरण समस्यालाई Cope गर्न सक्दैन। वातावरण सम्बन्धी कानूनमा आवश्यक संशोधन भई Self Contained Act, नहुन्जेल र सरकारी निकायहरू Monitor गर्न Well equipped Well Trained नहुन्जेल यस अदालतले असाधारण अधिकार अन्तर्गत Active Role खेल्नुपर्ने हुन्छ। अदालतले आफ्नो संवैधानिक भूमिका निर्वाह गर्न यस अदालतमा एक वातावरण इजलासको (Environmental Bench) गठन गर्ने व्यवस्था हुन आवश्यक छ। त्यसैले वातावरण इजलास (Environmental Bench) को गठन गर्न कानूनी व्यवस्था हुनु पर्ने तर्फ सम्माननीय प्रधान न्यायाधिशज्यूलाई जानकारी गराउनु।

मन्त्रपरिषद, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिका निर्णय-२०७०/०२/२१

मन्त्रपरिषद, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितीको २०७०/२/२१ गतेका बैठकबाट गठित उपसमितिबाट ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा समेतको व्यवस्थापनका सन्दर्भमा महत्वपुर्ण निर्णय भएको छ। सो तय भएको निर्णयहरूबाट अन्य कुराको अतिरिक्त खास गरी देहायका कुराहरू उल्लेख गरिएका छन :-

१. वन क्षेत्रको ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा संकलन, ओसारपसार र विक्री वितरणमा विद्यमान वन ऐन, २०४९ र प्रचलित

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ मा देखिएको क्षेत्राधिकारको विवाद व्यवस्थापन गरी नेपाल सरकारको निर्णयनुसार एकद्वार प्रणाली अन्तर्गत ठेक्का बन्दोबस्त गर्ने सम्बन्धमा निम्न अनुसार गर्ने :

क. राष्ट्रिय वनको हकमा जिल्ला अनुगमन समितिले वन क्षेत्र अनुगमन गरी आवश्यकता र औचित्य खुलाई अनुरोध गरेमा प्रचलित वन ऐन बमोजिम वार्षिक रुपमा संकलन गर्ने क्षेत्र, परिमाण, समयबाध र उपयुक्त प्रविधि खुलाई जिल्ला वन कार्यालयले IEE/EIA स्वीकृत गराउनु पर्ने।

ख. स्वीकृत IEE/EIA प्रतिवेदनमा उल्लेख भए बमोजिमको ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा संकलन र विक्री कार्यका लागि सम्बन्धित जिल्ला वन कार्यालयको सिफारिसमा जिल्ला समन्वय समितिले ठेक्का बन्दोबस्त गर्ने।

ग. वन क्षेत्रको ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा उत्खनन संकलन गर्दा स्वीकृत IEE/EIA प्रक्रिया भन्दा अन्यथा गरे

गराएको पाइएमा वन सम्बन्धी कसुरमा सम्बन्धित जिल्ला वन कार्यालयले प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही गर्ने । दुङ्गा, गिटी तथा बालुवाका ठेक्का पट्टा सम्बन्धी कसुर भएमा कारवाहीको लागि जि.स.स.लाई अनुरोध गर्ने र त्यस्तो अनुरोधमा जि.स.स.ले कारवाही गर्ने ।

घ. वन क्षेत्र बाहिरको दुङ्गा, गिटी तथा बालुवा उत्खनन संकलन तथा विक्रिको हकमा प्रचलित कानून बमोजिम जिल्ला समन्वय समितिले गर्ने/गराउने ।

२. दुवानी गर्दा तोकिएको भन्दा बढी परिमाण बोकी वा न्यून विल काटी बढी सामान उठाएको पाइएमा कानून बमोजिम कारवाही गर्ने ।

मन्त्रिपरिषद, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिका निर्णय-२०७०/०३/२७

मन्त्रिपरिषद, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिको २०७०/०२/२१ गतेको बैठकबाट गठित उपसमितिबाट दुङ्गा, गिटी तथा बालुवा समेतको व्यवस्थापनको सन्दर्भमा महत्वपूर्ण निर्णय भएको छ । उक्त निर्णय अनुसार प्राकृतिक स्रोत र साधनको संकलन, उत्खनन वा दोहन अनियन्त्रित रूपमा नहोस् भन्नका लागि प्रत्येक जिल्लाले आफ्नो जिल्लाभित्र रहेका प्राकृतिक स्रोत र साधनको आँकलन गरी कुन क्षेत्रबाट कति हदसम्म संकलन, उत्खनन वा दोहन गर्न सकिन्छ सो विवरण सार्वजनिक रूपमा प्रकाशन गरी त्यसैका आधारमा IEE/EIA गरेपछि मात्र ठेक्का बन्दोबस्त लगाउनेव्यवस्था मिलाउने ।

राजमार्ग, खेतवारी, गाउँ, वस्ती, बजार, पुल जस्ता सार्वजनिक ठाउँमा बाढी, पहिरोले थुपारेको दुङ्गा, गिटी, बालुवा, ग्रेग्रान हटाउनु पर्ने भएमा जिल्ला समन्वय समितिले सम्बन्धित निकायहरूसँग समन्वय गरी रीतपूर्वक प्राथमिकता साथ हटाई व्यवस्थापन गर्नुपर्ने निर्णय गरिएको छ ।

वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रीज्यूका अध्यक्षतामा बसेको बैठकको निर्णय-२०७०/११/२०

वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रीज्यूका अध्यक्षतामा २०७०/११/२० गते बसेको दुङ्गा, गिटी तथा बालुवाको उत्खनन तथा नियमन सम्बन्धी बैठकमा महत्वपूर्ण निर्णय भएको छ । सो तय भएको निर्णयहरूबाट अन्य कुराको अतिरिक्त खास गरी देहायका कुराहरु उल्लेख गरिएका छन् :-

१. निकुञ्ज र आरक्षको मध्यवर्ती क्षेत्रबाट दुङ्गा, गिटी, बालुवाको विदेश निकासी बन्द गर्ने ।
२. जैविक विविधताको संरक्षण, जैविक मार्गहरूका व्यवस्थापन तथा जलाधारको संरक्षणबाट तल्लो तटिय क्षेत्रमा पानीको उपलब्धता सुनिश्चित गर्न चुरेका अति संवेदनशील क्षेत्रको पहिचान गरी संरक्षित क्षेत्र/संरक्षित वनका रूपमा विकास गर्ने कार्य वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयले आरम्भ गर्ने ।
३. चुरे क्षेत्रमा व्यापक रूपमा भईराखेको मानवीय अतिक्रमण र गैरकानूनी बसोबासले समेत समस्यालाई जटिल बनाएको सन्दर्भमा यसरी अनाधिकृत रूपमा बसोबास गर्नेलाई स्थान्तरण प्रक्रिया आरम्भ गरी स्थानीय जनताको जीविकोपार्जनका लागि नया अवसरहरूको सिर्जना गर्ने ।
४. केहि क्रसर उद्योगहरूले मापदण्ड पुरा नगरेका, केही अवैध रूपमा संचालनमा रहेको अवस्था र वातावरणीय, मानवीय संवेदनशीलता र सुरक्षालाई दृष्टिगत गरी २०७१ आषाढ मसान्त सम्मका लागि क्रसर उद्योगका दर्ता बन्द गर्न उद्योग मन्त्रालयल कारवाही अघि बढाउने ।

मन्त्रिपरिषद, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिका निर्णय- २०७०/१२/२०

१. दुङ्गा, गिटी, बालुवा तथा नदीजन्य पदार्थ उत्खनन तथा संकलन तथा दुवानी प्रयोजनका लागि वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३ तथा नियमावली २०५४ बमोजिम के गर्नुपर्ने हो, सो को यकिन गरी प्रस्तावको कार्यसूची तयार गरी यस मन्त्रालय/विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालयबाट स्वीकृत गराएर मात्र गर्ने, वातावरणीय अध्ययन कार्यको लागि अध्ययन कार्यदलमा Geologist, Biologist, Environmentalist, Socio-economist लाई विज्ञको रूपमा अनिवार्य रूपमा समावेश गर्ने र स्थलगत रूपमा नै उपस्थित हुने व्यवस्था मिलाउने ।

२. वातावरणीय अध्ययन गर्दा वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३ तथा नियमावली २०५४ का अतिरिक्त दुङ्गा, गिटी, बालुवा तथा नदीजन्य पदार्थ उत्खनन तथा संकलन प्रयोजनको लागि IEE/EIA प्रतिवेदनमा

स्वीकृत भएको अवस्थामा बाहेक डोजर, स्काभेटर जस्ता भारी मेशीन, उपकरण प्रयोग गर्न गराउन पूर्णतः निषेध गर्ने ।

३. स्वीकृत प्रतिवेदन बमोजिमको वातावरण व्यवस्थापन योजना (EMP) कार्यान्वयनको लागि प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिए बमोजिम वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम समावेश गरी कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
४. ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा तथा नदीजन्य पदार्थ उत्खनन तथा संकलन तथा ढुवानी स्वीकृत IEE/EIA प्रतिवेदन बमोजिम भए नभएको सम्बन्धमा नियमित रूपमा अनुगमन, मूल्यांकन गर्ने गराउने र चौमासिक रूपमा त्यसको प्रतिवेदन मन्त्रालयमा पठाउने, प्रमुख जिल्ला अधिकारीको अध्यक्षतामा गठित जिल्लास्तरीय अनुगमन तथा समन्वय समितिबाट गरिएको अनुगमन प्रतिवेदन कार्यान्वयन गर्ने गराउन र यसको जानकारी मन्त्रालयलाई समेत गराउने ।
५. उत्खनन तथा संकलन स्थलका साइट र परिमाणको नियमित रूपमा जि.स.स. ले अनुगमन गर्नुपर्ने ।
६. उत्खनन तथा संकलन गरिने प्रत्येक स्थानमा उत्खनन तथा संकलन गरिने क्षेत्र, परिमाण, विधि र समय सहितका होर्डिङ्गबोर्ड राख्ने, जि.स.स.ले IEE प्रतिवेदनको सम्बन्धमा जनचेतना जगाउने र होर्डिङ्गबोर्ड राख्ने, स्वीकृत IEE प्रतिवेदनको एक/एक प्रति संबन्धित प्रभावित गा.पा. र नगरपालिका पठाउने ।
७. उत्खनन/संकलनको अवधि आश्विन-जेठ सम्म र समय सूर्योदय देखि सूर्यास्त सम्म मात्र हुने, दैनिक उत्खनन/संकलनको परिमाण २५० घ.मी मात्र हुने ।
८. नदीको पानी बगीरहेको सतहभन्दा गहिरो हुने गरी उत्खनन तथा संकलन गर्न नहुने, संकलन र ढुवानीको लागि नदीको मार्गलाई नै पहुँच मार्गका रूपमा प्रयोग नगरी छुट्टै पहुँच मार्गको व्यवस्था गर्ने गराउने ।
९. वातावरण संरक्षण प्रयोजनका लागि स्वीकृत भएका सब योजना तथा कार्यक्रमहरु वातावरण संरक्षण विशेष कोष अन्तर्गत राखी सोही बमोजिम कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।

अध्याय पाँच

५ वस्तुगत वातावरणीय अवस्थाको बयान

सिन्धुपाल्चोक जिल्ला प्रदेश नं. ३ मा पर्ने १३ जिल्ला मध्य एक जिल्ला हो। सिन्धुपाल्चोक जिल्ला भौगोलिक रूपमा मध्य पहाडी क्षेत्र देखि उत्तरी हिमाली क्षेत्र सम्म फैलिएर रहेको छ। नेपालकै भण्डै बीच भागमा पर्ने जैविक विविधताको धनी र पर्यटकीय दृष्टीले महत्वपूर्णा यो जिल्लाले २,५४२ वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफल ओगटेको छ। तामाङ जातिको बाहुल्यता रहेको यस जिल्ला ऐतिहासिक, धार्मिक तथा सांस्कृतिक महत्वको हिसावले प्रमुख स्थानमा रहन्छ। समुद्र सतहबाट १६०० मिटर उचाईमा पर्ने यस जिल्लाको सदरमुकाम चौतारा अरनिको राजमार्गमा पर्ने दोलालघाट बजारदेखि करिब ३५ किलोमिटर उत्तरमा पर्दछ। राजनैतिक एवं प्रशासनिक दृष्टिकोणले यस जिल्लालाई १२ वटा स्थानीय सरकारमा विभाजन गरिएको छ। चौतारा, बाह्रबिसे र मेलम्ची नगरपालिका रहेका छन् भने इन्द्रावती, जुगल, पाँचपोखरी थडपाल, बलेफी, भोटेकोशी, लिसखु, सुनकोशी, हेलम्बु र त्रिपुरासुन्दरी गाँउपालीका रहेका छन्।

नेपाल अधिराज्यलाई १४ अञ्चल र ७५ जिल्लामा विभाजन गर्नु अघि सिन्धुपाल्चोक जिल्ला “पूर्व १ नम्बर” प्रशासनिक क्षेत्र अन्तर्गत पर्दथ्यो। काभ्रे र सिन्धुपाल्चोक दुबै इलाकाहरू समाहित “पूर्व १ नम्बर” को मुख्य प्रशासनिक मुकाम चौतारा थियो भनेकक धुलिखेलमा चाहि छोटी मुकामा जुन समयमा सिन्धुपाल्चोक “पूर्व १ नम्बर” अन्तर्गत थियो त्यसबखत प्रशासनिक सुविधाका लागि ४० वटा थुमहरू खडा गरिएका थिए। ती ४० थुमहरू भित्र “सिन्धु” र “पाल्चोक” नामका दुई वटा थुमहरू पनि थिए। तिनै दुई थुमहरूको संश्लेषणबाट सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको नामाकरण भएको बुझिन्छ। राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको कूल जनसंख्या २८७, ७९८ जना मध्ये पुरुष १३८,३५१ जना र महिला १४९,४४७ रहेका छन् भने जम्मा घरधुरी संख्या ६६, ६८८ रहेको छ।

- प्रतिशत भूभाग : नेपालको कूल क्षेत्रफलको १.७३ प्रतिशत।
- अक्षांश : २७.३४ डिग्री देखि २८.१२ डिग्री उत्तर।
- देशान्तर : ८५.२६ डिग्री देखि ८६.४ डिग्री पूर्व।
- सिमाना : पूर्व चीनको तिब्बत र दोलखा, दक्षिण काभ्रेपलाञ्चोक र रामेछाप, पश्चिममा काठमाडौं र नुवाकोट तथा उत्तर रसुवा र चीनको तिब्बत।
- क्षेत्रफल : २५४२ वर्ग किमी।
- औसत : चौडाइ ४९.३८ किमी।
- औसत : लम्बाइ ५३.०६ किमी (उत्तर दक्षिणतर्फ) छ।

यस जिल्लाको उत्तरमा अग्ला लेकाली प्रदेशमा पशुपालन व्यवसायको विकास गरी प्राचीन कालदेखि बसोवास गर्दै आएका तामाङ जातिहरूले आफ्नो भाषा, संस्कृति, रहनसहन तथा सामाजिक, आर्थिक तथा राजनैतिक संरचनाको स्थापना गर्दै आएको पाइन्छ। तातोपानी, बाह्रबिसे, स्याउले बजार, चौतारा, खाडीचौर, लामोसाँघु, जलबिरे, मेलम्ची, नवलपुर, चनौटे, तिपेनी, मुडे, बलेफी, सुकुटे, बाहुनेपाटी, सिक्रे, चेहेरे आदि यस जिल्लाका मुख्य व्यापारीक नाका रहेका छन्।

- ऋषि विश्वामित्रको तपोवन पाँचपोखरीमा थियो। ऋषि ऋषि पनि हिमालका छेउमा तपस्या गरी बसेका थिए। एकपटक नारद उनलाई भेट्न गएछन्। उण्डीले गर्दा नारदले चिसो पानीमा नुहाउन सकेनन् र ऋषि ऋषिले तातोपानीको धारा खोलिए।
- पर्वतराजकी छोरी पार्वती यहीँका हिमचुलीहरूमा टेभिन् र खेल्थिन्। हिमबत्खण्डमा जनाइए अनुसार उनी एक समय हिरण्यशेखर नामको पर्वतमा गइन् र त्यहाँ उनले सनातन नाम गरेका ऋषिलाई पूजा गरिन्। अनि दान दिइन्। त्यसबखत पार्वतीको ओठको छेउबाट पसिना खस्योस अनि तुरुन्तै पहेंलो रङ्गको भई नदी बनेर पहाडमा बग्यो (त्यही नदी सुनकोशी नदी हो)।
- राजा इन्द्रले कुनै बेला स्वर्गको राजपाट सबै छोडेर नदीका तीरमा आई तपस्या गर्न लागे। उनी नहुँदा स्वर्गमा बाधा पर्थे र इन्द्राणी आई विलाप गर्न लागिन्। उनको विलाप सुनेर इन्द्रको मति फिरेछ। उनी फेरि स्वर्गमा गएर राजपाट सम्हाल्न थाले। इन्द्रको मति फिरेको हुनाले त्यस नदीको नाम इन्द्रावती नदी रह्यो।

यसबाहेक इतिहासका विभिन्न नायक एवं पात्रहरूको नाम यस जिल्लाका देवस्थल, भूस्थल, युद्धस्थल र सीमास्थलसँग सन्दर्भित भएर आउँछन्। ती पात्रहरूमध्ये हेलम्बु निवासित भएकी राजराजेश्वरी (रणबहादुर शाहकी जेठी रानी) दुगुनागढी र बहादुर शाह, जनरल भीमसेन थापा र भोताड, अभयानन्द स्वामीका नामले प्रख्यात जनरल रणवीरसिंह थापा, रणनैश्वर शिवालय र सिपा हवेली, तिब्बतसँग सन्धि गरेर फर्केका काजी भीम मल्लस सुनकोशी एवं इन्द्रावती संगममा बरूतापूर्वक उनको हत्या र उनकी पत्नीको श्राप आदि शताब्दीयौंसम्म नर्विसने महत्वपूर्ण घटनाहरू हुन्।

५.१ भौतिक वातावरण

५.१.१ भूस्थिति

ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा संकलन तथा उत्खनन गरिने भोटेकोशी नदी बाह्रमासे खोलामा पर्दछ। प्रस्तावित क्षेत्र सबैको भु धरातल समथर छ। सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको उचाई (समुद्र सतह माथिको) ६०० - ७०८० मि. भएता पनि बाह्रबिसे नगरपालिकामा पर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'ख' नदीको प्रस्तावित क्षेत्रको सरदर उंचाई भने समुद्री सतह देखि ८६७ देखि १००२ मि. रहेको छ। यो खोला साहसिक खेलको लागि प्रख्यात रहेको छ। भोटेकोशी नदी तिब्बतमा उत्पत्ति भएर नेपाल प्रवेश गर्ने नदी हो। प्रस्तावित क्षेत्र यस नगरपालिकाको वार्ड नं. ३, ४, ५, ६, ७, ८ र ९ मा पर्दछ। भोटेकोशी नदीमा बालुवा र मिस्कट रहेका छन्। वर्षाको समयमा माथिल्लो भू भागबाट गिट्टी, बालुवा वगाई ल्याएर समथर क्षेत्रको भू-भागमा थुपारेको पाईन्छ। प्रस्तावित क्षेत्रमा बालुवाको परीमाण धेरै मात्रमा पाईयो।

५.१.२ जलवायु/हावापानी

प्रस्तावित क्षेत्र पहाड क्षेत्रमा पर्ने भएकाले याँहाको जलवायु उष्ण (Tropical) मनसुन किसिमको छ। यहाँ अधिकतम तापक्रम २६° से. रहेको छ भने न्यूनतम तापक्रम २०° से. सेल्सियस रहेको छ। असार, श्रावण र भाद्र महिनामा वर्षा हुन्छ। यहाँ सरदर वार्षिक वर्षा १५६९ मि.मि. हुने गर्दछ। असोज, कार्तिक, मंसिर, फागुन र चैतमा न त्यति गर्मि हुन्छ न त्यति धेरै जाडो नै हुने गर्दछ।

५.१.३ हावा र पानीको गुणस्तर एवं ध्वनिको मात्रा

यस क्षेत्रमा कुनै कलकारखाना नभएकोले हावा तथा ध्वनिको गुणस्तर राम्रो रहेको पाईयो। पानीमा ढल तथा कलकारखानाको फोहोर नमिसाईएकोले गुणस्तर राम्रो पर्दयो। वर्षाको समयमा भने बाढीको कारणले गर्दा पानीको बहाव उच्च हुने र पानी धमिलो हुने गर्दछ।

५.१.४ भोटेकोशी नदीको खण्ड ख नदीको वरपरको भू उपयोग

३५ प्रतिशत : वनजंगल तथा वुट्यान

३० प्रतिशत : वस्ती र कृषि

३५ प्रतिशत : नदी, वगर, ढुंग्यान, कडा जमिन

५.२ जैविक वातावरण

५.२.१ वन तथा जीवजन्तु

ढुङ्गा, गिटी तथा वालुवा संकलन क्षेत्र वन क्षेत्र भित्र नपर्ने हुनाले वनस्पतीलाई प्रत्यक्ष प्रभाव नपर्ने देखिन्छ। न्यून प्रभाव क्षेत्रमा संकलन क्षेत्र नदी वारी पारि वन रहेको पाइन्छ। यस वनमा निम्न प्रकारका वनस्पती हरू पाइन्छ।

तालिका न. ५.१ वनस्पती प्रकार

Local Name	English Name	Scienific Name
चिलाउने	Chilaune	<i>Alnus nepalensis</i>
सिसौ	Sisau	<i>Salbergia sissoo</i>
सिमल	Simal	<i>Bombax ceiba</i>
जामुन	Jamun	<i>Syzygium cumini</i>
खयर	Khayar	<i>Acacia catechu</i>
लहरे पिपल	Peepal	<i>Ficus religiosa</i>

तालिका न. ५.२ जीव प्रकार

Local Name	English Name	Scienific Name
फयाउरो	Fox	<i>Vulpes vulples</i>
बादर	Monkey	<i>Macaca mulatta</i>
सर्प	Common snake	
भ्याग्ता	Frog	<i>Rana tigni</i>
गगटो	Crab	<i>Carcinus maenas</i>
काग	Crow	<i>Corvus brachrhynchos</i>
परेवा	Pigeon	<i>Columba livia</i>

५.३ सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरण

५.३.१ प्रस्ताव क्षेत्रको/प्रभावित नगरपालिकाको जनसंख्या

साविकका घोरथलीको वार्ड नं. १ देखि ४, कर्थली, बाह्रबिसे, गाती, घुम्थाड, मानेश्वरा र राम्चे गा.वि.स. गाभिएर हालको बाह्रबिसे नगरपालिका बनेको हो। राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसार साविकका गा.वि.स.को कुल जनसंख्या २५५३५, रहेको छ जसमा पुरुष संख्या १२,९०४ र महिला संख्या १३,६३१ रहेको पाइन्छ। यस नगरपालिकाको घर परिवार संख्या ६२२५ रहेको छ जसमा औषत परिवार ४.१० रहेको पाइन्छ। २.०३ प्रतिशत जनसंख्या वृद्धिदरले २०७८ को जनसंख्या तल प्रक्षेपण गरिएको छ।

तालिका न. ५.३ राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसार नगरपालिकाको जनसंख्या

नगरपालिका	घर परिवार संख्या	जनसंख्या			औषत परिवार	लैंगिक अनुपात प्रति १०० महिलामा
		जम्मा संख्या	पुरुष	महिला		
बाह्रबिसे	६२२५	२५५३५	१२९०४	१३६३१	४.१०	९५

(श्रोत :- राष्ट्रिय जनगणना, २०६८)

तालिका न. ५.४ जनसंख्या प्रक्षेपण, २०७८

जिल्ला	घर परिवार संख्या	जनसंख्या			औषत परिवार	लैंगिक अनुपात
		जम्मा संख्या	पुरुष	महिला		
बाह्रबिसे (२०६८)	६२२५	२६६५२	१३४८१	१४१७१	४.१०	९५

बाह्रबिसे (२०७८)	७६११	३१२१९	१५७७६	१६६६५	४.१०	९.५
------------------	------	-------	-------	-------	------	-----

(श्रोत : -जनसंख्या प्रक्षेपण, २०७८ आधार राष्ट्रिय जनगणना, २०६८)

५.३.२ जात/जनजाती

सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा जात/जनजाती तल रहेको तालिका न. ५.५ अनुरूप रहेको पाईयो ।

तालिका न. ५.५ जात/जनजाती

जात	जम्मा
तामाङ	९३५०
क्षेत्री	७०९८
कामी	५०८
ब्राहमण पहाड	३५८७
दमाई	५७६
सार्की	४३९
नेवार	११७६
अन्य	

(श्रोत : -राष्ट्रिय जनगणना, २०६८)

५.३.३ शिक्षा एवं साक्षरता

बाह्रबिसे न.पा.को साक्षरता दर तल प्रस्तुत गरिएको रहेको छ ।

तालिका न. ५.६ साक्षरता दर

बाह्रबिसे गा.पा.	जनसंख्या ५ वर्ष माथि	जनसंख्या जसले			साक्षरता दर
	जम्मा	पढ्न तथा लेख्न आउने	पढ्न मात्र आउने	पढ्न तथा लेख्न नआउने	
	२३४१८	१५८५५	१५८१	५९८२	६९.

(श्रोत : -जिल्ला वस्तुगत विवरण तथा स्रोत नक्शा, २०७२)

५.३.४ पेशा

अधिकांश मानिसहरु कृषि पेशामा आश्रित छन् । जिविकोपार्जनको लागि यस क्षेत्रका मानिसहरुले व्यापार, व्यवसाय, सरकारी सेवा, तथा वैदेशिक राजगारका अवसरलाई पनि अवलम्बन गरेको पाइन्छ । मुख्य बजार क्षेत्रमा व्यवसायमा लागेका व्यवसायीहरु पसल, होटल र घरेलु व्यापार आदिमा लागेको पाइन्छ । वैदेशिक रोजगारका लागि यहाँका युवाहरु अतिरिक्त खाडी मुलुक, मलेसिया, कतार, दुबई, लगायतका देशहरुमा गएको पाइन्छ ।

५.३.५ उर्जा, विजुली एवं संचार

बाह्रबिसे न.पा. मा उर्जाको लागि मुख्यत विजु प्रयोग भएको पाइन्छ ।

सर्वेक्षण	घरघुरी	विजुली	मट्टितेल	बायो ग्यास	सोलार	अन्य	नखुलेको
२०११	६२२५	५४६१	७०७	१	४	४५	१९
(%)		८७.७	०.११	०.०१	०.०६	७.२	०.३१

(श्रोत : -जिल्ला वस्तुगत विवरण तथा स्रोत नक्शा, २०७२)

५.३.६ खानेपानी एवं स्वास्थ्यको सुविधा

यस क्षेत्रका वासीहरुले खानेपानीको लागि मुख्यस्रोतको रुपमा धारा तथा पाइप रहेको छ । त्यसैगरी मुलधाराको पानी पनि प्रयोग हुने गरेको पाइयो ।

बाह्रविसे न.पा.	जम्मा घरधुरी	पिउने पानीको स्रोत							
		धारा, पाइप	दुयुबवेले	सुरक्षित कुवा	असुरक्षित कुवा	मुलधारा	खोला र नदी	अन्य	उल्लेख नभएको
६२२५	५६११	०	३०	५३	४५३	५८	४	२८	
प्रतिशत	९०.१४	०	०.४८	०.८५	७.२७	०.९३	०.०६	०.४५	

(स्रोत : -जिल्ला वस्तुगत विवरण तथा स्रोत नक्शा, २०७२)

यस क्षेत्रका बासिन्दाहरु स्वास्थ्य सम्बन्धि सेवाका लागि जिल्ला अस्पताल तथा धुलीखेल अस्पतालमा उपचार गर्न आएको पाईयो ।

५.३.७ यातायात र पहुचमार्ग

उत्तरी नाका चिन जोड्ने बाटो यही नगरपालिका हुँदै भोटेकोशी खोलाको बगर हुँदै जान्छ । हालमा यो बाटो कतै कच्ची, कतै पक्की रहेको तथा वर्षाको समयमा पहिरोको उच्चा जोखिममा रहेको छ । खोलाबाट बाटोसम्मको दुरी १५ मि भन्दा कम रहेकोले प्रस्तावित क्षेत्र बाट मुख्य पहुचमार्गसम्म ग्राभेल बाटो भएकाले प्रभावित क्षेत्रमा ढुङ्गा, गिट्टी संकलन र उत्खनन् गर्न कुनै किसिमको असुविधा रहेको छैन । यसका अलावा यी गाउँहरु भित्र पनि ग्रामिण सडक विस्तार भएकोले यहाँ आवत जावत गर्न सजिलो छ । प्रभावित क्षेत्रका बासिन्दाहरुका लागि यातायातमा पहुच पुगेको देखिन्छ र यहाँका बासिन्दाहरुले बढी मोटर साईकल प्रयोग गर्दछन् । सदरमुकाम जानका लागि बस र जिप प्रयोग गर्दछन् त्यस कारणले गर्दा यस क्षेत्रका बासिन्दाहरुलाई आवत जावत गर्न धेरै सुविधा रहेको देखिन्छ ।

५.३.८ धार्मिक, सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थलहरु

उच्च प्रभाव क्षेत्रमा कुनै पनि धार्मिक, सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थलहरु पर्दैन ।

६ प्रस्तावक कार्यान्वयनका विकल्पहरु

विकल्पहरुमा ढुंगा, गिट्टी, बालुवाको संकलन/उत्खनन गर्ने वा नगर्ने भन्ने हो । यदि नगर्ने हो भने त्यसबाट के प्रभाव पर्छ र गर्ने हो भने पनि त्यसबाट के प्रभाव पर्छ भन्ने कुराको विश्लेषण हुनु आवश्यक छ ।

६.१ प्रस्तावक कार्यान्वयन नगर्ने

अध्ययनबाट प्राप्त विकल्पको विश्लेषण गर्दा विकल्पहरुमा ढुंगा, गिट्टी, बालुवाको संकलन/उत्खनन नगर्ने र प्रस्ताव कार्यान्वयन नगर्ने विकल्पलाई अस्वीकार गरिएको छ । सो प्रस्तावलाई निम्न रूपले अस्वीकार गरेको छ । वर्षाको समयमा सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा बग्ने यी नदीहरुले ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा तथा नदीजन्य पदार्थ थुपार्ने गर्दछ । यी सामाग्रीहरु नदीको बगरमा थुपारिँदा नदीको बहाव फेरिन जाने तथा प्रकोप निम्तिने सम्भावना हुन्छ । दोश्रो, प्राकृतिक श्रोतको सदुपयोग हुन पाउदैन । तेस्रो स्थानीयवासिको रोजगारीको अवसरमा बाधा पुग्छ र चौथो सम्बन्धित निकायको आन्तरिक आर्थिक श्रोत वन्द हुन्छ । नदी जन्य पदार्थहरु बढी मात्रामा थुप्रीएर रहेको हुँदा यदी त्यस ठाउँबाट नदीजन्य पदार्थ निकालिएन भने त्यस ठाउँमा नदीको बहाव फेरिन जाने र आवादी क्षेत्र र खेतियोग्य जमिनको कटान भई प्रकोप निम्त्याउने सम्भावना रहेको छ तर कार्यान्वयन नगर्ने विकल्पलाई स्वीकार गर्ने हो भने उक्त क्षेत्रमा बाहिरी मानिसहरु आई भैभगडा गर्नकम हुने, वायु तथा ध्वनि प्रदुषण नहुने, जथाभावी फोहोरमैला नफालिने, पेशागत स्वास्थ्य एवं सुरक्षाको संरक्षण हुने,माछा एवं अन्य जलचरमा प्रभावनपर्ने भएतापनी प्रस्ताव उल्लेखित खोलाको सो खण्डबाट ढुंगा,गिट्टी,बालुवाको संकलन/उत्खनन् कार्य गर्दा उपयुक्त हुन्छ ।

६.२ प्रस्तावकका विकल्पहरु

६.२.१ ढुंगा,गिट्टी,बालुवाको संकलन/उत्खनन् गर्ने

यस खोलाको उल्लेखित खण्डमा वर्षाको समयमा बर्षेनि हजारौं घन मिटर ढुंगा,गिट्टी, बालुवा पहड माथिबाट बगाई ल्याएर समथर क्षेत्रको भू-भागमा थुपारेको पाईन्छ । यसरी थुप्रीएका नदीजन्य पदार्थहरुलाई तोकेको स्थानहरु वाट निकाल्न पाईने र निकाल्दा वरपर रहेका बस्तिहरुलाई कुनै असर नपर्ने गरि निकालिने छ । यसरी प्राप्त बहुमूल्य श्रोतको सहि परिचालन नगर्नु कुनै वृद्धिमान्नी होइन । जनसंख्या वृद्धि र शहरीकरणको गतिलाई हेर्दा स्थानिय तथा राष्ट्रिय वजारमा यसको मांग बढ्दो छ । आन्तरिक माग आपूर्ति गरेर राजस्व संकलनमा योगदान दिन सकिन्छ । सर्वप्रथम ढुंगा,गिट्टी,बालुवाको व्यवस्थित संकलनले खोला किनार कटान नियन्त्रण गर्न ठुलो सहयोग पुग्छ । स्वदेशी श्रमिकहरुको रोजगारको अवसर, उनीहरुको जीवनस्तरमा सुधार, बहाव फेरिन जाने तथा प्रकोप निम्तिने सम्भावना न्युन हुने तथा राजस्व संकलन यसका अन्य विशेषताहरु हुन् । त्यसकारणले प्रस्तावमा उल्लेखित शर्तहरुको पालना गरी ढुंगा, गिट्टी, बालुवाको संकलन/उत्खनन गर्न सिफारिस गरिन्छ ।

६.२.२ बैकल्पिक क्षेत्र

यथार्थ कुरा गर्दा बालुवा, गिट्टी तथा ढुङ्गा नदी बाहेक अन्य ठाउँमा नपाउने हुँदा प्रस्तावना लागु नहुँदा निर्माण सामाग्रीको अभाव सृजना हुने देखिन्छ । साथै नदि जन्य यी वस्तुहरु उत्खनन नगर्दा बाढीको समस्या बढी देखा पर्ने सम्भावना उच्च हुन्छ । तसर्थ यो थुप्रीएका वस्तुहरु निकाश गर्नु बाहेक अरु कुनै विकल्प छैन । यस्तो अवस्थामा नदीबाट निम्तिने प्राकृतिक प्रकोप रहित स्थानहरुको छनौट गरिन्छ । अध्ययनरत टोलीबाट स्थलगत अध्ययन गर्दा निजी तथा सार्वजनिक संरचना, कुलो सिंचाई योजना पहुँच मार्गको उपलब्धता नदी जन्य वस्तुको उपलब्धताको बारेमा अध्ययन गर्दा प्रस्तावित स्थानहरु नै उपयुक्त देखियो ।

६.२.३ बैकल्पिक विधि

प्रस्तावित क्षेत्रमा ढुंगा, गिट्टी, बालुवा उत्तखनन् गर्दा प्रस्तावित गरिएको विधिबाट मात्र ढुङ्गा,गिट्टी,बालुवा उत्तखनन् र संकलन गर्न पर्ने देखिन्छ । यस अलवा अन्य विधिबाट निकाल्न नसकिने देखिन्छ । प्रस्तावित विधि भन्नाले मानिसद्वारा हाते औजार प्रयोग गरि निकाल्न सकिन्छ ।

६.२.४ बैकल्पिक समय

२४ घन्टा उत्खनन गर्दा रातको समयमा स्थानियलाई हल्ला हुने र अनुगमन गर्न नसकिने र जथामात्रि उत्खनन हुन सक्ने हुदा यो विकल्पलाई अपनाईएको छैन र प्रस्तावित क्षेत्रबाट नदीजन्य पदार्थ ढुंगा,गट्टी,वालुवा सूर्योदय देखि सूर्यास्तसम्ममात्र निकाल्ने विकल्पलाई अपनाईएको छ ।

६.२.५ मौसम

वर्षमा ९ महिना (असार देखि भाद्र सम्म संकलन तथा उत्खनन नगरिने) मात्र संकलन तथा उत्खनन गरिने विकल्पलाई अपनाईएको छ र १२ महिना पुरै संकलन तथा उत्खनन गरिने विकल्पलाई त्यागिएको छ ।

६.२.६ वैकल्पीक श्रोत

बालुवाको निकासको लागि अरु विकल्प छैन तर पनि गिट्टी र ढुङ्गाको ठाउँमा ईट्टा र खानीबाट ढुङ्गा भिकन सकिन्छ । स्थानिय निकायमा नै श्रोत साधन उपलब्ध हुदा त्यही श्रोत साधन उपयोगी हुने र साथै नदीबाट निम्तिने प्रकोप पनि न्युन हुने देखिन्छ ।

अध्याय सात

७ प्रभाव पहिचान, अनुमान एवं मुल्याङ्कन

प्रस्ताव कार्यान्वयनको क्रममा स्थानिय वातावरणमा सकारात्मक तथा नकारात्मक दुबैथरिका असरहरु पार्न सक्छ। उक्त प्रस्ताव कार्यान्वयनको क्रममा पर्ने प्रभावलाई पहिचान, अनुमान एवं मुल्याङ्कन गरि देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ।

७.१ अनुकूल प्रभाव

७.१.१ भौतिक प्रभाव (Physical Impact)

वाढी एवं अन्य जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण

नदिले बगाएर ल्याएका नदिजन्य पदार्थ बगरमा थुपारिँदा नदीको बहाव फेरिन जाने र निकाल्दा नदीको बहाव फेरिन पाउँदैन र वाढी तथा अन्य प्रकोप हरु हुन बाट बचाउँछ। नदीको सतह बढेर नदी किनार नजिक रहेको जमिनलाई वाढीबाट बचाउँछ।

७.१.२ सामाजिक-आर्थिक तथा साँस्कृतिक प्रभाव (Socio-economic and cultural Impact)

आयश्रोतको एवं रोजगारीको अवसर

ढुंगा, गिट्टी, बालुवाको संकलन कार्यले त्यस क्षेत्रका स्थानीय वासिन्दाको रोजगारीको अवसर श्रृजना गर्दछ। नदीको यस्ता सामग्री संकलन, उत्खनन् तथा ढुवानी कार्यमा रोजगारीका विभिन्न अवसरहरु प्राप्त हुनेछ, यो सबैभन्दा ठूलो र प्रत्यक्ष लाभ हुने क्षेत्र हो। महिलाहरुको हकमा पनि श्रमको समान अवसर प्राप्त गरि पुरुष जतिकै लाभान्वित हुनेछन्। यसले एक प्रकारले महिला र पुरुष विचको श्रम विभाजनमा विभेद गर्ने प्रणालीलाई निरुत्साहित पार्दछ। स्थानिय श्रमिकहरुको दक्षता र प्राविधिक ज्ञानको विकास हुनेछ। जसले गर्दा श्रमिक तथा उनीहरुका आश्रितको उत्थानमा सहयोग पुग्नेछ। ढुंगा, गिट्टी, बालुवाको संकलन कार्य नियमित हुने हुनाले यसबाट स्थानीय वासिन्दा लाभान्वित हुन्छन्।

नगरपालिकको आयश्रोत

त्यसैगरी नगरपालिकाले नदीजन्य पदार्थको संकलन, उत्खनन् कार्यको ठेक्का बन्दोवस्तबाट राजश्व संकलन गर्नेछ। नगरपालिकाद्वारा संकलित राजश्वको प्रयोग गरि जिल्ला भित्र विभिन्न पुर्वाधार विकासका काम गर्नमा सहयोग पुग्नेछ। यस कार्यबाट नगरपालिकाले वार्षिक रु.२४,५५,०८० को राजस्व संकलन गर्नेछ।

विकास निर्माण सामग्रीको उपलब्धता

स्थानीय क्षेत्रमा रहेका ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा जस्ता पैदावारमा आधारित उद्योगहरुलाई आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थको सरल तरिकाले आपूर्ति गर्न यस योजनाले सहयोग पुऱ्याउने छ साथै स्थानीयस्तर तथा बाह्य आवश्यक पर्ने निर्माणका सामग्रीहरु (ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा आदि) समेत उपलब्ध हुने हुँदा शहरीकरणमा समेत मद्दत हुनेछ।

७.२ प्रतिकूल प्रभाव

७.२.१ भौतिक प्रभाव (Physical Impact)

नदी किनार कटान

प्रस्तावित क्षेत्रमा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको जथाभावि तथा यस IEE रिपोर्टमा सुझाव गरीएको परीमाण भन्दा बढी संकलन/उत्खनन गर्नाले नदीले आफ्नो प्राकृतिक धार परिवर्तन गरी किनार कटान तथा नदी किनारमा रहेको वस्तीलाई प्रभाव पार्न सक्छ।

नदीजन्य पदार्थ IEE ले सुभाब गरेको भन्दा बढी उत्खनन

उत्खननकर्ताले प्रस्तावित क्षेत्रबाट जथाभावरूपले सिफारिस गरिएको परिमाण भन्दा बढी उत्खनन गर्न सक्दछन् । जसको कारण नदीको बहाव परिवर्तन हुने र बाढी, नदी कटान, आदी प्राकृतिक प्रकोप निम्त्याउदछ ।

भौतिक संरचनामा हुने असर

प्रस्तावित क्षेत्रबाट ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा ओसार पसार गर्दा पहुँच बाटोमा चलने गाडिको चाप बढनाले बाटो छिट्टै जिर्ण हुने तथा बाटोमा जताततै खाल्डो बन्न सक्दछ ।

फोहर तथा जल प्रदुषण

ढुंगा, गिट्टी, बालुवाको संकलन/उत्खनन गर्ने कममा कामदारहरुबाट फोहर सिर्जना हुन्छ र खोलाको वातावरण प्रदुषण बढ्न सक्छ । खोलामा शौच गर्ने, खानेकुराहरु फाल्ने, पोखिने, प्लास्टिकहरु यत्रतत्र छरिने संभावना हुन्छ ।

वायु तथा ध्वनि प्रदुषण

ढुवानी साधनको आवागमन तथा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको संकलन/उत्खननले वायु प्रदुषण बढ्छ र ढुवानी साधनको कारणले ध्वनि प्रदुषण बढ्छ । साथै मोटरहरुको धेरै आवत जावतले गर्दा धुलो उड्न सक्ने देखिएकोछ ।

संकलन/उत्खनन सामाग्रीको भण्डारणको प्रभाव

नदी जन्य पदार्थहरुलाई निश्चित ठाउँमा निकास गर्नु अघि थुप्रो लगाउनु जरुरी हुन्छ । यसरी ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा तथा माटो धेरै समयसम्म थुप्रिदा वातावरणमा नकारात्मक असर पर्दछ । साथै अकस्मात वर्षाका कारण अउने आकस्मीक बाढीले संकलित सामाग्री वगाई लैजाने सम्भावना पनि रहन्छ ।

७.२.२ सामाजिक-आर्थिक प्रभाव

धर्म,संस्कृति तथा परम्परामा प्रभाव

कामदारहरु स्थानीय वासिन्दा हुने भएको कारणले धर्म,संस्कृति तथा परम्परामा अन्य कुनै प्रभाव पर्ने छैन । यस नदीको ढुंगा, गिट्टी, बालुवा संकलन तथा उत्खनन कार्यका उच्च प्रभाव क्षेत्र भित्र अन्य कुनै प्रकारका मठ मन्दिर, गुम्बा, देवस्थल आदि नपर्ने भएकोले कुनै असर पर्ने छैन ।

पेशागत स्वास्थ्य तथा सुरक्षा

ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको संकलन गर्दा विभिन्न प्रकृतिका औजारहरुको प्रयोगले कामदारहरुलाई चोटपटक लाग्न सक्छ । त्यसै गरि ढुङ्गा, गिट्टी उछिट्टिएर पनि जिउमा चोट लाग्न सक्छ । धुलोको कारणले स्वास-प्रस्वास र आंखाका रोगहरु लाग्न सक्छन् । ढुवानी साधनहरुको आवतजावतले आकस्मिक दुर्घटनाको संभावना पनि त्यतिकै रहन्छ ।

जनसंख्या विस्थापना

उत्खनन क्षेत्र ३०० मि. वरिपरि कुनै बस्ति नरहेकाले प्रस्तावित क्षेत्रबाट जनसंख्या विस्थापनामा कुनै असर पर्दैन ।

नदीको वरपर वस्ती विस्तार एवं नदी अतिक्रमण

बहिरबाट कामदारहरु भित्रिएको अवस्थामा नदीको वरपर वस्ती विस्तार एवं नदी अतिक्रमण हुन सक्ने सम्भावना रहन्छ ।

७.२.३ जैविक प्रभाव (Biological Impact)

वन्यजन्तु तथा माछा

श्रमिकहरु तथा ढुवानी साधनको आवागमन र कोलाहलले वरपरको वनका वन्यजन्तुको प्राकृतिक विचरणमा खलल पुग्न सक्छ । ध्वनी, धुलो र पानी प्रदुषणका कारण माछा एवं अन्य जलचर वासस्थान गरिवर्तन गर्न सक्छन् । संकलन

कार्यक्षेत्र बरिपरि सामुदायिक वन पर्ने हुनाले सवारी साधन आबत जाबत गर्ने बाटोमा बन्यजन्तुलाई नकारात्मक असर पर्न सक्छ । साथै सवारी साधन आबत जाबतमा बृद्धि हुनाले कार्यरत टोली जङ्गलमा शिकार गर्न पस्न सक्दछन् । त्यसैगरी हुंझा, गिटी, बालुवा संकलन गर्ने कममा खोलाका माछा मार्ने काम पनि हुन सक्छ ।

७.२.४ रसायनिक वातावरण (Chemical Impat)

रसायनको प्रयोगले हुने असरहरु

उत्खनन् तथा संकलन गर्दा रसायनको प्रयोग हुनेछैन तर पनि गाडी तथा औजारहरुको प्रयोग हुदाँ तेल तथा रसायन चुहिन सक्छ जसले पानी तथा जमिनमा प्रदुषण हुनेछ । लुब्रिकेन्ट्स र ग्रिजले गर्दा प्रदुषण हुनेछ ।

तलिका ७.१ प्रभावहरु पहिचान एवं मुल्याङ्कन

क. स.	विषय वस्तु	प्रभाव	तरिका/विधि	कहिले	प्रभाव बढेतीकरण/ न्युनिकरण गर्ने उपायहरु
क) भौतिक वातावरण					
१)	वाढी एवं अन्य जलउत्पन्न प्रकोप	न्युनिकरण हुन्छ	किन कि नदिले बगाएर ल्याएका नदिजन्य पदार्थ बगरमा थुपारिदा नदीको बहाव फेरिन जाने र निकाल्दा नदीको बहाव फेरिन पाउँदैन र बाढी तथा अन्य प्रकोप हर हुन वाट बचाउँछ । नदीको सतह बढेर नदी किनार नजिक रहेको जमिनमा वाढीबाट बचाउँछ ।	प्रस्ताव कार्यावयन भन्दा पहिले	वर्षायाममा र रातको समयमा नदी जन्य पदार्थ ननिकाल्ने । IEE रिपोर्टले सुझाव गरेको परिमाण निश्चितस्यलबाट मात्र निकाल्ने । बेलाबेलामा सम्बन्धित निकायबाट अनुगमन गरिने छ ।

क. स.	विषय वस्तु	प्रभाव	तरिका/विधि	कहिले	प्रभाव बढोत्तीकरण/ न्युनिकरण गर्ने उपायहरु
२)	नदी किनार कटान	संभावना छ	उत्खननकर्ताले जथाभावि रुपले सिफारिस गरिएको परिमाण बढी उत्खनन गरेमा	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	जथाभावरुपले नदीजन्य पदार्थ निकाल्न नदिने र IEE रिपोर्टले सुझाव गरेको परिमाण निश्चितस्थलबाट मात्र निकाल्ने । संकलन गरी सकेपछि संकलन गरिएको क्षेत्रको सतह मिबाउदै जाने । संकलन उत्खनन क्षेत्रको नाम, निश्चित क्षेत्रफल, लम्वाई, चौडाई, गहिराई, कुल परिमाण र समयावधि सहितको सुचना पटी राख्नु पर्ने छ । साथै स्थानिय वासिन्दाहरुबाट अनुगमन सिमिति बनाई सुचना पटी अनुसार उत्खनन् कार्य भए नभएको अनुगमन गर्न लगाउने । प्रस्तावक (सम्बन्धीत निकाय)ले अनुगमन संयन्त्र बनाई क्रियासील पार्ने र उचित दण्ड तथा पुरस्कारको प्रबन्ध गर्ने ।
३	नदीजन्य पदार्थ IEE ले सुझाव गरेको भन्दा बढी उत्खनन	संभावना छ	उत्खननकर्ताले जथाभावि रुपले सिफारिस गरिएको परिमाण बढी उत्खनन गरेमा	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	नगरपालिकाले उत्खनन् पुर्व IEE ले सुझाव गरेको संकलन/उत्खनन् सम्बन्धि कार्यविधि बनाई गर्ने छ । उत्खनन संकलन कार्य सम्पन्न भए पश्चात उत्खनन आदेश बमोजिमको परिमाण भन्दा घटी वा बढी संकलन भयो भनेर तुलना गर्न मिल्ने गरी नापजांच Post measurement गरी अभिलेख राख्ने । नदीको सतह भन्दा गहिरो हुने गरी नदीजन्य पदार्थ निकाल्न नदिने

क. स.	विषय वस्तु	प्रभाव	तरिका/विधि	कहिले	प्रभाव बढोत्तीकरण/ न्युनिकरण गर्ने उपायहरु
४	नदीको वहावमा आउने प्रभाव	सकारात्मक	नदीको वहाव आउने प्रभाव कम देखिन्छ किनकि नदीले बगाएर ल्याएका नदीजन्य पदार्थ नदीले आफ्नो धार परिवर्तन गर्दैन ।	प्रस्ताव कार्यावयन भन्दा पहिले	नदीको वहाव/वाटोमा आउने प्रभाव कम गर्नका लागि नदीले बगाएर ल्याएका नदी जन्य पदार्थहरु थुपारेको ठाउँबाट मात्र निकाल्ने । उत्खननकर्ताले निकाल्दा फाईदाको लागि बढी नदीजन्य पदार्थ निकाल्ने हुनाले र तोकिएको निश्चित ठाउँबाट मात्र निकाल्ने त्यस ठाउँका वासिन्दाबाट अनुगमन समिति बनाई निकाल्न लगाउने । उत्खनन संकलनका कम्ममा भारी यान्त्रीक उपकरण प्रयोग गर्ने ।
५)	भौतिक सरचनानामा हुने असर	नकारात्मक	पहुँच वाटोमा चलने गाडिको चाप बढ्नाले वाटोमा जताततै खाल्डो बन्न सक्ने ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	निकासी डुवानी हुने मार्ग निर्धारण गरी सोही मागबाट मात्र नदीजन्य पदार्थ डुवानी गर्ने र यस्तो मार्गको नियमित मरमत संहार गर्ने व्यवस्था मिलाउने । डुवानी साधनको क्षमता भन्दा बढी पदार्थ राखेर ओसार पसार गर्ने । पुलको ५०० मीटर क्षेत्र भित्र र अन्य सार्वजनिक संरचनाको १०० मीटर भित्र उत्खनन तथा संकलन कार्य गर्ने ।
६)	पानी तथा सरसफाई	प्रदुषण बढ्छ	कामदाहरुको उपस्थितिले गर्दा खाएका खाने कुराका खोल र विसा पिसाव गर्न सक्ने प्रवल सम्भवना देखिएको हुनाले प्रदुषण बढ्न सक्छ ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	त्यसक्षेत्रमा खुला विसा पिसाव रोक्नु पर्ने र कामदारहरुको लागि अस्थायी रूपले भएपनि सौचालय को व्यवस्था गर्नु पर्ने । खाद्यपदार्थ बाट आएका फोहरहरुलाई न्युनीकरण गर्नकालागि ठाउँ,ठाउँमा फोहर राख्ने भाडा (डोको) राख्ने र उपयुक्त स्थानमा विसर्जनको व्यवस्था गर्ने ।
७)	वायु एवं ध्वनी प्रदुषण	बढ्छ	धुलो धुवा एवं ध्वनी बढ्छ किनकि नदी जन्य पदार्थ डुवानी गर्दा मोटरहरुको धुवा एवं ध्वनी बढ्न गई प्रदुषण बढ्ने सम्भाना रहेको छ । साथै मोटरहरुको धेरै आवत जावतले गर्दा धुलो उड्ने देखिएकोछ ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	संकलन गरिएका पदार्थहरु तत्काल डुवानी प्रबन्ध मिलाउने । पदार्थ लोड भएको डुवानी साधन सडकमा पार्किङ्ग गर्ने । ओसार पसार गर्दा प्रेशर हर्नको प्रयोग गर्ने । डुवानी गर्दा त्रिपालले छोपेर गर्ने । धेरै धुलो उड्ने र बस्ती भित्रबाट हुँदै जाने सडकमा पानी छर्किने ।

क. स.	विषय वस्तु	प्रभाव	तारिका/विधि	कहिले	प्रभाव बढोत्तीकरण/ न्युनिकरण गर्ने उपायहरु
८)	संकलन/उत्खनन सामग्रीको भण्डारणको प्रभाव	नकारात्मक	सामान्य रुपमा संकलन/र उत्खनन सामग्रीहरुको भण्डारण गर्दा धुलो उड्ने संभावना हुन्छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	संकलन गरिएका पदार्थहरु तत्काल ढुवानी प्रबन्ध मिलाउने।
९)	फोहरमैला एवं खेर जाने सामग्री	प्रदुषण बढाउछ	कामदार बढे पछि जतातै फोहरमैला एवं खेर जाने सामग्रीहरु छर्ने हुनाले प्रदुषण बढाउछ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	प्रस्तावित ठाउँहरुमा फोहर राख्ने भाडाहरु राख्नु पर्ने र सुरक्षित साथ उचित स्थानमा विसर्जनको व्यवस्था राखिनेछ। कामदारहरुले फोहर गरेमा प्रतिवन्ध र दण्डको ब्यबस्था गरिनेछ। साथै खोलामा मृत जिवजन्तु र फोहर फाल्न निषेध गरिनुपर्ने।
ख) सामाजिक आर्थिक एवं सांस्कृतिक वातावरण (Socio-economic and Cultural Environment):					
१)	आयश्रोतको एवं रोजगारीको अवसर	बढ्छ	प्रस्तावित योजना संचालन गर्दा स्थानिय बासिन्दाले रोजगारको अवसर पाई आयश्रोत बढ्ने छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	प्रस्तावित क्षेत्रमा रोजगारीको लागि स्थानिय बासिन्दाहरुलाई नै प्राथमिकता दिनु पर्ने।
२)	नगरपालिका को आयश्रोत	बढ्छ	नदीजन्य पदार्थ निकाल्दा नगरपालिकाको आयश्रोत वृद्धि हुन्छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	नगरपालिकाले ठेक्का लगाउँदा प्रभावित ठाउँमा कुनै किसिमको जैविक, भौतिक रूपले असर नहुने गरि उत्खननकर्ता संग सम्झौता गर्नु पर्ने।
३)	विकास निर्माण सामग्रीको उपलब्धता	बढ्छ	बढ्छ किनकि नदी जन्य पदार्थ निकाल्दा विकास निर्माण कार्यमा ती सामग्री उपलब्ध गराउन सकिन्छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	विकास निर्माण कार्यका लागि नदी जन्य पदार्थ निकाल्नु पर्दा ती विकास निर्माण कार्यको रेकर्ड राख्नु पर्ने।

क. स.	विषय वस्तु	प्रभाव	तारिका/विधि	कहिले	प्रभाव बढोतीकरण/ न्युनिकरण गर्ने उपायहरु
४)	धार्मिक/सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थल	कस्तो असर पर्छ	धार्मिक/सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थलमा अन्य कुनै किसिमको प्रभाव पर्दैन किनकि त्यस क्षेत्रमा काम गर्ने कामदार त्यसै क्षेत्रका भएकाले र प्रस्तावित क्षेत्रको उच्च प्रभाव क्षेत्रमा धार्मिक/सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थलहरु नपर्ने भएकाले।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	उच्च प्रभाव क्षेत्रमा धार्मिक/सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थलहरु नपर्ने
५)	पेशागत स्वास्थ्य एवं सुरक्षा	विग्रन्ध	पेशागत स्वास्थ्य एवं सुरक्षामा विग्रन्ध किनकि काम गर्दा विभिन्न किसिमका दुर्घटना हुन सक्छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	प्रस्तावित क्षेत्रमा प्राथमिक उपचार लागि समानहरु उपलब्ध गराउने। कामदारहरुलाई काम गर्दा हेल्मेट र माक्स, पन्जा अनिबाव नपठाउनु पर्ने।
६)	जनसंख्या विस्थापना	हुदैन	उत्खनन् क्षेत्र वरिपरि कुनै बस्ति नरहेकाले असर पर्दैन।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	
७)	नदीको वरपर वस्ती विस्तार एवं नदी अतिक्रमण	हुन सक्छ	वाटरबाट कामदारहरु भित्रिएको अवस्थामा।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा	नदीको वरपर वस्ती विस्तार हुने भएकाले त्यस ठाउँहरुमा सम्बन्धित निकायले बेलाबेलामा अनुगमन गर्नुपर्ने।
ग)	जैविक वातावरण (Biological Environment):				

प्रभाव बढोत्तीकरण/ न्यूनिकरण गर्ने उपायहरु				
क. स.	विषय वस्तु	प्रभाव	तरिका/विधि	कहिले
१)	वन वन्यजन्तु तथा माछामा पर्ने प्रभाव	नकारात्मक	संकलन कार्यक्षेत्र वरिपरि सामुदायिक वन पर्ने हुनाले स्वारी साधन आवत जावत गर्ने वाटोमा वन्यजन्तुलाई नकारात्मक असर पर्ने सम्बन्ध साथै माछा एवं अन्य जलचरमा नकारात्मक प्रभाव पर्छ किनकि नदीका माछा कामदाहरले मारेर खाने सम्भावना र नदीजन्य पदार्थ निकाल्दा ध्वनी कम्पनले गर्दा माछा मर्ने सम्भाना बढ्ने देखिन्छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा स्वारी साधन आवत जावत गर्ने वाटोमा हर्नको प्रयोग कम गर्ने रातको समयमा काम नगर्ने शिकार सम्बन्धि कानुनी कारवाहीको बारेमा सचेत गर्ने। खोलामा विस्फोटक पदार्थ, रसायन र करेन्त प्रयोग गरि माछा मार्ने कामलाई निषेध गर्ने। माछा एवं अन्य जलचरमा पर्ने प्रभाव र हानि बारेमा अभिमुखिकरण दिने। माछा एवं अन्य जलचरका वासस्थान जस्ता ठूला दुइना फोर्ने, फिकने काम नगर्ने।
घ) रसायनिक वातावरण (Chemical Environment)				
१)	रसायनको प्रयोगले हुने असरहरु	सम्भावना छ	इन्धन, लुब्रिकेन्ट्स, अम्ल तथा अन्य रसायनहरुको चुहावट हुनसक्ने सम्भावना बढ्छ किनकि ढुवानीका साधनहरुको बढ्दो चापले गर्दा र ढुवानीका साधनहरु विभिन्न अवस्थाले गर्दा रसायनहरुको चुहावट हुन सक्ने सम्भावना रहेको छ।	प्रस्ताव कार्यावयन चरणमा इन्धन, लुब्रिकेन्ट, अम्ल तथा अन्य रसायनहरु कम गर्नका लागि प्रभावित ठाउँमा जानु भन्दा पहिले गाडीहरुलाई बनाएर लैजानु पर्ने। पुराना थोत्रा गाडीहरु संचालन गर्न नदिने। ढुवानी साधनको महत्वपूर्ण पार्ट टायर, ब्रेक, इन्जिनको अवस्था ठिक पारेर मात्र ढुवानी गर्ने।

अध्याय आठ

द प्रभाव बढोत्तीकरण एवं न्युनिकरण गर्ने उपायहरु

द.१ प्रभाव न्युनीकरणका उपायहरु

प्रस्तावित क्षेत्रमा ढुङ्गा, गिटी, बालुवाको संकलन/उत्खनन गर्दा पर्ने जने असरहरुको न्युनीकरण निम्न तरीकाले गरिने छ।

द.१.१ भौतिक वातावरण

नदी किनार कटान

जथाभावी रूपले नदीजन्य पदार्थ निकालेमा नदी किनारमा क्षति पुऱ्याउने खतरा रहन्छ र नजिकमा रहेको गाऊंलाई प्रभाव पर्न सक्छ। त्यसकारणले यो स्थानमा जथाभावरूपले नदीजन्य पदार्थ निकाल नदिने र IEE रिपोर्टले सुझाव गरेको परिमाण निश्चित स्थलबाट मात्र निकाल्ने। वेलावेलामा नगरपालिकाबाट अनुगमन गरिने छ। संकलन उत्खनन क्षेत्रको नाम, निश्चित क्षेत्रफल, लम्बाई, चौडाई, गहिराई, कुल परिमाण र समयबधि सहितको सुचना पाटी राख्नु पर्ने छ। साथै स्थानिय बासिन्दाहरुबाट अनुगमन सिमिति बनाई सुचना पाटी अनुसार उत्खनन् कार्य भए नभएको अनुगमन गर्न लगाउने।

नदीजन्य पदार्थ IEE ले सुझाव गरेको भन्दा बढी उत्खनन

उत्खननकृतिले जथाभावि रूपमा IEE अध्ययनले सिफारिस गरेको परिमाण भन्दा बढी नदीजन्य पदार्थ उत्खनन गर्न सक्ने संभावना भएकोले बढी उत्खनन नियन्त्रणका लागि Technicle tool को रूपमा नगरपालिकाले कार्यविधि बनाई लागु गर्न सक्ने छ। साथै नदीको सतह भन्दा गहिरा हुने गरी नदीजन्य पदार्थ निकाल नदिने। जथाभावरूपले नदीजन्य पदार्थ निकाल्यो भने यहाँ नदी किनारामा क्षति पुऱ्याउने खतरा हुन्छ। IEE रिपोर्टले सुझाव गरेको परिमाण निश्चित स्थलबाट मात्र निकाल्ने।

भौतिक संरचनामा हुने असर

निकासी ढुवानी हुने मार्ग निर्धारण गरी सोही मागबाट मात्र नदीजन्य पदार्थ ढुवानी गर्ने र यस्तो मार्गको नियमित मरमत संहार गर्ने व्यवस्था मिलाउने। ढुवानी साधनको क्षमता भन्दा बढी पदार्थ राखेर ओसार पसार नगर्ने। पुलको ५०० मीटर क्षेत्र भित्र र अन्य सार्वजनिक संरचनाको १०० मीटर भित्र उत्खनन तथा संकलन कार्य नगर्ने।

फोहर तथा जल प्रदुषण

ढुङ्गा, गिटी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्यमा संलग्न कामदारहरुद्वारा खोलामा फोहर पार्ने काम हुन्छ। खानेकुरा र प्लास्टिकका सामानहरु इत्र तत्र फाल्ने काम हुन्छ। यसको न्युनीकरणको लागि ठाउँ-ठाउँमा फोहर फाल्ने भाडा (डोकी) राखिने छ र हप्तामा कम्तिमा एक पटक त्यस्ता फोहरहरु संकलन गरी उपयुक्त स्थानमा विसर्जन गराईने छ।

वायु तथा ध्वनि प्रदुषण

ढुङ्गा, गिटी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्यमा धुलोको कारण वायु प्रदुषण हुन्छ। त्यसै गरी ढुवानी साधनहरुको आवागमनले धुलो र ध्वनि उत्पन्न गराउछ। त्यसकारण वायु प्रदुषण कम गर्ने उपायहरुमा ढुवानी साधनहरुमा बालुवा र गिटी लोड गरिसकेपछि अनिवार्य त्रिपालद्वारा ढाकिने छ। त्यसै गरी ढुवानी साधनहरुमा प्रेशर हर्न र धेरै पुरानो साधनको प्रयोग निषेध गरिनेछ।

संकलन/उत्खनन् सामाग्रीको भण्डारणको प्रभाव

संकलन/उत्खनन गरिएका पदार्थहरू तत्काल ढुवानी प्रबन्ध मिलाउने । घाटगद्दीको व्यवस्था उत्खनन् स्थल नजिक नगरिने ।

८.१.२ सामाजिक-आर्थिक प्रभाव

धर्म, संस्कृति तथा परम्परामा प्रभाव

स्थानीयवासिहरू कामदारको रूपमा कार्य गर्ने हुनाले धर्म, संस्कृति तथा परम्परामा अन्य कुनै नकारात्मक प्रभाव पर्ने छैन ।

पेशागत स्वास्थ्य तथा सुरक्षा

ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको संकलन/उत्खनन गर्दा कामदारहरूलाई चोटपटक लाग्न सक्छ । त्यसै गरि ढुंगा गिट्टी उछिट्टिएर पनि जिउमा चोट लाग्न सक्छ । धुलोका कारणले स्वास-प्रस्वास एवं आंखाका रोगहरू लाग्न सक्छ । ढुवानी साधनहरूको आवतजावतले आकस्मिक दुर्घटनाको संभावना पनि त्यतिकै रहन्छ । चोट पटक र धुलोको कारणले स्वास्थ्यमा हुने मास्क, बुट, पञ्जा, हेलमेट, र प्राथमिक उपचारका लागि जस्तै टिचर, आयोडिन, व्याण्डेज प्याड, टेप आदि उपलब्ध गराइने छ । त्यसक्षेत्रमा खुला दिसा पिसाव रोक्नु पर्ने र कामदारको लागि अस्थाई रूपले भएपनी सौचालय को व्यवस्था गर्नु पर्ने छ ।

नदीको वरपर वस्ती विस्तार एवं नदी अतिक्रमण

बहिरबाट कामदारहरू भित्रिएको अवस्थामा नदीको वरपर वस्ती विस्तार एवं नदी अतिक्रमण हुन सक्छ । त्यसैले स्थानिय वासिन्दालाई उक्त काममा प्राथमिकता दिने र रातको समयमा ढुंगा, गिट्टी, बालुवाको संकलन कार्य गर्न नदिने र रातको समयमा कामदारहरूलाई वगर क्षेत्रमा बस्न नदिने । नदीको वरपरको ठाँउमा वस्ती विस्तार एवं नदी अतिक्रमण हुन सक्ने भएकाले त्यस ठाउँहरूमा नगरपालिकाले बेलाबेलामा अनुगमन गर्नु पर्ने । कामदारहरूको लागि काम गर्दा दिनमा छाँयामा बस्नको लागि अस्थाई रूपमा लेबर क्याम्प (Labour Camp) बनाउन सकिने छ ।

८.१.३ जैविक वातावरण

वन्यजन्तु तथा माछा

ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्यमा संलग्न श्रमिकहरू र चालक दलका सदस्यहरू तथा ढुवानीका साधनको आवागमन र उत्पन्न ध्वनिले वन्यजन्तुको प्राकृतिक विचरण र वासस्थानमा खलल पुग्छ । त्यसका साथै वनमा पाइने वन्यजन्तु प्रजातिहरूको अवैधानिक शिकार पनि हुन्छ । यी कार्यहरूको न्युनीकरणका लागि जैविक विविधता र वतावरण सम्बन्धि जनचेतना जगाउने र विद्यमान नेपाल सरकारले अख्तियारी गरेको कानुन बारे जानकारी गराइने छ ।

वन्यजन्तु, माछा एवं अन्य जलचरमा जिवहरूलाई मार्ने सम्भावना हुने भएकाले त्यस ठाउँमा माछा मार्ने मानिसलाई कारवाहिको व्यवस्था गर्नु पर्ने । कामदारहरूलाई वन क्षेत्रमा बस्न नदिने र हो हल्ला गर्न नदिने । ढुवानिका साधनहरूलाई हर्न निषेध गर्नु पर्ने ।

८.१.४ रसायनिक वातावरण

रसायनको प्रयोगले हुने असरहरू

यस्तो रशायनहरूको प्रयोग गर्दा सावधानी अपनाईनेछ र यसको भण्डारण गरिनेछ । अति आवश्यक क्षणमा मात्र नदी किनारमा मर्मत तथा संभार गरिनेछ ।

तालिका नं. १ : प्रभाव बढोत्तीकरण एवं न्यूनिकरण का उपायहरूको विवरण

क्रियाकलाप	सकारात्मक प्रभावहरू	सम्बन्धित सकारात्मक असरहरू	प्रभावको प्रकार Type of Impact (*)				प्रभाव बढाउने उपाय	उपाय कार्यान्वयन गर्न लाग्ने खर्च(ने.र.)	जिम्मेवारी	
			प्रकृति	आकार	विस्तार	अवधि				कुल योगफल कति महत्वपूर्ण
भौतिक प्रभाव										
संकलन/उत्खनन	वाढी एवं अन्य जल उत्पन्न प्रकोपको न्यूनिकरण	कम जनधनको क्षति	प्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थानीय (२०)	लामो समयी (२०)	मध्यम रूपमा महत्वपूर्ण (M. Significant)	(६०)	अनुगमन, जनचेतना, दिगो एवं वातावरण मैत्री संकलन/उत्खनन	सम्बन्धित निकाय
सामाजिक-आर्थिक तथा सांस्कृतिक										
संकलन/उत्खनन	रोजगारीको अवसर	स्थानिय बासिन्दाहरूले रोजगार पाई आयअर्जन मा बृद्धि	प्र	उ (६०)	स्था (२०)	दी (२०)	१००	स्थानियलाई प्राथमिकता	---	सम्बन्धित निकाय
क्रियाकलाप	नकारात्मक प्रभावहरू	सम्बन्धित नकारात्मक असरहरू	प्रभावको प्रकार Type of Impact(*)				प्रस्तावित न्यूनिकरणका उपायहरू	प्रभाव न्यूनिकरण खर्च (ने.र.)	जिम्मेवारी	
प			प्रकृति	आकार	विस्तार	अवधि	कुल योगफल/कती महत्वपूर्ण			
भौतिक वातावरण										

क्रियाकलाप	नकारात्मक प्रभावहरू	सम्बन्धित नकारात्मक असरहरू	प्रभावको प्रकार Type of Impact(*)					प्रस्तावित न्यूनिकरणका उपायहरू	प्रभाव न्यूनिकरण खर्च (ने.रु.)	सम्बन्धित निकाय / ठेकदार
			प्रकृति	आकार	विस्तार	अवधि	कुल योगफल/कती महत्वपूर्ण			
संकलन/उत्खनन	नदी किनार कटान	ठेकदारले जथाभावि धेरै नदी जन्य पर्दाथ निकाल्न सक्ने	प्र.	उ(६०)	स्था (२०)	दी (२०)	१००	जैविक इन्जिनियरिंग, संरचना निर्माण, सुचना पाटी राख्नु पर्ने, संकलन/उत्खनन कार्यविधि बनाएर गर्नु पर्ने	२,५०,०००	सम्बन्धित निकाय / ठेकदार
संकलन/उत्खनन	पानीको प्राकृतिक वहाव-मार्ग कायम	नदीको दायँ, बायाँ भागमा नदी जन्य पर्दार्य निकाल्न सक्ने	प्र.	उ (६०)	स्था (२०)	दी (२०)	१००	सुब्बा मौसमको बेलामा बग्ने नदी किनाराबाट दायो बायाँ ५ - ५ मी सम्म उत्खनन कार्य नगर्ने ।	----	सम्बन्धित निकाय / ठेकदार
संकलन/उत्खनन	फोहर तथा जल प्रदुषण	कामदारहरुको चापले गर्दा फोहर तथा जल प्रदुषण	प्र.	उ (६०)	स्था (२०)	दी (२०)	१००	फोहर संकलन र उपयुक्त स्थानमा विसर्जन, ढुवानि साधनलाई खोलासा धुन निषेद्	----	सम्बन्धित निकाय / ठेकदार

संकेत	प्रकार/वर्ग	संकेत/वर्ग	प्रकृति	आकार	विस्तार	अवधि	कुल योगफल/कती महत्वपूर्ण	संयोजक/उपायहरू	संकेत/वर्ग
संकलन/उत्खनन	बायु तथा ध्वनि प्रदुषण	डुवानी साधनहरूको चापले गर्दा बायु प्रदुषण	प्र.	उ (६०)	स्था (२०)	दी (२०)	१००	डुवानी साधनलाई त्रिपालले छोप्ने, प्रेशर हर्न निषेध, धेरै धूलो उडेमा पानी छर्किने	सम्बन्धित निकाय / ठेकेदार
संकलन/उत्खनन	पानी प्रदुषण एवं सरसफाइमा कमी	फोहर वातावरण, सरुवा रोग फैलन सक्ने सम्भावना	प्रत्यक्ष	मध्यम (२०)	स्थानीय (२०)	लामो समय (२०)	मध्यम रूपमा महत्वपूर्ण (M.Significant) (६०)	अस्थायी सार्वजनिक सौचालयको निर्माण	सम्बन्धित निकाय, ठेकेदार
जैविक वातावरण									
संकलन/उत्खनन	बन्यजन्तु तथा माछा	बन्यजन्तु र माछाको शिकार हुन सक्छ।	अप्र	म (२०)	स्था (२०)	दी (२०)	६०	अभिसुखिकरण उत्खनन क्षेत्र नजिक रहेको बनलाई कोडे तारले घेरनु पर्ने।	सम्बन्धित निकाय, स्थानीय काली, किल्ला रण कार्यालय
सामाजिक-आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरण									

विभागात्मक विकास	प्रभावित नकारात्मक प्रभाव	सम्बन्धित नकारात्मक असर	प्रभाव को प्रकार Type of Impact(*)						प्रकृति	आकार	विस्तार	अधि	कर्म	महत्वपूर्ण योगफल/कमी	प्रस्तावित न्यूनिकरणका विभावक	प्रभाव न्यूनिकरण खर्च (न.रु.)	विम्बेवारी
			प्रभाव नपने	प्रभाव नमा	प्रभाव	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने									
विकास/सकल विकास	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने
सकल विकास/विकास	काम गती कठिले काठि अधिव घटना हिन सक्ने	अ. प्र. (२०)	म (२०)	स्थ (२०)	दो (२०)	३०	सम्बन्धित स्वास्थ्य सेवा तालिम/आधारभूत सेवाका सामग्रीहरू	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	सम्बन्धित विकास, विकास, विकास
सकल विकास/सकल विकास	संरक्षण विकासका	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	प्रभाव नपने	सम्बन्धित विकास/विकास/विकास

९ वातावरणीय व्यवस्थापन योजना

वातावरण संरक्षण नियमावली, २०५४ अनुसार अनुगमन कार्यमा प्रस्तावक जिम्मेवार निकाय हुन पर्दछ । विभिन्न ढंगबाट कार्यान्वयन भइरहेको छ वा छैन भनी अध्ययन गर्न अनुगमन गर्नु अनिवार्य आवश्यकता हो । वातावरण मैत्री कृषाकलापहरूको कार्यान्वयनले मात्र वातावरणीय प्रतिकूल प्रभावहरूलाई न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ । अनुगमन नियमित र उपायहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि प्रस्तावकले अनुगमन गर्नु पर्दछ । दुङ्गा, गिटी, बालुवा संकलनबाट वातावरणमा पर्न सक्ने असरहरूको प्राविधिक दृष्टिकोण सहितको व्यवस्थापन योजनाको अवधारणको आवश्यकता हुन्छ । यस्तो अवधारणामा योजना,संगठन, श्रमशक्ति, निर्देशिका, समन्वय, प्रगति तथा लागतको समावेश हुन्छ । सकारात्मक पक्षहरूको अभिवृद्धि र नकारात्मक पक्षहरूको न्यूनीकरणका उपायहरू कार्यान्वयन गर्नलाई के गर्ने, कसरी गर्ने, कहाँ गर्ने, कहिले गर्ने र कसले गर्ने भन्ने विस्तृत अवधारणा सहितको योजना तयार गर्नु पर्ने हुन्छ । वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाले वातावरण संरक्षणका उपायहरू उपयुक्तरूपमा कार्यान्वयन भएको छ कि छैन, यसको प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्यांकन भएको छ कि छैन भन्ने कुराको निर्देश गर्छ ।

९.१ वातावरणीय व्यवस्थापनका लागि जिम्मेवार निकायहरू

९.१.१ स्थानिय स्तरका जिम्मेवार निकायहरू

गैर सरकारी तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरू

नगरपालिका तथा विभिन्न स्थानीय क्लवहरू, गैर सरकारी संस्थाहरू, साभेदारी वन उपभोक्ता आदि संघ संस्थाहरूले ढुंगा, गिटी, बालुवा संकलन र ढुवानी कार्य र वातावरण संरक्षणमा प्रमुख भूमिका खेल्न सक्नेछन् ।

जिल्ला समन्वय समिति

नदी खोलाबाट ढुङ्गा, गिटी, बालुवा संकलन/उत्खनन र ढुवानी गर्न स्विकृत प्रदान गर्ने संस्था मध्ये एक जिल्ला समन्वय समिति पनि हो । नदी खोलाबाट ढुंगा, गिटी, बालुवा संकलन कार्यको कार्यान्वयन र अनुगमन गर्ने जिल्ला समन्वय समिति जिल्ला कै सबैभन्दा उच्च संस्था हो । ढुंगा, गिटी, बालुवा संकलन सम्बन्धि योजना र नीतिहरू जिल्ला समन्वय समितिको अनुमतिमा गर्न पाईन्छ ।

जिल्ला वन कार्यलय

जिल्ला वन कार्यलयको वन क्षेत्र भित्र पर्ने नदी खोलाहरूबाट ढुंगा, गिटी, बालुवा संकलन/उत्खनन कार्यको स्विकृती दिन सक्ने अधिकारीक संस्था जिल्ला वन कार्यलय हो । तर प्रस्तावित ढुंगा, गिटी, बालुवा संकलन क्षेत्र वनमा नपर्ने हुदा उत्तकार्य जिल्ला समन्वय समितिको अनुमतिमा गर्न पाईन्छ ।

जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण कार्यलय

नदी खोलाहरूबाट उत्पन्न प्रकोपसंग सम्बन्धित यो कार्यलयसंग प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा समन्वय हुन जरुरी छ । जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विशेषज्ञहरूको राय सुझाव र प्राविधिक ज्ञान निकै उपयोगी हुन सक्छ ।

जिल्ला अनुगमन समिति

नदी खोलाबाट ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन् र ढुवानीको अनुगमन जिल्ला समन्वय समिति अन्तर्गतको जिल्ला अनुगमन समितिले पनि गर्ने छ ।

जिल्ला प्राविधिक अनुगमन उप समिति

नदी खोलाबाट ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन कार्यको कार्यान्वयन र अनुगमन गर्ने जिल्ला प्राविधिक कार्यलय अन्तर्गतको जिल्ला प्राविधिक अनुगमन उप समिति पनि हो । यसले नदी खोलाबाट ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन कार्यको प्राविधिक पक्षको अनुगमन गर्नु पर्ने छ ।

नगरपालिका/गाँउपालिका

नगरपालिका/गाँउपालिकाले पनि कार्यालय र स्थानिय वासिन्दाले दिएको राय सुभाब अनुसार काम भैरहेको छ वा छैन भन्ने कुराको अनुगमन गर्नु पर्ने छ ।

१.१.२ केन्द्रिय स्तरका जिम्मेवार निकायहरु

बन तथा वातावरण मन्त्रालय

वातावरणीय असरहरु र तिनीहरुको न्युनीकरणका उपायहरुको सवाल आउन साथ वातावरण मन्त्रालयको सन्दर्भ अनिवार्य हुन्छ । वातावरण संरक्षण ऐन र वातावरण संरक्षण नियमावली जारी गर्ने केन्द्रस्तरको संस्था वातावरण मन्त्रालय हो । त्यसैले प्रारम्भिक वातावरण परिक्षण प्रतिवेन र वातावरण प्रभाव मुल्यांकन गर्दा वातावरण संरक्षण ऐन र नियमावलीलाई मुख्य आधार बनाउनु अनिवार्य हुन्छ । वन जंगल क्षेत्र भित्र पर्ने सबै प्रकारका नदी खोलाहरु वन तथा भु-संरक्षण मन्त्रालयको कार्य क्षेत्र भित्र पर्छन् र तिनीहरुको व्यवस्थापनको लागि जिल्लास्तरमा जिल्ला वन कार्यालय हुन्छ । त्यसकारण नदी खोलाबाट ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन् कार्यमा यी दुई मन्त्रालयको अहम भुमिका भएको हुनाले यिनीहरुको समन्वय अति आवश्यक हुन्छ ।

१.१.३ अनुगमन तथा वातावरणीय ब्यवस्थापन योजना र समय तालिका

राष्ट्रिय वातावरणीय प्रभाव मुल्याङ्कन निर्देशिका २०५० ले अवस्था अनुसार आधार रेखा अनुगमन (Baseline Monitoring), नियमपालन अनुगमन (Compliance Monitoring) र प्रभाव अनुगमन (Impact Monitoring) गरी ३ प्रकारका अनुगमन प्रस्ताव गरिएका छन् । यस प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षणले गरेका अनुगमन प्रस्तावहरुको विस्तृत विवरण यस प्रकार रहेका छन् ।

क. आधार अनुगमन

आधाररेखा अनुगमनको लागि नगरपालिका जिम्मेवार हुनेछ । अनुगमनको लागि नगरपालिकाले खटाएका कर्मचारीले उत्खनन स्थलको स्थलगत भ्रमणमा जानेछन । भ्रमणको क्रममा कर्मचारीले खोलाको तटिए अवस्था, भिर खोला किनाराको उत्खननको अवस्था, नजिकका रुखहरुको अवस्था र नदीको वहावको अवस्थाको वारेमा अध्ययन गर्नेछन । यस प्रकारको अनुगमन प्रत्येक ६, ६ महिनामा गर्नुपर्नेछ ।

ख. नियमपालन अनुगमन

सम्झौता अनुसार वा कानुनी पालन गरे नगरेको अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी नगरपालिकाको हुन्छ भने सोको पालना गर्ने दायीत्व ठेकेदारको हुन्छ । यसप्रकार नियमपालन गराउने र गर्ने क्रममा हुने अनुगमनमा सम्बन्धीत निकायले तल प्रस्तुत

गरे अनुसारको कार्यहरु गर्नु पर्नेछ ।

- प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षणले प्रस्ताव गरेका वातावरणीय न्यूनीकरणका कार्यहरु भए नभएको अनुगमन गर्ने।
- ठेक्कामा प्रस्तुत भए अनुसारको प्रविधिले उत्खनन् गरे नगरेको वा भए नभएको अनुगमन गर्ने ।
- तोकिएको परमाण मात्र संकलन भए नभएको अनुगमन गर्ने ।
- भौतिक जैविक र सामाजिक संरचनाहरुको संरक्षण भए नभएको अनुगमन गर्ने ।

ग. प्रभाव अनुगमन

योजना संचालन गर्दा पर्न सक्ने प्रभावहरुको निरन्तर अनुगमन हुनु आवश्यक हुन्छ । प्रभाव अनुगमनको प्रमुख जिम्मेवारी नगरपालिका र ठेकेदारको रहनेछ । प्रभाव अनुगमन कार्य गर्दा देहायका विषयहरुमा ध्यान दिनु पर्ने र गर्नुपर्नेछ ।

- योजना क्षेत्र वरपरका जनतासंग निरन्तर सल्लाह र सुझाव माग्ने ।
- योजना क्षेत्र वरपरका वन तथा वन्यजन्तुलाई असर परे नपरेको अनुगमन गर्ने ।
- योजना कार्यान्वयनले गर्दा नदीको वहावलाई कुनै असर परे नपरेको अनुगमन गर्ने ।
- वायु, जल र ध्वनीको प्रदुषण भए नभएको अनुगमन गर्ने ।
- स्थानीय रोजगारी प्रदान गरे नगरेको अनुगमन गर्ने ।

यस दुङ्गा, गिट्टी, बालुवा आदि संकलन कार्यको अनुगमन तथा वातावरणीय व्यवस्थापन योजना र समय तालिका यस प्रकार छ ।

क.स	अनुगमन प्रकार	विषय बस्तु	अनुगमन गर्ने स्थान	सुचक	विधि	समय	कुल रकम	जिम्मेवारी
१	आधार रेखा अनुगमन	खोलाको तटिए अवस्था, भिरको अवस्था, बहावको अवस्था, छेउछाउको रखहरुको अवस्था	सबै क्षेत्रहरु	खोलाको अवस्था	स्थलगत निरिक्षण	प्रत्येक महिनामा	५,०००	नगरपालिका
२	पालना अनुगमन	सिफारिस गरिएका न्यूनीकरणका कार्य भए नभएको	न्यूनीकरणका उपायहरु दिईएका स्थानहरु	उत्खनन् कार्य तोकिएको	ठेका सम्झौताको सम्पुर्ण व्यहोरा अध्ययन	प्रत्येक महिनामा	५,०००	नगरपालिका
३		संकलन ईजाजत अनुसार काम भए नभएको	संकलन क्षेत्र	स्थान र मापदण्ड र मात्रामा संकलन गरेको हेर्ने	स्थलगत निरिक्षण, स्थानीयसंग छलफल	प्रत्येक महिनामा	५,०००	नगरपालिका
४		तोकिएको परिमाण वा बढी संकलन गरेको तथा संवेदनशील स्थानमा संकलनकार्य भए नभएको	सबै क्षेत्रहरु	रेकर्ड हेर्ने तथा पैदावारको निरिक्षण, संवेदनशील क्षेत्रको विवरण	स्थलगत निरिक्षण	आवश्यकता अनुसार प्रत्येक ३,३ महिनामा	५,०००	नगरपालिका, ठेकदार
५		भौतिक संरचनाको संरक्षण भए नभएको	सबै क्षेत्रहरु	नदी किनारको संरक्षित क्षेत्र, भौतिक संरचना तलमाथिको क्षेत्र, नदीको बहाव आदि	स्थलगत निरिक्षण	आवश्यकता अनुसार प्रत्येक ३,३ महिनामा	५,०००	नगरपालिका, ठेकदार
६	प्रभाव अनुगमन	भू संरक्षण कार्य गरे नगरेको	सबै स्थानको नदीको किनारा	नदी किनारको अवस्था, गल्ली निर्माण, छेकबाँध, बाटो	स्थलगत निरिक्षण	आवश्यकता अनुसार प्रत्येक ३,३ महिनामा	५,०००	नगरपालिका, ठेकदार
७		वायु, धुवा, ध्वनीको प्रदुपण	सबै क्षेत्रहरु पार्ने बाड	संकलन गर्ने तरिका तथा हुवानीमा प्रयोग हुने सवारी साधनको निरिक्षण	स्थलगत निरिक्षण	आवश्यकता अनुसार प्रत्येक ३,३ महिनामा	५,०००	नगरपालिका, ठेकदार

८	जैविक विविधता तथा बासस्थानमा असर परे नपरेको	सबै संकलन स्थलको नदीमा	वन र वनस्पतिको अवस्था, बान्यजन्तु र माछाको अवस्था, स्थानियसँग छलफल	स्थलगत निरीक्षण	आवश्यकता अनुसार प्रत्येक ३,३ महिनामा	५,०००	नगरपालिका, जिल्ला कार्यालय, वन ठेकदार
---	---	------------------------	--	-----------------	--------------------------------------	-------	---------------------------------------

१.१.४ अनुगमन र न्युनिकरणको खर्चको विवरण
आयोजना कार्यान्वयन पूर्व, कार्यान्वयन भइरहेको समयमा र कार्यान्वयन पश्चात नियमित अनुगमन गरिने हुँदा त्यसको लागि निम्न रकम छुट्याइएको छ ।

तालिका नं.१.२ अनुगमन र न्युनिकरणको खर्चको विवरण

सि.न.	कृयाकलाप	अनुमानित रकम	अनुगमन गर्ने निकाय
१	अनुगमन गरिने कृयाकलाप	४०,०००।-	सम्बन्धित निकाय / जि.व.का / भु-संरक्षण कार्यालय
२	नदी किनार कटान संरक्षण	२,५०,०००।-	सम्बन्धित निकाय / जि.भ.स.का. / जि.व.का
३	वन तथा वन्यजन्तु संरक्षण	५०,०००।-	सम्बन्धित निकाय / जि.व.का
३	पहुचमार्ग निर्माण तथा मर्मत संभार	१,००,०००।-	सम्बन्धित निकाय
	जम्मा	४,४०,०००।-	

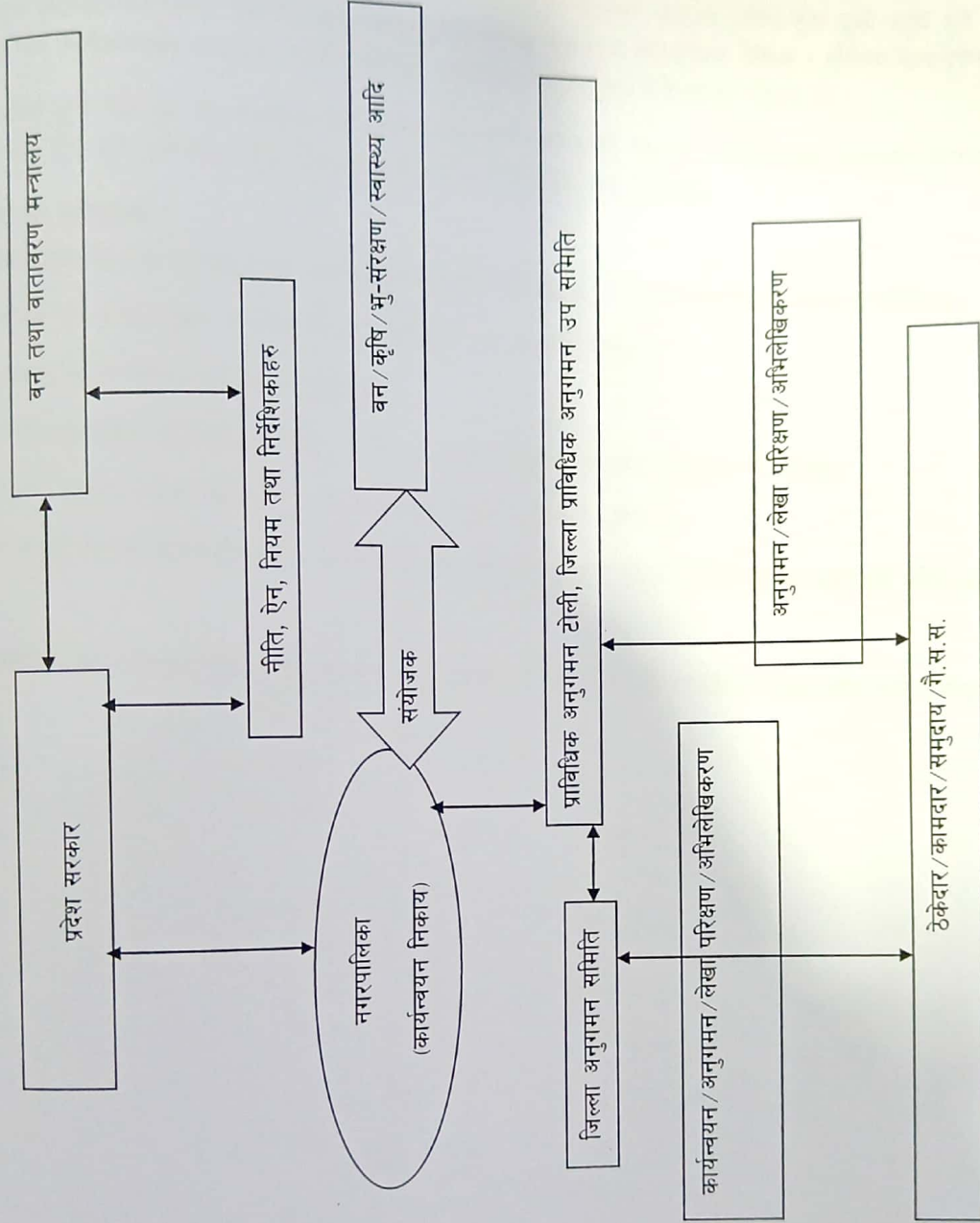
अनुगमन र न्युनिकरणको खर्चको प्रति वर्ष रु ४,४०,००० ।

१.१.५ बातावरणीय व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनका लागि जिम्मेवार निकायहरूको संगठनात्मक स्वरूप
विशेषज्ञ अनुगमन टोलीहरू निम्न रहेका छन् ।

तालिका नं.१.३ विशेषज्ञ अनुगमन टोली

क.स.	विशेषज्ञ
१	बातावरण इन्जिनियर
२	समाजशास्त्रि
३	वनस्पतिशास्त्री
४	जियोलोजिस्ट

वातावरणीय ब्यवस्थापन योजना कार्यन्वयनका लागि जिम्मेवार निकायहरुको संगठनात्मक स्वरुप निम्न रुपले देखाईको छ ।

निष्कर्ष

गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन गर्ने भोटेकोशी नदीको खण्ड 'ख' नदीको प्रस्तावित क्षेत्र कुनै विशेष संवेदनशिल क्षेत्रमा छैन। प्रस्ताव कार्यान्वयनको चरणमा दैनिक ६४.३७ घनमिटर मात्र नदीजन्य वस्तुको संकलन गरिने हुँदा ठूलो क्षति हुने वा अपेक्षाकृत धेरै प्रतिकूल प्रभावहरू पर्ने स्थिति देखिदैन। मुख्यरूपमा सामाजिक-आर्थिक तथा सांस्कृतिक, जैविक र भौतिक वातावरणमा प्रतिकूल प्रभावहरूको न्युनीकरणका उपायहरू कार्यान्वयन गर्न प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षणको उद्देश्य हो।

यसै अवधिमा कार्यान्वयन गरिदा ठूलो क्षति हुने वा अपेक्षाकृत धेरै प्रतिकूल प्रभावहरू पर्ने स्थिति, देखिदैन। त्यसकारणले अनुगमन कार्यलाई निरन्तरता दिई उक्त खोलाबाट ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन/उत्खनन गर्न सकिन्छ।

नगरपालिका को प्रतिबद्धता

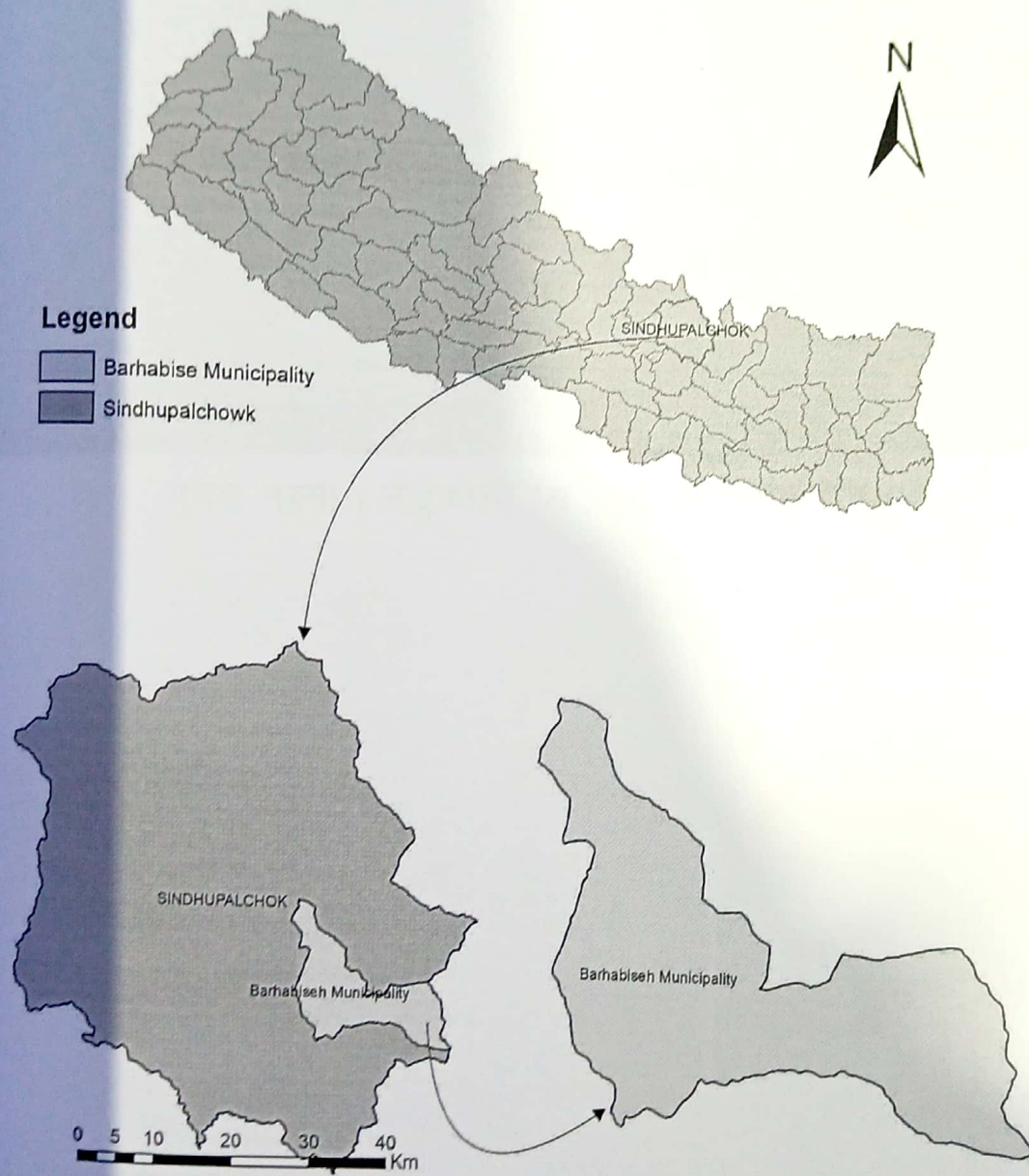
- अनुगमन योजनामा दिइएका न्युनीकरणका उपायहरूको अनिवार्य कार्यान्वयन र त्यसको नियमित अनुगमन गरिने छ।
- स्थानीय बासीको समस्याहरू बुझि नियमित रूपमा उनीहरूको राय सुन्नुका लागि लिइने छ।
- रोजगारीको लागि स्थानीयलाई प्राथमिकता दिइने छ।
- प्रत्येक वर्ष वर्षायाम सकिए पछि थुप्रिएको ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको परिमाण नापजांच अभिलेख राखिने छ।
- ठेक्का संभौतामा उल्लेख भएको परिमाण, स्थान आदिको नियमित अनुगमन गरिने छ।
- जिल्ला स्थित प्रमुख जिल्ला अधिकारीको संयोजकत्वमा भएको जिल्ला अनुगमन समितिद्वारा नियमित अनुगमन गरिने छ।
- सम्बन्धित निकायले उत्खनन कार्यलाई व्यवस्थित गर्न यस प्रतिवेदनको अधिष्ठितमा रहि कार्यविधि बनाई लागु गर्न सक्नेछ।

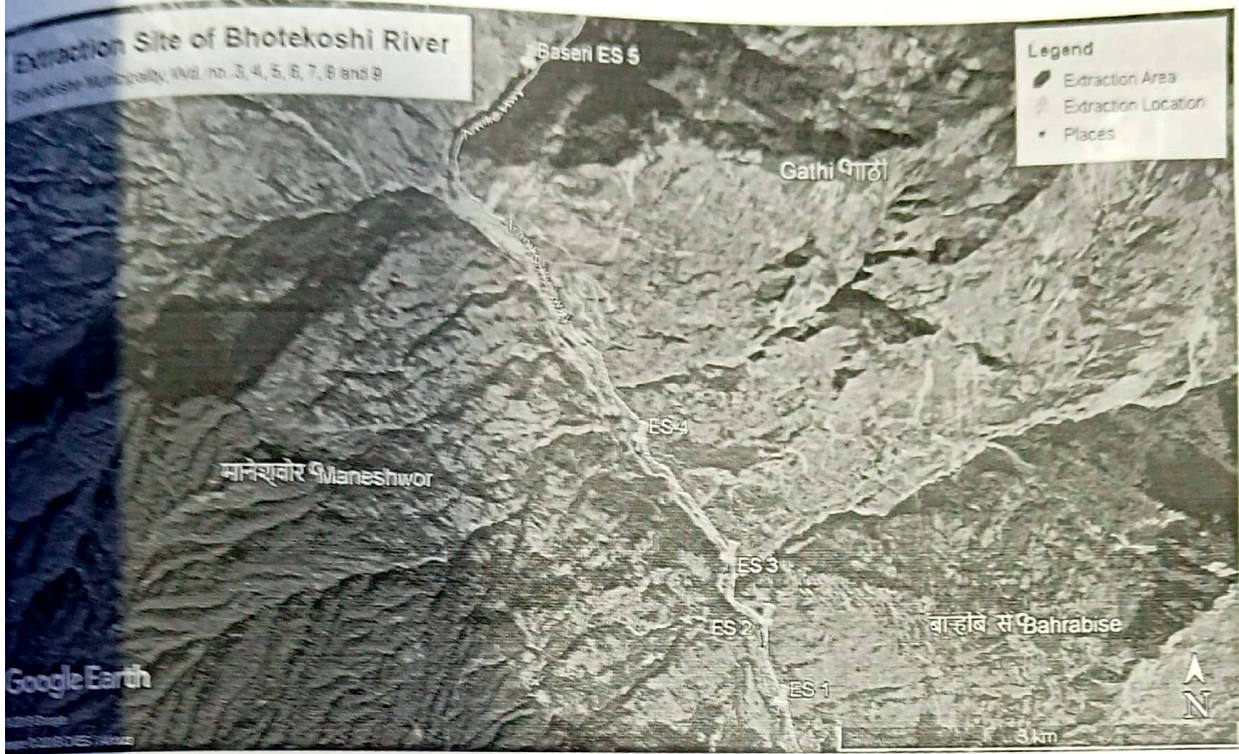
अनुसुची

अनुसुची १
द्विकृत कार्यसूचीको छायाँप्रती (Photocopy)

अनुसुची २
प्रस्तावित क्षेत्रका नक्साहरु

Location of Barhabise Municipality in Country Map

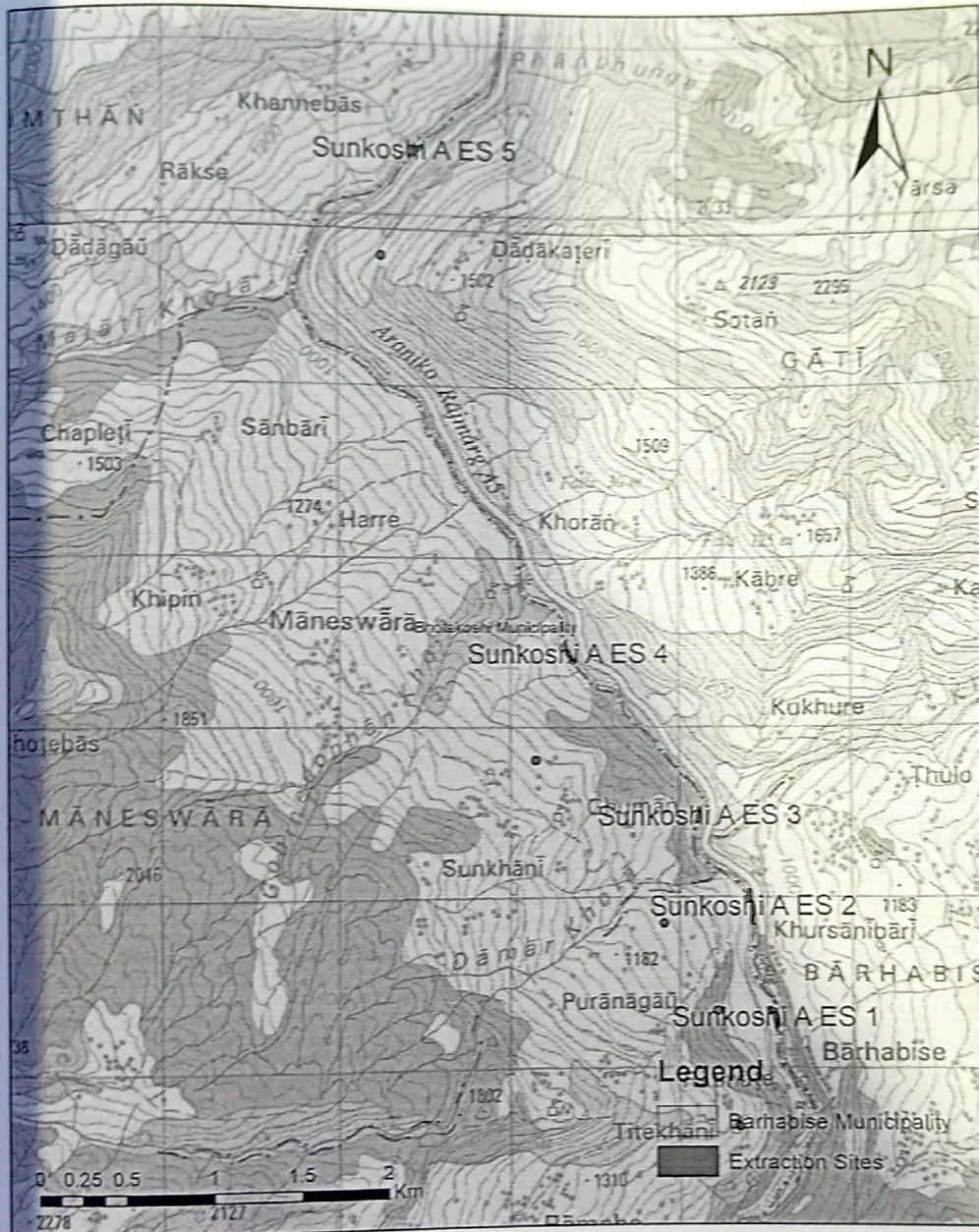

गुगल नक्सा (भोटेकोशी 'ख' नदी प्रस्तावित क्षेत्र)

५६

Location of Extraction Site

टोपो नक्सा (भोटेकोशी 'क' नदी प्रस्तावित क्षेत्र)

अनुसुची ३
सार्वजनिक सुचनाटाँस / सार्वजनिक
सुचनाटाँसको मुचुल्का तथा सिफारिस पत्र

बाह्रबिसे नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
 सिन्धुपाल्चोक
 ३ नं. प्रदेश, नेपाल

प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (IEE) सम्बन्धी सार्वजनिक सूचना

प्रथम पटक प्रकाशित सूचना मिति: २०७५/०२/२७

सिन्धुपाल्चोक जिल्ला बाह्रबिसे नगरपालिका क्षेत्रमा पर्ने देहायको नदी क्षेत्रबाट ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा रोडा आदि संकलन तथा उत्खनन गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्न प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (IEE) गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने सिलसिलामा वातावरण संरक्षण ऐन २०५३ र वातावरण नियमावली २०५४ (पछिल्लो संसोधन सहित) को नियम ३ को अनुसूची १ अनुसार प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (IEE) को अध्ययन गर्नुपर्ने भएकोले उक्त प्रस्ताव कार्यान्वयन हुन देहायका क्षेत्रमा प्रस्तावित कार्यबाट पर्ने सक्ने भौतिक, जैविक, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक एवं यिनका अवयवहरू र अर्न्तसम्बन्धमा पर्ने प्रभावहरूको सन्दर्भमा सम्बन्धित नगरपालिका तथा त्यस क्षेत्रका वस्ती, विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी र सरोकारवाला व्यक्ति एवं संघसंस्थाहरूलाई यो सूचना प्रकाशित भएको मितिबाट १५ दिन भित्र यहाँहरूको राय सुझाव र प्रतिक्रिया पठाई सहयोग गरिदिनुहुन यो सार्वजनिक सूचना प्रकाशित गरिएको छ ।

क्र.सं.	नदीको नाम	प्रभावित क्षेत्रहरू
१.	भोटेकोशी खण्ड क भोटेकोशी खण्ड ख	वडा नं. ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९

राय सुझाव पठाउने ठेगाना
 बाह्रबिसे नगरपालिका
 नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक

अभियान राष्ट्रिय दैनिक

२०२२/११/६

सिन्धुपाल्चोक जिल्ला बाह्रबिसे नगरपालिका क्षेत्रमा पर्ने देहाय नदी क्षेत्रबाट तुल्गा, गिदि, बालुवा, रोडा आदि सौकल्य तथा उत्खनन गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्ने सिलसिलामा स्थानीय बासी सँगै छलफल गरी निम्न निरिवत सुझाव तयार गरी सिफारिस गर्दछौं। उक्त सुझाव / सल्लाह प्राथमिक वातावरणीय प्रश्न परीक्षण तथा गर्ने सिलसिलामा उपयोगी हुने छ।

सुझावहरू

- नदीजन्य पदार्थ निकल्दा वातावरण कम असर पर्ने गरी कार्य गर्ने।
 - (i) डवनी प्रदुषण, धुली प्रदुषण नियन्त्रण गरिनुपर्ने
- सांस्कृतिक रूपमा रहेका बजार (घाट)को महत्वलाई सम्बोधन र संरक्षण गरिनुपर्ने।
- क्षेत्रको शुष्क पिटिललाई उक्त नदीजन्य पदार्थ कार्वसुलभ रूपमा उठाउने उपलब्ध गराइनु पर्ने।
- स्थानीयलाई रोजगारीमा प्राथमिकता दिनुपर्ने।

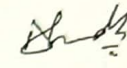
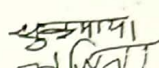

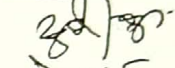
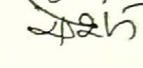
IEE प्रतिपदन लयार उर्गेकालाजि भाकी धर्तफलभा
सहभागी वडा नं ४ का जनप्रतिनिधि / स्थानीयपहरन :

१. मिन बहादुर श्रेष्ठ -	वडा अध्यक्ष, वडा नं ४	मिन
२. लखमान तामाङ	वडा नं. ४	लखमान
३. सुर्य बहादुर तामाङ	"	सुर्य
४. शशिमा खत्री	"	Shamikha
५. विक्रम शर्मा	"	विक्रम
६. नेत्र बहादुर श्रेष्ठ	"	नेत्र
७. सुष्मा तामाङ	"	सुष्मा

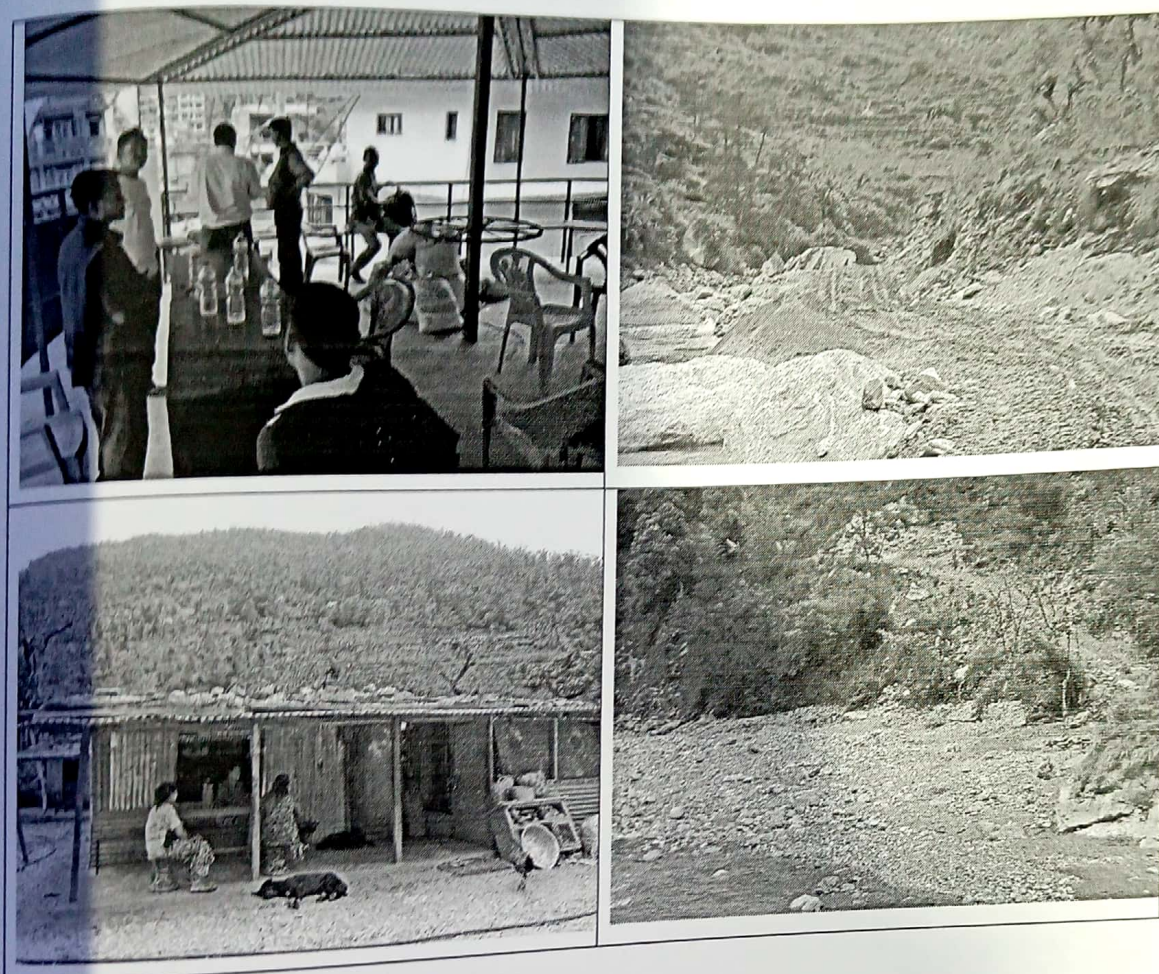
वडा नं ६मा भएको दलजस्तका सहभागीहरू

१. मोहन लाल श्रेष्ठ - ६ नं वडा अध्यक्ष - ~~१६~~
२. फुलबहादुर तामाङ - ६ नं वडा सदस्य ~~१६~~
३. तेन्जिङ शेर्पा - ६ नं स्थानीय / वडा सदस्य ~~१६~~
४. बुद्धमया तामाङ - ६ " " बुद्धमया तामाङ
५. सन्तोष तामाङ - ६ " " तामाङ
६. तिल क. तामाङ - ६ " " तामाङ
७. अभिषेक तामाङ - ६ " " तामाङ
८. रामकृष्ण तामाङ - ६ " " तामाङ

IEE प्रतिवेदन तयार गर्नेका लागि भएको दलफलमा सहभागी
 वडा नं ८ का जनप्रतिनिधि तथा स्थानीयहरूः

१.	सुरज लामा	वडा अध्यक्ष वडा नं ८	
२.	धर्मेन्द्र कुमार भादक	संयोजक संस्था प्रमुख वडा नं ८	
३.	सुकुमाया लामा	वडा नं ८	
४.	ललिता सुकुमा	वडा नं ८	
५.	रश्मी लामा	वडा नं ८	
६.	हरीकुमारी लामा	वडा नं ८	
७.	रोसा लामा	वडा नं ८	

अनुसुचि ४
प्रस्तावित क्षेत्र स्थित केही तस्विरहरु

तस्वीर : प्रस्तावित क्षेत्र स्थित केही तस्वीरहरु